



ET AF ENSOMHEDENS ANSIGTER
GAMMEL, HJEMLØS OG GLEMT

George W. Leeson

Et studie blandt gamle hjemløse i Danmark

Et af ensomhedens ansigter – gammel, hjemløs og glemt

Et studie blandt gamle hjemløse i Danmark

af

**George W. Leeson
HSBC Senior Research Fellow
Deputy Director
Oxford Institute of Ageing
University of Oxford**

Juni 2006

Indhold

Forord

Resumé

1. Den nuværende viden

1.1 Introduktion

1.2 Hjemløse og hjemløshed på tværs af Europa – et billede, mange billeder

1.3 Hjemløshed i Danmark – et anderledes billede, det samme billede?

1.4 De gamle hjemløse – gemt i det usynlige

1.5 Hjemløsheden – processen

1.6 Hjemløsheden – kan den forudsiges?

2. Det levede liv som forskningsmetode

2.1 Introduktion

2.2 Et liv er mere end en statistik

2.3 Fra livsstil til det levede liv

3. Den forskningsmæssige fremgangsmåde

3.1 Introduktion

3.2 Metodologi

3.3 Formålet og de forskningsmæssige spørgsmål

3.4 Studiets strukturelle forhold

3.5 Fortællingerne, steder og stemninger

3.6 Afsluttende bemærkninger

4. Gammel, hjemløs og glemt – billederne af et liv, tankerne om en fremtid

4.1 Introduktion

4.2 Temaerne og typerne

4.3 Fortællingerne om det levede liv, om nutiden og fremtiden

4.4 Afsluttende bemærkninger

5. Giv op eller gør noget!?

5.1 Introduktion

5.2 Fremtidens dagligdag – drømmer jeg eller er jeg vågen?

5.3 Som drømme gøres af...

5.4 Kunne vi ikke prøve at gøre det sådan...?

5.5 Epilog

6. Litteratur

Appendiks 1: De gamle hjemløse – demografien spiller med

1.1 Introduktion

1.2 De gamle kommer på banen

1.3 Og de er kommet for at blive

Appendiks 2: Spørgeskema til interviewundersøgelsen

Appendiks 3: Den danske befolknings kendskab og holdninger til hjemløse

3.1 Introduktion

3.2 Vi kender dem godt

3.3 Man behøver da ikke blive hjemløs i dagens Danmark

3.4 De skal hjælpes – men hvordan og med hvad?

Forord

Den demografiske aldring af den danske befolkning i den sidste del af det 20. århundrede samt den politiske debat om ældre menneskers forhold medførte, at der i perioden 1970-2005 er blevet gennemført en omfattende forskning om ældre mennesker og deres forhold i Danmark, og enkelte af disse undersøgelser beskæftiger sig i større eller mindre grad med ensomhed og isolation blandt Danmarks ældre mennesker.

Til sammenligning har der naturligvis været en mere begrænset forskningsindsats i Danmark i forhold til hjemløse og til gamle hjemløse i særdeleshed.

Det er med denne manglende viden om de gamle hjemløse i Danmark, at Kirkens Korshær besluttede at iværksætte en undersøgelse blandt gamle hjemløse mennesker i Danmark med et håb om at sætte fokus på gruppens særlige forhold sammenlignet både med yngre hjemløse, men også med andre gamle mennesker. Endvidere ønsker organisation at støtte udviklingen af en målrettet indsats over for de gamle hjemløse. Med støtte fra EGV (Elsomme Gamles Værn) har Kirkens Korshær således kunne gennemføre forskningsdelen af projektet, og det er håbet, at de forslag til en aktiv, målrettet indsats, som præsenteres i denne rapport på baggrund af forskningsresultaterne, kan medføre en praktisk indsats til glæde og gavn for den glemte gruppe i det danske samfund.

Den grundlæggende betragtning i dette forskningsprojekt er *det levede liv*. Hvordan er disse mennesker kommet hertil i deres liv? Er der fælles træk i deres levede liv? Er der et mønster? Kan det hjælpe med til at identificere risikogruppen, inden de bliver en del af den glemte gruppe af gamle hjemløse? Endvidere ønsker vi at belyse, hvad de gamle hjemløse selv forbinder med hjemløsheden – er det nu en bolig, der er vigtigste for dem.? Hvordan oplever de hjemløsheden? Har de en fremtid? Og hvordan ser den fremtid ud?

Metodologien og idéen med det levede liv, som en måde at svare på disse spørgsmål, beskrives i kapitel 2.

Ved at tage udgangspunkt i det levede liv, kommer vi imidlertid ikke til at præsentere en række livshistorier, selvom disse unægtelig er interessante i sig selv. Det levede liv giver os grundstoffet – og fra det afleder vi et samlet men også nuanceret billede af et af ensomhedens ansigter, nemlig det at være gammel, hjemløs og glemt i Danmark.

Et af de nyere europæiske værker om hjemløse og hjemløshed giver os nogle nyttige informationer, der understreger vigtigheden af, at vi forstår disse fænomener og tager dem alvorligt, både for det enkeltes men sandelig også for samfundets skyld:

- selvom hjemløshed udvikler sig strukturelt forskelligt på tværs af de europæiske lande, er der tilsyneladende en forbløffende lighed i omfanget uanset velfærdsformen;
- de strukturelle og institutionelle faktorer, der påvirker hjemløshed, spiller en voksende rolle;
- boligmarkederne og de sociale sikkerhedssystemer på tværs af de europæiske lande følger ikke udviklingen i demografien og ej heller i sårbarheden/risikoen for eksklusion;

- med den internationale indvandring udvikles en *ny hjemløshed* og en stigende sårbarhed/risiko blandt andengenerationsindvandrere;
- hjemløshed er ikke længere et byfænomen – både by og landområder oplever hjemløshed.

Imidlertid er der ikke direkte henvisning til de gamle hjemløse, som bidrager til den omtalte ny hjemløshed. Også i denne sammenhæng er de glemte.

Den første del af dette projekt har været et litteraturstudie, der kortlægger og opsummerer de nationale og internationale (primært engelske og amerikanske) studier om gamle hjemløse, men også hvor det er relevant om hjemløse generelt og om de udstødte generelt. I denne afsluttende rapport bringer vi i kapitel 1 et resumé af den viden, vi har opsamlet fra litteraturstudiet.

Kapitel 2 præsenterer principperne i den forskningsmæssige fremgangsmåde, der baseres på det levede liv, og kapitel 3 beskriver forskningens fremgangsmåde i forhold de gamle hjemløse og præsenterer nogle af de etnografiske fortællinger, vi har indsamlet, for at illustrere den type af materiale, vi har haft at arbejde med, for læseren. I kapitel 4 præsenteres og analyseres resultaterne fra det praktiske feltarbejde, som er den tredje del af det samlede studie af de gamle hjemløse i Danmark. Resultaterne er baseret på de gamle hjemløses egne fortællinger og på vores observationer af det netværk, de er en del af på de varmestuer, hvor vi har gennemført dette arbejde. Analysen præsenteres ikke som en gengivelse af disse fortællinger og observationer, men som en tema- og typebaseret analyse, hvor fortællingerne og observationer anvendes til at underbygge diskussionen.

Og afslutningsvis angives der i kapitel 5 en skitse for vejen frem i forhold til at udvikle og styrke indsatsen over for netop denne gruppe af glemte – og om muligt endnu mere usynlige – gamle mennesker i Danmark. Dette gøres ved hjælp af de hjemløses egne konstateringer om fremtid, drømme og ønsker, men også på baggrund af samtaler med ansatte og frivillige på varmestuerne.

Denne tredje del af studiet er en spørgeskemabaseret undersøgelse blandt den voksne danske befolkning i 2005 med henblik på at belyse deres kendskab og holdning til hjemløse. Undersøgelsen er en opfølgning på en lignende undersøgelse, der blev gennemført i 2002 i anledning af Kirkens Korshærs 75 års jubilæum, og samlet er der således tale om en undersøgelse, der gør, at vi kan følge udviklingen over tiden. Spørgeskemaet til denne undersøgelse bringes i Appendiks 2 og resultaterne præsenteres i Appendiks 3. Appendiks 1 gennemgår den demografiske baggrund til studiet.

En tak til Sonya Levin, tidligere Research Officer, Oxford Institute of Ageing, for hjælpen med de indledende litteraturstudier; til Hafiz Khan, Commonwealth Research Fellow på Oxford Institute of Ageing, for hjælp med analyser af spørgeskemamateriale; og til Sarah Harper, instituttets direktør, for tålmodige og inspirerende metodologiske og fortolkningsmæssige diskussioner, som alle på instituttet også har deltaget i.

Endvidere en tak til Torben Larsen fra Kirkens Korshær og til projektmedarbejder Lisbeth Sindal for både støtte i det praktiske arbejde og for yderligere inspirerende diskussioner om de hjemløse og hjemløshed – og ikke mindst om hvordan vi ved dette projekt kan bidrage til en bedre forståelse af hjemløshed og de hjemløse for derved at forbedre indsatsen både for dem, der ønsker såkaldte normalisering, og dem, der ikke gør.

Tak til EGV (Ensomme Gamles Værn) som havde visionen til at kunne se vigtigheden af dette arbejde.

Og sidst men ikke mindst en tak til de hjemløse, der tillod, at vi kom ind på deres liv, kom ind på deres baner, og som delagtiggjorde os i deres liv, deres drømme og deres forhåbninger.

En ting er for mig i hvert fald klart – og det er, at skillelinjen mellem *dem* og *os* er tyndere, end vi tror.

George W. Leeson
Oxford, juni 2006

Resumé

Baggrund

Findes der mon gamle hjemløse i Danmark? Er det ikke kun de unge stofmisbrugere og alkoholikere, der er hjemløse?

Under alle omstændigheder er det et fattigt og mangelfuldt billede af gamle hjemløse i Danmark. Vi møder dem måske på gaderne, ser dem sælge deres aviser. De er de højrøstet med øllerne og hundene. Eller hvad?

Det er på den mangelfulde baggrund, at Kirkens Korshær med støtte fra EGV besluttede at iværksætte en undersøgelse blandt gamle hjemløse mennesker i Danmark med henblik på både at skaffe en større og anden viden og med henblik på at sætte fokus på gruppens særlige forhold.

Den statistiske viden

Statistikkerne findes.

I følge opgørelsen fra Den Sociale Ankestyrelse er der i alt 66 såkaldte § 94-boformer med 2.540 pladser til de hjemløse i Danmark. På årsbasis er der omkring 18.500 ophold i løbet af året på disse boformer, og knap 800 personer bor der hele året.

Det fremgår af opgørelsen, at knap tre fjerdedele af brugerne er mænd og at godt halvdelen er på 40 år og derover med godt en fjerdedel på 50 år og derover. Gennemsnitsalderen for de mandlige brugere er knap 42 år og for de kvindelige brugere er den knap 40 år. Godt tre fjerdedele af de indskrevne på landsplan har dansk statsborgerskab, mens der i Hovedstaden er kun 49 procent af de indskrevne med dansk statsborgerskab. Mens godt halvdelen af udskrivningerne fra institutionerne er planlagte, er der knap halvdelen, hvor institutionen ikke har oplysninger om, hvordan udskrivningen er foregået. Boligformen efter udskrivning viser sig at være uoplyst for knap 40 procent vedkommende. Godt en fjerdedel flytter i egen bolig, mens en femtedel flytter i *andet*, for eksempel hos familie eller venner).

En anden slags statistik har vi fra analysen af interviewmaterialet fra to befolkningsundersøgelser i henholdsvis 2002 og 2005 om den voksne danske befolknings kendskab og holdning til gamle hjemløse. Herfra får vi et billede af en befolkning, hvor en relativ stor del møder hjemløse i dagligdagen, udviser en tolerance og forståelse for de hjemløse og deres situationer og de forhold, der kan have bragt dem ud i hjemløshed. Det er et billede af en befolkning, der erkender, at hjemløshed kunne ramme alle inklusiv dem selv.

Selvom en stor del finder, at hjemløse på gaden er en skamplet på velfærdssamfundet, giver de ikke de hjemløse skylden – og ej heller ansvaret for at komme ude af hjemløshed. Befolkningen mener, det er det offentliges opgave at hjælpe og støtte de hjemløse. Den hjælp og støtte skal primært bestå af de tiltag, der kan hjælpe de hjemløse tilbage til et *normalt* liv. Der skal være en bolig, og der skal være hjælp til træning og efteruddannelse, så de kan skaffe sig et arbejde. Der skal være tiltag, der hjælper de hjemløse til at opbygge et solidt netværk, for eksempel døgncentre med spisning og aktiviteter.

Der er enkelte forskelle mellem de forskellige aldersgrupper, og enkelte forskelle mellem Danmarks forskellige regioner, men ingen forskelle mellem mænd og kvinder. Det er de ældste af respondenterne, der udviser den største tolerance og forståelse over for de hjemløse.

Studiet

I dette studie ses der på de enkelte hjemløses levede liv i et forsøg på at forstå, hvordan en person bliver hjemløs, og hvordan en person lever med at være hjemløs. Fortællingerne skal betragtes som en samling usammenhængende samtaler på forskellige tidspunkter og i forskellige situationer.

Feltarbejdet har ikke været opsøgende i den forstand, at den er blevet gennemført på gaden. Arbejdet er gennemført på nogle af Kirkens Korshærs væresteder rundt omkring i landet. Der er klart tale om en selektion ved valg af fremgangsmåde, idet brugerne, vi taler med, har taget en beslutning om at komme på det pågældende sted. Vi kommer med andre ord ikke i kontakt med de hjemløse, der ikke ønsker samvær, hjælp eller støtte af den slags. Ud fra disse mange og forskelligartede småstykker af mange liv, har vi det levede liv. Feltarbejdet er gennemført på tre af Kirkens Korshærs væresteder, to i København og et i en mellemstor provinsby med omkring 80.000 indbyggere. Feltarbejdet er gennemført i flere omgange i perioden fra begyndelsen af november 2004 til slutningen af september 2005. I alt er der gennemført omkring 120 timers observations- og samtalearbejde i løbet af feltarbejdet. Herudover har der været omkring 50 timers møde og diskussionsvirksomhed efter besøgene. I alt 32 brugere på de tre væresteder indgår i det samlede materiale. I alt 23 af disse indgår med væsentlig større vægt, idet vi har snakket med dem i flere omgange og over en længere periode. Af disse 32 brugere er hovedparten mænd (26), hvilket er en simpel afspejling af brugernes sammensætning i målgruppen. Antallet af udenlandske brugere på stederne afspejler også gruppens sammensætning – der indgår 5 udlændinge i materialet, hvilket inkluderer 1 mand og 1 kvinde fra Grønland. De tre andre er alle mænd og er fra henholdsvis Sverige, Algeriet og USA. Herudover indgår de tre ledere af værestederne, samt omkring 12 ansatte/frivillige i materialet. Desuden indgår samtalerne med lederne fra et indledende scoping-studie.

Vi har ikke fastsat en aldersgrænse som sådan for *gamle hjemløse*, men alle, der indgår i materialet, er over 40 år. I denne gruppe er det typiske misbrugere, der er yngre, men alligevel virker de på alle måder *gamle*.

Endvidere har vi overvejet om betegnelsen *hjemløs* er den rigtige. Som det fremgår, er der i vores materiale mange typer af *hjemløse* både med og uden et sted at bo. Måske var det bedre at bruge betegnelsen *udstødt* eller en helt tredje, men vi fastholder at kalde dem hjemløse og lade det levede liv forklarer betydningen af det i hvert enkelte tilfælde.

De gamle hjemløse – ud fra det levede liv

Ifølge FEANTSA (Europæisk Federation af Nationale Organisationer for Hjemløse) er hjemløse personer, der

- ikke har et tag over hovedet (*rooflessness*), eller
- ikke har en bolig (*houselessness*), eller
- ikke bor i en fast bolig med lejekontrakt (*living in insecure accommodation*), eller
- ikke bor i en tilstrækkelig bolig (*living in inadequate accommodation*).

Analysen af feltarbejdets indsamlede materiale giver følgende typer af gamle hjemløse.

Type 1. **De tidlige (og varige) hjemløse:** for dem begyndte karrieren som hjemløse, da de var unge. Det gælder både mænd og kvinder. Der var tale om en form for (traumatisk) ændring i deres forhold (på hjemmefronten), der typisk skubbede dem ud i kriminalitet, misbrug eller begge dele. De har kort skoleuddannelse, og hvis de har været i arbejde, har det været som ufaglært, skiftende og kortvarende. I det samlede materiale er der 11 personer (9 mænd og 2 kvinder) af Type 1, og 9 af dem indgår i dybdematerialet (7 mænd og 2 kvinder).

Eksempel: Ole er 61 år. Han har haft et hashmisbrug og har været indblandet i noget småkriminelt, der gjorde, at han også har været en tur i fængslet. Han har overlevet 30 år på gaden, som han udtrykker det. I dag ryger han ikke, men han drikker.

Mit barndomshjem? Lad mig bare sige: Faren drak – moren slog. Min mor var selv fra et opfostringshus, mens min far var af en fattig landfamilie. Jeg gik i skole i 7 år, men ikke sådan hver dag. Da jeg var 7 år, blev vi smidt ud af vores hus. Vi boede hos forskellige naboer og venner, så der var ikke sådan et rigtigt hjem i en periode.

Jeg husker, da jeg som 10-11-årig havde været en tur med klassen til København. Da jeg kom hjem, var min mor kommet på sygehus, og min far var væk. Der var hverken mad eller forældre i huset. Næste dag i skolen fortalte alle de andre, hvordan de var kommet hjem og havde fortalt deres forældre om alt det sjove, de havde oplevet på den tur til København. Jeg holdt bare min mund.

Type 2. **De senere hjemløse:** for dem begyndte karrieren noget senere i livet. Faktisk kunne der her være tale om to subtyper: Type 2A omfatter dem, der begynder karrieren i 30erne eller 40erne – vi kunne kalde dem **de midt-livs hjemløse**; og Type 2B omfatter dem, der begynder som endnu ældre – vi kunne kalde dem **de sent-livs hjemløse**. Men for begge typer er der typisk tale om tab af ægtefællen – enten på grund af skilsmisse eller dødsfald. Og med det tab mister de flere andre ting: kontakt til eventuelle børn, et sted at bo, et netværk, et job, et holdepunkt i livet. Det gælder især, men ikke udelukkende, mænd. De behøver ikke at have et misbrug, men det har de fleste. I det samlede materiale er der 21 personer (17 mænd og 4 kvinder) af Type 2, og 14 af dem indgår i dybdematerialet (11 mænd og 3 kvinder). Vi har i alt 12 midtlivs hjemløse (9 mænd og 3 kvinder), hvoraf 8 indgår i dybdematerialet (6 mænd og 2 kvinder), vi har i alt 9 sentlivs hjemløse (8 mænd og 1 kvinde), hvoraf 6 indgår i dybdematerialet (5 mænd og 1 kvinde).

Eksempel: Birgitte er 68 år, hun er sentlivs hjemløs. Hun mistede sin meget ældre mand for 10 år siden. De havde ingen børn og ingen rigtige venner. De havde haft nok i sig selv.

Da han døde, troede jeg, at jeg var forberedt, men det har vist sig at være anderledes. Jeg flyttede til en lille etværelses for at kunne klare mig der, men jeg kan ikke holde ud at være der. Så jeg har da et hjem, eller rettere sagt, jeg har et sted at være. Det er ikke et hjem.

Jeg kan bare ikke lide at være alene. Så om dagen gør jeg alt for at komme væk fra tomheden. Går tur, kører bus, går på indkøb uden at købe noget, kommer her i varmetuen og spiser. Søndage er specielt hårde. Jeg går i kirken, men det er hurtigt overstået.

Eksempel: Bent er 71 år og han er midtlivs hjemløs. Han begyndte som messedreng på et skib som 15-årig i 1949. Han blev gift i 1958 og de fik to drenge. En i 1960 og en i 1962. Han blev ved at sejle. Hans kone forlod ham med drengene i 1970.

Jeg forstår hende sgu godt. Det er ikke et liv at være gift med en sømand. Nogle gange var jeg væk i to år. Jeg kom hjem, og drengene kunne sgu ikke huske, hvem jeg var. Jeg vidste, der var et eller andet, da den ene sagde til hende: hvem er det? Det er ikke ham, der var her i går.

Jeg blev ved at sejle. Hvad skulle jeg ellers have gjort? Jeg sejlede i 43 år. Nu savner jeg det som bare satan. Jeg kunne ikke finde ud af at være i land. Jeg savnede at være væk, at være med kammeraterne. Pludselig havde jeg alt for meget tid.

Nu bor jeg i en campingvogn tæt på havnen, efter at have flakket lidt rundt i en del år, både her og i udlandet.

På mange måder er det de tidlige hjemløse, der sætter dagsorden, mens det er de senere hjemløse, der personificerer befolkningens følelse af, at alle kan blive hjemløse.

Endvidere kan vi på baggrund af fortællingerne forsøge at gruppere de gamle hjemløse alt efter deres nuværende adfærd og deres levede liv – primært baseret på deres boligsituation og deres eventuelle misbrug.

Gruppe 1. **De gadehjemløse** sover på gaden (har gjort det eller gør det lejlighedsvis) og har et alkoholmisbrug og eventuelt et narkomisbrug. Denne gruppe består i vores materiale udelukkende af mænd, og de er for det meste noget yngre. De holder sig til en by eller bydel, og de samles med andre på torvene og er derfor synlige i gadebilledet. Der synes at være tale om et kammeratskab med andre lignende typer af hjemløse. De kommer af og til på varmetuerne men ikke nødvendigvis hver dag. Her får de noget (gratis) at spise. I det samlede materiale er der tale om 5 personer i denne gruppe (alle mænd), hvoraf 4 indgår i dybdematerialet.

Eksempel: Carl er 49 år og fra Sverige, men i denne omgang har han været i Danmark i to år. Han har aldrig været gift og har ingen børn, men han har da haft en kæreste, og hun var den eneste, han gerne vil have haft børn med.

Jeg bor forskellige steder, nok mest hos Villy (en anden svensker, der har boet i Danmark i længere tid). Jeg vil så gerne tilbage til Sverige, for jeg elsker skovene og naturen, men hvis jeg gjorde det, så vil alle gutterne stå der og sige: Hej Carl, skal du inte ha' en liten knark. Og det vil jeg ikke. Nu drikker jeg kun. Jeg har været stiknarkoman i mange år. Sådan startede det hele. Ikke mere. (Han viser sin tynde arm, der er fuldstændig arret).

Mine dage går nu med at drikke mig fuld. Jeg vandrer fra varmetue til varmetue, indtil der ikke er flere, der har åbent. Lørdage er de værste! Der drikker jeg bare hele tiden, sidder lidt på Hovedbanen, men ellers intet.

Gruppe 2. **De boligløse** er noget mere aktive og uafhængige, holder sig noget mere for sig selv. Denne gruppe består i vores materiale mest, men ikke udelukkende, af mænd og af både yngre og ældre. De kan godt finde på at benytte et herberg eller pensionat, men de kan også sove hos skiftende venner og bekendte. De kan også have et værelse i kortere tid. De har ingen kontakt med familien. De drikker eller har tydelig psykiske problemer, og de har tidligere haft andre misbrugs- og kriminalitetsproblemer. De kommer næsten hver dag på varmetuerne, hvor de får noget (gratis) at spise. I det samlede materiale er der tale om 12 personer i denne gruppe (10 mænd og 2 kvinder), hvoraf 9 indgår i dybdematerialet (7 mænd og 2 kvinder).

Eksempel: Ahmed er en af de ganske få udlændinge, vi har truffet på varmetuerne. Han er 63 år og kom til Danmark via Paris fra Nordafrika i 1963. Han mødte nemlig en dansk pige i Paris og de fik en pige sammen.

Men vores forhold holdt ikke, da vi var her, og jeg har ikke set min datter. Senere fik jeg en søn med en anden pige, men de bor nu i Tyskland. Nej, jeg ser dem heller ikke. Faktisk har jeg intet netværk, ingen familie her i Danmark. Jeg har en fætter i Tyskland. Han har besøgt mig én gang.

Jeg er mekaniker og havde et OK job, indtil de lukkede værkstedet for 5-10 år siden. Så har jeg ikke haft noget. Nej, det er ikke sandt. Jeg arbejdede som skolebetjent i et par år. Nu er jeg på efterløn. Jeg går meget rundt i byen, hvis vejret er til det, ellers sidder jeg her for det meste. Jeg køber øl for 1,50 kr., så det kan blive til mange. Maden får jeg her. Jeg er meget tilfreds.

Gruppe 3. De hjemløse med egen bolig er ret isoleret. Denne gruppe består i vores materiale af både mænd og kvinder, og de er noget ældre. De har et sted at bo, men enten kan eller vil de af forskellige grunde ikke benytte sig af det. De har ikke kontakt med familien, og de bruger flittigt varmetuerne, hvor de får både mad og selskab. Nogle har psykiske problemer, andre har et alkoholmisbrug, mens andre igen er ensomme eller simpelthen ikke kan klare dagligdagen. I det samlede materiale er der tale om 10 personer i denne gruppe (9 mænd og 1 kvinde), hvoraf 7 indgår i dybdematerialet (6 mænd og 1 kvinde).

Eksempel: Bjørn er 62 år, et krigsbarn, som han nærmest stolt fortæller mig. I dag er han på efterløn, men har for en del år siden været taxachauffør i København, inden han mistede kørekortet på grund af alkohol. Stemmen er næsten ikke til at finde efter årenes druk.

Jo, det var hårdere dengang jeg var dreng her i kvarteret. Jeg har boet her hele mit liv. Dengang var der hårde drenge, rigtige hårde drenge. Og der var ingen kære mor lige rundt om hjørnet. Man tog sine tæsk og gav igen. Det blev man nødt til. Skole blev det ikke til.

Jeg har altid været alene. Aldrig damer – i hvert fald ikke sådan fast – og ingen børn, som jeg ved af. Jeg var jo mere til gutterne og bajerne. Jeg har et værelse, men jeg går. Går, går, går. Nede på søerne er der en svane med syv æg.

Gruppe 4. De rodløse hjemløse som sover på gaden eller herberg eller på værelse. De er ikke helt unge længere, men de har ikke et misbrug (selvom de måske har haft et tidligere). Denne gruppe består af både mænd og kvinder. I det samlede materiale er der tale om 5 personer i denne gruppe (2 mænd og 3 kvinder), hvoraf 3 indgår i dybdematerialet (1 mand og 2 kvinder).

Eksempel: Manden uden navn er 66 år. Jeg havde set ham flere gange på varmetuen, og vi vekslede et par ord uden at komme videre. En aften stod han der på perronen på Hellerup Station. Alene selvfølgelig og med to kæmpe rød-blå-hvid stribede tasker fyldt med plastikposer.

Nå dav, er det dig. Jeg plejer ikke at snakke med nogen. Jeg skal passe på. Blev skubbet omkuld af nogle unge for nogle dage siden. De var fulde og synes, det var sjovt at genere sådan en som mig.

Nej, nej da. Jeg har ikke et sted at bo. Ikke fast. Men jeg har fire steder rundt omkring, hvor jeg kan komme og sove. Men jeg tager altid mine tasker med. Man ved jo aldrig om man kommer tilbage dertil.

Ved hjælp af indholdsanalysen kan vi i vort materiale identificere en række risikofaktorer. De findes i større eller mindre grad hos de hjemløse, som vi har været i kontakt med, og de findes enkeltvis eller flere ad gangen hos hver af dem. Fra vores analyser identificerer vi således følgende risikofaktorer:

- fysisk eller seksuelt overgreb (som barn): *Jeg er født som den sidste af fire søskende, kort tid efter min bror død. Mit barndomshjem? Lad mig bare sige: Faren drak – moren slog (Ole, 61 år);*
- familieproblemer (opløsning, for eksempel): *Det gik mig på, da hun tog af sted med mine to piger. Det er 20 år siden. Jeg har ikke set hende siden, men jeg møder den ene af mine piger en gang imellem, men hun vil ikke have noget med mig at gøre. Dem, der kommer her, er min familie nu. Jeg er kommet her hver dag i de sidste 12 år. Ellers er jeg på værtshusene (Mogens, 62 år);*
- en historie med anbringelse uden for hjemmet: *Jeg har sgu været inde i dette åndssvage behandlingssystem i 35 år... Jeg blev taget første gang, da jeg var 13... Jeg havde nogle piller på mig, så jeg kom på et børnehjem (Jens, 47 år);*
- kriminalitet / fængselsophold: *Min far drak og slog sig selv ihjel ved at falde ned ad en trappe. Min mor var sgu sød nok, men hun kunne ikke magte os børn. Så jeg gjorde, hvad der passede mig. Jeg spillede i et band, og der var bare narko. Jeg handlede med det, blev taget, kom i fængsel. Sådan var det i en del år (Dave, 46 år);*
- manglende socialt netværk: *Jeg sejlede i 43 år, men måtte holde op til sidst. Jeg savner det enormt. Jeg ønsker, jeg bare kunne komme ud at sejle igen. Jeg har været alene i 35 år, har ingen familie, kun mine drikkekammerater (Bent, 71 år); og Jeg sætter mig bare i kirken nogle gange med mine tanker (Einar, 67 år);*
- narko eller alkoholmisbrug: *Mine dage går nu med at drikke mig fuld. Jeg vandrer fra varmetue til varmetue, indtil der ikke er flere, der har åbent. Lørdage er de værste! Der drikker jeg bare hele tiden... (Carl, 49 år);*
- dårlig skolegang / manglende skolekvalifikationer: *Jeg gik kun spartansk i skole i syv år. Jeg følte, jeg var dum. Fik at vide jeg var ordblind. Jeg kom hurtigt ud af skolen for at tjene på gårdene rundt omkring (Ole, 61 år);*
- psykiske problemer: *Christian er 58 år. Han sidder meget med høretelefonerne til sin walkman i ørerne. For jeg kan ikke holde stemmerne ud... Og der er Lars, 45 år, der er varmetuens festlige indslag, men bliver han for opstemt, bliver han trukket til side af personalet – og så får han sin medicin;*
- dårligt (fysisk) helbred: *Søren er først i 40erne, men han virker på alle måder som en meget, meget gammel mand. Han sidder alene ved et af bordene væk fra de andre, væk fra larmen. Han bruger meget energi og koncentration på at spise hver lille bid mad og taler kun, fordi han opdager, jeg kigger: Tja, nogen gange kan jeg slet ikke spise hele dagen. Så dårligt har jeg det. Og når jeg så skal spise, gør det bare så ondt. Lungerne er helt ødelagt, forstår du.*

Selvom et individ har en eller flere af disse risikofaktorer med i bagagen, betyder det ikke nødvendigvis, at den pågældende bliver hjemløs – der skal også være en begivenhed/oplevelse, der

skubber ham/hende ude i hjemløshed. Fra feltarbejdet kan vi identificere følgende begivenheder/oplevelser:

- man forlader barndomshjemmet: *Det var vel en reaktion på mine forældres liv... Jeg gad ikke alt det der... så jeg tog til Århus, da jeg var 16, og gemte mig, og jeg har ikke kontakt med dem mere* (Søren, først i 40erne);
- ægteskab/partnerskab opløses: *Vi flyttede til Lolland, købte en gammel gård. Det havde hun altid drømt om... Men så havde hun det sjovt, mens jeg var væk. Jeg kunne ikke klare at se dem sammen i byen, så jeg flyttede tilbage til København* (Einar, 67 år);
- man bliver enke/enkemand: *Da han døde, troede jeg, at jeg var forberedt, men det har vist sig at være anderledes. Jeg flyttede til en lille etværelses for at kunne klare mig der, men jeg kan ikke holde ud at være der. Det er ikke et hjem* (Birgitte, 68 år);
- man udtræder af militæret eller noget lignende med strukturerede forhold: *Jeg kom ud at sejle som 15-årig, og da jeg kom i land "for good" havde vi en lejlighed, men jeg kunne ikke holde det ud. Og jeg fandt mig en bænk i parken, hvor jeg kunne ligge om natten og se på himlen og stjernerne* (Ken, 52 år);
- man udskrives fra et behandlingsophold: *Mig, som havde bare drukket så meget, så meget. Ved du hvad, de fandt til mig ned på kommunen? Nej vel? Et værelse oven på et værtshus! Hold kæft, mand. Er det ikke bare for sindssygt? Hvad fanden skulle jeg der?* (Jens, 47 år).

Fremtiden

Blandt **de tidlige hjemløse** er der ingen, der umiddelbart udtrykker et ønske om en bolig eller en bedre bolig – heller ikke dem uden en bolig. Det er andre ting, de udtrykker et ønske om, hvis de overhovedet udtrykker noget.

Dave 46 år:

Dave er amerikaner. Han har boet i Danmark siden midten af 1980'erne, og før det havde han boet nogle år i Sverige. Han har prøvet lidt af alt det, man nok ikke skal prøve i for store mængder: narko, druk, slagsmål, damer og fængsel. Dave begyndte sin karriere som hjemløs i en relativ tidlig alder i USA i 70'erne. Og den begyndte, som den begynder for de fleste. Men inden jeg ved, han er amerikaner, spørger jeg bare (sådan som man nu gør, tænkte jeg):

Dav, hvordan går det?

Svaret kommer prompt på amerikansk:

Yeah, I die a little every day.

Andre havde noget konkret, noget ofte minimalt i den store sammenhæng, men noget så afgørende vigtigt for dem. Der var Jens, 47 år, som ønsker sin egen brusekabine:

Hvordan fanden skal man kunne holde sammen på sig selv, hvis man ikke kan komme i bad, mand? Du tror det er løgn, mand, hvad de tilbyder mig.

For Niels, 53 år, var det måske ikke så meget en drøm som et ønske. Hver gang jeg mødte Niels var han mere eller mindre bedøvet af alkohol – ikke nødvendigvis dagens forbrug, men et livs forbrug.

Han røg uafbrudt og hænderne rystede lige sådan. Hans tale var sløret og stemmen ubeskriveligt hæs. Han var alene, ingen børn, og han havde været arbejdsløs i adskillige år. Nu skulle han revalideres.

Og pigen nede på formidlingen siger bare til mig at jeg skal sætte mit CV ind på hjemmesiden på computeren. Og jeg fatter ikke en skid af det. Hvad fanden snakker hun om? Og til sådan en som mig? Hun viste mig maskinen og viste mig, hvad jeg skulle gøre. Men næste dag kunne jeg ikke en gang finde ud af at starte lortet. Så jeg kan ikke komme videre. Og hun har ikke tid til at vise mig det.

For Carl, 49 år, er drømmen en anden. Han fylder 50 år til september, og så vil han gerne have kage og vanille. Eller er hans drømme i virkeligheden en anden? Som den dag han tilsyneladende uden videre bryder sammen og græder:

Jeg vil ikke leve mere. Jeg kan lige så godt gå ud og hænge mig. Hvorfor skulle jeg leve, og min mor skulle dø?

Fra disse brudstykker af drømme om fremtid og fra samtalerne med de ansatte og frivillige i Kirkens Korshærs varместuer og væresteder kan vi tegne et billede af de ønsker til den måde, man kunne forsøge at imødekomme de gamle hjemløses behov.

De er mennesker. De har krav på respekt og værdighed trods deres bundposition i samfundet. De gamle på varместuerne skal reddes fra ensomheden. De skal reddes fra dem selv. De lidt yngre kan måske endnu aktiveres og komme i gang. Selv med den bedste vilje vil mange af dem ikke kunne arbejde på en almindelig arbejdsplads. Her skal virksomhederne også udvise et socialt ansvar.

Men hvad skal vi tilbyde dem? Det nytter ikke noget, at vi forventer, at deres behov følger en almindelig dansk arbejdsuge. Deres behov starter ikke kl. 8 og de slutter ikke kl. 16. Og behovene holder helt sikkert ikke fri i weekenderne. Og de holder ikke fem ugers ferie.

Vi er ikke indrettet til de ældre brugere. Vi har ikke de nødvendige handicapvenlige faciliteter.

Det er også hårdt for de ældre at være misbrugere blandt de unge. Da mange af dem får flere penge/højere pensioner etc. bliver de udnyttet af de unge, og de bliver slået. Ofte sker der det, at de unge flytter ind i deres bolig og belejrer den, og de ældres boliger bliver brugt til at skjule "varme" varer. Nogle må endda overlade deres lejlighed til andre - narkobagmænd der presser dem ud. Det ser vi en del af, og det er ikke personer, man går op i mod. Det er en træls situation.

Hvis man vil forsøge at anbringe de ældre på plejehjem, er det vigtigt ikke at integrere dem med de andre beboere. Det er vigtigt, at de får lov til at have deres adfærd med på plejehjem.

Det er ensomhed, som de fleste har problemer med. Der er et stort behov for flere besøgstjenester.

Vi ser mange af de ældre brugere, der har været indlagt og som bliver sendt hjem, fordi de ikke er syge nok. De bliver utrygge og forvirrede. De bliver sendt hjem til en bolig, de ikke kan klare sig i, ikke kan lide at være i. Vi har indrettet en speciel overetage til dem her i huset, hvor de kan blive et par dage og overnatte, og hvor vi kan være tæt på dem, for på den måde at gøre dem mere trygge.

Vi gør, hvad vi kan for de ældre brugere, da deres behov er noget anderledes – eller de kan i hvert fald ikke altid sammen med de yngre brugere. Det er næsten som en ældreklub eller pensionistklub, men vores ældre brugere vil aldrig benytte sig af de almindelige tilbud til de gamle.

Vores ældre brugere har også problemer, hvis de kommer (snavsede) på ældrecentre. Der er der en hakkeorden, og de bliver udstødt af de andre mere velfungerende ældre. Der er ikke altid forståelse for deres situation. Det er derfor ikke så mærkeligt, at mange ikke kan rummes i de eksisterende tilbud.

Der mangler et botilbud, hvor de gamle bare kan få lov til at være. Botilbud hvor der er rumlighed og støtte. En stor del af ”de skæve ældre brugere” har en bolig, men de er begyndende demente, og de er ikke så mobile og så bliver de vanskelige. De passer ikke ind i de beskyttede boliger med to kogeplader og en fryser. Systemet kan ikke kapere dem. De skal have et sted, hvor de kan få lov at drikke deres to øl og selv bestemme, om de vil have en striktrøje på med en kongekrone.

*Problemet er, at de kan være både bøvlende og larmende. De buldrer meget. **De har alderen men ikke adfærden, når de får brug for et plejehjem.***

Der mangler i det hele taget rummelighed i systemet.

1. Den nuværende viden

1.1 Introduktion

I dette kapitel vil vi kort gennemgå en del af den viden, der findes om hjemløse og hjemløshed i den europæiske union (EU) og i Danmark specielt (Leeson 2004). Vi vil også gennemgå den begrænsede viden om de gamle hjemløse og deres situation. Dette er for at afdække den videnskabelig baggrund (eller manglen af det samme) om emnet. Idet vi inkluderer viden fra andre europæiske lande, er vi selvfølgelig opmærksomme på, at disse landes velfærdssystemer tit og ofte er meget forskellige fra det danske, og at konklusionerne fra den øvrige europæiske forskning – især med hensyn til indsatsforslag – ikke umiddelbart kan overføres til den danske arena.

Vi begynder denne vidensgennemgang på det europæiske plan i forhold til gruppen hjemløse uden at fokusere på de gamle hjemløse. Herefter gøres det samme for Danmarks vedkommende, og til sidst ser vi netop på vores målgruppe, nemlig de gamle hjemløse, og opdager, hvor lidt forskerne har interesseret sig for dem.

1.2 Hjemløse og hjemløshed på tværs af Europa – et billede, mange billeder.

Den viden, vi kan samle om hjemløse og hjemløshed på tværs af Europa, findes måske på den nemmeste tilgængelige måde i en rapport om hjemløshed i Europa, som den såkaldte *European Observatory on Homelessness* i 2003 udgav (Edgar et al 2003). Noget mere kan vi finde om forholdene i England, og de vil også indgå i dette kapitel. Dette betyder ikke, at andre landes forskere ikke har interesseret sig for hjemløse og hjemløshed, men eventuelle publikationer har ikke været på engelsk eller et af de skandinaviske sprog og har derfor ikke kunne findes i de litteratursøgninger, der er blevet foretaget. Men den førnævnte rapport giver et indtryk af en række ligheder såvel som uligheder på tværs af Europa. Der kan med andre ord være nuanceforskelle mellem at være hjemløs det ene sted i forhold til at være hjemløs det andet sted, men fundamentalt set er det de samme billeder, der dukker op – billeder af eksklusion, fattigdom, opgiveness - en kortsigtet kamp for overlevelse.

At skaffe viden om hjemløse og hjemløshed kræver en entydig definition af disse to fænomener, men den findes ikke – eller rettere sagt anvendes ikke – på tværs af Europa. Det gør, at det ikke kan lade sig gøre at fremlægge en enkelt statistik, et enkelt tal for omfanget af hjemløshed på europæisk niveau. Der er tale om en gråzone, hvor man ved, det findes, og man kan opleve det på tæt hånd. Men man kan ikke kvantificere det, og det er måske en af kilderne til en systemfrustration i forhold til at kunne gøre noget. Som vi har antydnet ovenfor, findes der faktisk en simpel og endda robust definition udarbejdet af FEANTSA (Europæisk Federation af Nationale Organisationer for Hjemløse), og den henviser til personer, der

- ikke har et tag over hovedet (rooflessness), eller
- ikke har en bolig (houselessness), eller
- ikke bor i en fast bolig med lejekontrakt (living in insecure accommodation), eller
- ikke bor i en tilstrækkelig bolig (living in inadequate accommodation).

Ifølge Fitzpatrick et al (2000) er definitionen på hjemløshed primært et redskab for at styre tildeling af sociale boliger. Andre definitioner fokuserer mere på, hvad hjemmet betyder for individet i erkendelse af, at et hjem har følelsesmæssige, psykologiske og sociale dimensioner (Somerville 1992). Men midt i forvirringen om forskellige definitioner kan det konstateres, at der er en verden til forskel mellem at have en dårlig bolig og at have ingen bolig (Pleace & Quilgars 1997). Kun få

studier har belyst, hvordan hjemløse selv definerer det at være hjemløse, men unge hjemløse opfatter det at være hjemløs som at leve på gaden, og man opfatter ikke sig selv som hjemløs, hvis man bor hos venner (Hutson & Liddiard 1994).

Uanset om man holder sig til den ovenfor angivne definition eller ej, når man vil forsøge at kvantificere omfanget af hjemløshed og antallet af hjemløse, skal de tal, man på den ene eller den anden måde måtte nå frem til, tages med forbehold. For definitionen alene gør ikke materialet robust. Det kan være indsamlet på en problematisk måde (for eksempel survey, registrering på godkendte botilbud, en fysisk optælling i visse områder på visse tidspunkter), hvorved vi ikke opnår et fuldstændigt billede. Som det fremgår af tabel 1.1 er der stor spredning i antallet af hjemløse på tværs af Europa, hvilket selvfølgelig afspejler befolkningernes størrelse. MEN spredningen afspejler i høj grad også opgørelsesmetoden. Nogle af tallene er et skøn fra en organisation (for eksempel de hollandske tal), andre omfatter kun brugere af registrerede botilbud (for eksempel de danske tal), mens andre kun omfatter storbyer eller hjemløse i kontakt med de sociale myndigheder (for eksempel de svenske tal) (Leeson 2004).

At der kun skulle være 2.500 hjemløse i Sverige sammenlignet med 8.000 i Danmark, synes at være overraskende, selv når man tager opgørelsesmetoderne i betragtning. Men er det mindre overraskende, at der skulle være (mindst) 400.000 hjemløse i Storbritannien, mens der i Italien tales om 17.000?

Tabel 1.1. Opgørelser over hjemløse/hjemløshed efter type og land, senest årstal

	På gaden	På botilbud	Andet	I alt
Belgien				17.000
Danmark		8.000		8.000
Finland				10.400
Frankrig				261.000
Tyskland	20.000	370.000-450.000		470.000
Grækenland				17.000
Irland				6.000
Italien				17.000
Luxembourg	1.000	1.100		2.100
Østrig	2.000	12.000	7.000	21.000
Holland				60.000
Spanien	3.000	13.500		16.500
Storbritannien				400.000
Sverige				2.500

Kilde: Edgar et al (2003)

Allerede her tyder det desværre på, at man ikke med sikkerhed kan sige noget om det sande antal af hjemløse på tværs af Europa – man har sparsomme informationer om nogle grupper af hjemløse, og man har ingen informationer om andre grupper. Der er tale om et billede og om mange billeder. Og et billede, som slet ikke er malet færdigt. Der er tale om en usikkerhed og en mangel, og det er på det grundlag, man skal forsøge at formulere en indsats for denne gruppe i de europæiske samfund. Det første spørgsmål vil næsten altid lyde: *Jamen, hvor mange taler vi om?*

Og svaret bliver: *Vi ved det ikke!*

Manglen på et robust tal betyder imidlertid ikke, at forskere på tværs af Europa ikke har forsøgt at belyse adskillige sider af hjemløshed. De ufuldstændige og usikre statistikker gør det imidlertid vanskeligt både at kvantificere og at kvalificere billedet af hjemløse på tværs af Europa, og tilbage er spørgsmålet: *Ved vi mon, hvem de hjemløse er?*

De statistikker, der findes i de fleste europæiske lande, indikerer, at størstedelen af de hjemløse er enlige personer. Der er kun få tilfælde af børnefamilier eller enlige med børn, der er hjemløse. For eksempel udgør enlige personer 65 procent af ansøgningerne om hjælp til hjemløse i Storbritannien, mens 75 procent af tilbud til de hjemløse i Wien i Østrig benyttes af enlige personer. I begge tilfælde er der dog stadigvæk familier med/uden børn blandt de (registrerede/kontaktede) hjemløse, og i enkelte tilfælde er der tegn på en stigning i hjemløshed blandt familier, for eksempel i både Italien og Irland (Edgar et al 2003). Ser vi nærmere på gruppen af enlige hjemløse, finder vi hovedsageligt mænd – både i forhold til en benyttelse af tilbud til hjemløse og i forhold til antallet af hjemløse, der sover på gaden. Ifølge Edgar et al (2001) er hjemløshed blandt kvinder tit og ofte et skjult problem, og derfor er det endnu sværere at estimere, men forfatterne skønner, at omkring 25 procent af brugere af botilbud er kvinder, mens omkring 10 procent af de hjemløse, der sover på gaden, er kvinder.

I feltarbejdet til dette projekt, som rapporteres i kapitel 4, fandt vi i alle miljøer et lignende mønster – et lille mindretal af kvindelige brugere af varmestuerne, og stort set ingen, hvor en familie som en enhed (med eller uden børn) var hjemløs. Enkelte af de kvinder, der indgår i studiet, fortæller om andre kvinder i lignende situationer: om kvinder med et livslangt misbrug og om kvinder, der bliver misbrugt seksuelt for at skaffe sig skiftende steder at sove. Mange – både mænd og kvinder – har børn, men de er ikke længere sammen med dem.

Kun omkring 20 procent af de hjemløse er under 25 år gammel, men i rapporterne og forskningsverdenen er gamle hjemløse nærmest usynlige (Leeson 2004). I dette studies feltarbejde oplevede vi imidlertid også en verden af ældre og aldrende hjemløse: dem, som har været hjemløse siden de var unge og som nu mirakuløst har overlevet til at blive ældre; og dem, der i en relativ sen alder kommer ud for de begivenheder, der ubarmhjerteligt skubber dem ude i hjemløshed. Og de er tvunget til at være en del af den samme verden, selvom de alligevel ikke helt hører hjemme blandt de unge i miljøet.

Hjemløse og hjemløshed har været på den politiske dagsorden i England i flere årtier, og også her er der gjort adskillige forsøg på at kvantificere hjemløshed, ofte gennem en simpel fysisk optælling på gader og på værestederne uden forhåbninger om at indsamle et dækkende tal – forsøg, der minder om Gladstone's natlige vandringer blandt Londons prostituerede i det victorianske England (Jenkins 2002). Ifølge en af disse optællinger fra St. Mungos (en organisation, der taler de hjemløses sag) er der hver nat knap 1.500 mennesker, som sover på gaden, og 92 procent af disse er mænd; 23 procent er over 50 år gamle; 12 procent er under 26 år gamle; 30 procent har sovet på gaden i mere end fem år og 32 procent i mindre end et år. Men denne gruppe af særligt sårbare mennesker er i højeste grad kun toppen af isbjerget. Ifølge *Shelter*, som er Storbritanniens største hjemløse organisation, er der over 400.000 mennesker i England, som af de lokale myndigheder opfattes som hjemløse, og næsten 50 procent af de familier, som myndighederne godkender som hjemløse, er fra etniske minoriteter. Men disse data vedrører familier med børn, som myndighederne er forpligtet til

at hjælpe – der er således ingen officielle oplysninger om antallet af enlige hjemløse og hjemløse par uden børn.

Da hjemløshed blev en politisk sag i 1960'erne og 1970'erne var det mest fattige familier og (interessant nok!) enlige ældre mænd, som var hjemløse (Smith & Gilford 1998), men efterhånden som omfanget af hjemløshed og antallet af hjemløse er vokset, bliver også andre grupper berørt af det – unge, kvinder, etniske minoriteter (Kemp 1997). Det har længe været fremført, at en stor del af denne vækst i hjemløshed skyldes boligmarkedet (Greve 1991; Diaz & Colman 1997), men der er en stigende tendens til, at voksende arbejdsløshed og nedskæringer i de sociale ydelser øger antallet af hjemløse (Bramley 1993).

I England har Burrows (1997) fundet, at knap 14 procent af de 16-29-årige sammenlignet med mindre end 1 procent af de 65-årige og derover, som har en bolig, angiver, at de har været hjemløse på et eller tidspunkt i de 10 foregående år – andelen falder med stigende alder. I Skotland fandt Piedad (1996), at 5 procent af respondenterne eller deres partnere havde oplevet at være hjemløse inden for de 10 foregående år, og mindre end 1 procent havde sovet på gaden. For 97 procent havde deres samlede periode som hjemløse inden for de 10 år været mindre end 1 år.

1.3 Hjemløshed i Danmark – et anderledes billede, det samme billede?

Et kig på artiklerne i dagspressen og man får fornemmelsen af, at hjemløsheden og de hjemløse falder uden for *normerne* i den danske socialpolitik, der baseres på begreber som *normalisering* og *integration* – hjemløshed imødekommer ingen af disse centrale begreber, og det er måske denne konflikt, der vanskeliggør socialpolitikens forståelse af fænomenerne og de mennesker, der rammes af dem. For at kunne leve op til sin målsætning om normalisering og integration skal den danske socialpolitik først definere *den normale tilværelse* og herefter forsøge at sikre, at alle lever en tilværelse så tæt på denne normale som muligt. Som Ussing Bømler (2000) forklarer, opstod denne normaliseringstrang først i 1959 i forhold til åndssvage og andre svagt begavede personer i det danske samfund, men samtidigt med forsøg på normalisering oplevedes en tiltagende udstødning af visse grupper.

At være uden for samfundets normer er dog ikke et moderne velfærdssamfunds fænomen, og den danske socialpolitik er ej heller det første forsøg på praktisk at tage stilling til dem uden for normerne. Allerede i det 17. århundrede tog det europæiske samfund stilling til, hvordan man skulle behandle dem, der anses for at være uden for normerne (for eksempel åndssvage, sindssyge, vagabonder og lignende). På daværende tidspunkt er det nok noget af en overdrivelse at bruge betegnelsen *behandle* – for behandling bestod simpelthen af indespærring af disse personer. De andre – det vil sige de normale – skulle beskyttes, og det kunne kun gøres ved at indespærre de unormale (Foucault 1973). Først i det 19. århundrede blev lægevidenskaben i stand til at diagnosticere mange af de unormales tilstand, hvilket så betød, at der kunne være tale om noget, der lignede en behandling.

I den danske socialpolitiske historie introducerede man i begyndelsen af 1980'erne *pjaltproletarer* (Friis 1981). Disse pjaltproletarer var uden fast indtægt, uden arbejde og uden bopæl, og de havde en ringere situation end dem, som samfundet ellers betragter som fattige (som dengang omfattede invalidepensionister, alderspensionister, langvarigt socialhjælpsmodtagere, enlige mødre, unge og fremmedarbejdere). De hjemløse er således en del af pjaltproletariatet. Friis estimerede pjaltproletariatets størrelse til omkring 20.000 – vel at mærke på baggrund af opgørelser over overnatninger på forsorgshjem og herberger.

Selv disse pjalteproletarer kunne kun optælles, hvis de tog imod tilbuddene fra samfundet.

I slutningen af 1980'erne var pjalteproletariatet imidlertid vokset til næsten 35.000 personer (Hansen, Møller & Smidt-Fibiger 1987) – var der mon tale om en forværring af samfundsforholdene, der skabte disse pjalteproletarer, eller var der bare tale om en bedre (og derved større) registrering af antallet af personer på forsorgshjem, herberger og (nu) pensionater?

Inden Friis søsætter pjalteproletariatet, har Mikkelsen (1971) beskrevet en normalisering, der lægger fundamentet for en kategorisering af de hjemløse. I Mikkelsens beskrivelse indgår idéen, at *det er normalt, at man bor et sted*. Senere sammensmeltes normalisering og integration og omfatter ikke alene de åndssvage men alle *klienter* i det sociale behandlingssystem. Den tilhørende sociale indsats styres af samfundets dominerende normer og værdier. Adskillige evalueringer gennem tiderne af diverse programmer og indsatser, hvis hensigt har været at integrere de udstødte, tager en definition af det normale som udgangspunkt for succes. Der tages imidlertid ikke altid hensyn til dem, der hverken kan eller vil have succes.

Under alle omstændigheder opfattes dette normaliseringsbegreb som definition på de hjemløse – oven i købet til det ekstreme, at *vi ikke kan lide dem* (Brandt 1999). På den måde anvendes normalitetsbegrebet til at afgrænse de ikke-normale, herunder de hjemløse (Bech Jørgensen 1999). Christensen & Koch-Nielsen (2003) mener imidlertid ikke, at der i den danske forskning er enighed om en definition af hjemløshed. Alligevel gøres der et forsøg at kvantificere. Netop med et begreb og en måde at måle det på, vil man måske mene, det er blevet nemmere at kvantificere omfanget af fænomenet, men som skitseret i afsnittet om hjemløse på tværs af Europa, har det også i Danmark været problematisk at kvantificere gruppen af *udstødte*, subgruppen af hjemløse, eller subgrupper af hjemløse. En af disse subgrupper er *posedamerne* (som dog ikke behøver kun at være kvinder). Ifølge Casswell & Schultz (2001) består denne gruppe af ældre, psykiske syge personer, der bor på gaden uden kontakt med andre mennesker og uden kontakt til social- eller sundhedssystemer.

Hjemløshed er således en svært definerbar tilstand. Måske er der andre sociale og/eller socialmedicinske problemer forbundet med hjemløshed. (Brandt & Kirk 2003). Den Sociale Ankestyrelse definerer hjemløshed i forhold til § 94-botilbud: *"personer med særlige sociale problemer, som ikke har eller ikke kan bo i deres egen bolig og som har brug for et sted at bo..."*. Således er det muligt at bo i et § 94-botilbud (og derved være hjemløs) og samtidigt have en permanent bopæl (og derved ikke være hjemløs). **Loven understreger ikke så meget det, at man ikke har en bolig, men om man er i stand til at bo i denne eventuelle bolig**, og på den måde kommer loven tættere ind på de faktiske forhold for mange af dem, vi i vores studie har været i kontakt med. Hverken Grundloven eller den gældende sociallov i Danmark angiver en absolut ret til en bolig. Imidlertid er det offentlige forpligtet til at yde hjælp til husly, hvis en boligløs også har sociale problemer. Husly gives således i herberger, forsorgshjem eller pensionater. I Socialministeriets vejledning om den sociale indsats (Socialministeriet 1998) fremgår det, at alle – uanset andre problemer – skal kunne optages i boformer, og ingen skal afvises, selvom der ikke er ledige pladser i disse boformer. I vejledningen kan man spore et udtryk for, at der er klarhed over, at hjemløshed skal opfattes som en mere varig tilstand.

Tilbage har vi stadigvæk spørgsmålet om man kan kvantificere hjemløsheden i Danmark?

En del af forsøgene på at kvantificere hjemløsheden tager udgangspunkt i botilbud til udstødte. På denne baggrund opgjorde Fridberg (1992) antallet af personer på de daværende §105-institutioner i løbet af et år til mellem 12.000 og 13.000. Med den førnævnte Gladstonian-indsats opgjorde Brandt i 1995 antallet af hjemløse i København til omkring 7.500 personer, mens antallet af posedamer i hele Danmark for nylig er blevet opgjort til omkring 150 (Casswell & Schultz 2001).

Der findes årligt opdaterede tal om brugen af de såkaldte botilbud til hjemløse (Den Sociale Ankestyrelse 2005). I 2004 var der ifølge denne opgørelse i alt 66 § 94-boformer med 2.540 pladser, hvilket er et fald i forhold til de 3.066 pladser på 65 § 94-boformer i 1999. Dette fald forklares ved en omlægning af statistikken og boformerne. Af de 2.540 pladser i 2004 var der 2.136 døgnpladser, 359 dagpladser og 45 natpladser.

I tabel 1.2 angives en bruttoopgørelse af antallet af ind- og udskrivninger til § 94-botilbud i årene 2000-2004. Næsten 5.000 brugere, svarende til 62 procent, havde kun en enkelt indskrivning i løbet af 2004, og godt 200, svarende til 4 procent, havde mere end 10 indskrivninger. Ifølge denne opgørelse var der i 2004 knap 18.400 ophold i løbet af året, og blandt disse var 73 procent på mindre end 30 dages varighed. I alt 786 personer boede i et sådant § 94-botilbud hele året. Den gennemsnitlige opholdstid var faktisk 45 dage sammenlignet med 44 dage i 2002 og 42 dage i 2003.

57 procent af udskrivningerne fra disse botilbud i løbet af 2004 er til en ikke-specificeret boform, enten til en uoplyst boligform (37 procent) eller til "andet" (20 procent), hvilket omfatter for eksempel at flytte ind hos venner eller familie.

Tabel 1.2. Antal ind- og udskrivninger samt antal brugere af § 94-botilbud, 2000-2003. Bruttoopgørelse.

	2000	2001	2002	2003	2004
Indskrivninger	18.778	20.514	17.212	15.832	15.802
Udskrivninger	15.738	17.628	16.976	15.828	15.644
Brugere i løbet af året	7.365	8.341	7.974	7.169	7.722

Kilde: Den Sociale Ankestyrelse (2003, 2004, 2005)

Tabel 1.3 angiver køns- og aldersfordeling i 2004 for brugerne af § 94-boformerne. Heraf fremgår det, at 74 procent af brugerne var mænd og at 56 procent af brugerne var på 40 år og derover med 26 procent på 50 år og derover. Gennemsnitsalderen for de mandlige brugere i 2004 er på 41,9 år – lidt højere end kvinderne, som har en gennemsnitsalder på 39,5 år.

At man kommer ud af disse boformer er vel ikke til diskussion for de flestes vedkommende – og dog? I 2004 var det gennemsnitlige ophold som nævnt på 45 dage, men knap 1.500 af udskrivningerne skete efter et ophold på over 120 dage, og der var godt 786 mennesker, der havde boet hele året i et § 94-botilbud, som jo er ment som en midlertidig boform (Den Sociale Ankestyrelse 2005).

Den regionale fordeling af brugerne viser, at hjemløshed (i hvert fald i relation til brugere af § 94-boformer) findes overalt i Danmark – og ikke kun i storbyerne. I 2002 for eksempel var 20 procent af samtlige registrerede brugere i Københavns Kommune og 15 procent var i Århus Amtskommune – i alle andre regioner inklusiv Frederiksberg Kommune var der mindre end 10 procent af brugerne.

Roskilde Amtskommune havde den laveste andel af samtlige brugere på landsplan, nemlig under 3 procent. Dette bekræfter befolkningens opfattelse af, hvor de hjemløse findes (Leeson 2002 og Appendiks 3 af denne rapport). Alle steder er der en overvægt af mænd.

Tabel 1.3. Køns- og aldersfordeling af brugere af § 94-botilbud, 2004.

Alder	Mænd		Kvinder	
	Antal	Procent	Antal	Procent
-17	4	<1	9	<1
18-19	57	1	53	3
20-29	785	14	415	21
30-39	1.573	27	547	28
40-49	1.777	31	548	28
50-59	1.164	20	315	16
60+	383	7	92	5
I alt	5.743		1.979	

Kilde: Den Sociale Ankestyrelse (2005)

Ifølge opgørelsen fra Den Sociale Ankestyrelse (2005) har 76 procent af de indskrevne på landsplan dansk statsborgerskab. Her er der dog tale om en signifikant regional variation med en langt højere andel af ikke-dansk statsborgere i Hovedstaden.

Som nævnt tidligere introducerede man i begyndelsen af 1980'erne pjalteproletarer i den danske socialpolitiske historie (Friis 1981). Pjalteproletarerne var hjemløse og bl.a. uden fast indtægt. Kun 5 procent af de indskrevne i 2004 havde en lønindkomst som forsørgelsesgrundlag (Den Sociale Ankestyrelse 2005).

En socialpolitik som den danske, der fokuserer på normalisering og integration, vil man mene, vil gøre en del for at sikre, at en bruger, der udskrives, rent faktisk bliver udskrevet i henhold til den såkaldte handleplan eller efter en klar aftale med brugeren om flytning fra institutionen. Mens godt halvdelen af udskrivningerne er planlagte, er der 47 procent, hvor institutionen ikke har oplysninger om, hvordan udskrivningen er foregået (ikke planlagt, efter udeblivelse, bortvist, andet eller uoplyst) (Den Sociale Ankestyrelse 2005).

Hvor flytter man så hen? Som der står i Årsstatistikken:

Et vigtigt element i boformernes tilbud er således optræning mv. med henblik på udslusning til en selvstændig tilværelse i egen bolig eller i en social boform med støtte... Etablering af boformernes efterfølgende hjælp og opsøgende arbejde sker i samarbejde med kommunen...det beror på en individuel vurdering, hvornår udflytteindsatsen kan slutte...

Af de omkring 15.700 udskrivninger, der foregik i 2004, er boligformen efter udskrivning uoplyst for 37 procent vedkommende (Den Sociale Ankestyrelse 2005). Godt en fjerdedel flytter i egen bolig, mens en femtedel flytter i "andet" (for eksempel hos familie eller venner). Mindre end en femtedel flytter i en anvist bolig eller en anden § 94-boform.

Det er især uden for Hovedstaden, at brugeren har de største chancer for at flytte til egen bolig.

Statistikkerne viser også en interessant kønsforskel i forhold til udskrivninger og opholdstid. Mens 80 procent af mændene udskrives efter mindre end 1 måneds ophold, er det tilfældet for 70 procent af kvinderne. På den anden side udskrives 14 procent af kvinderne efter mere end 3 måneders ophold sammenlignet med 8 procent af mændene.

Som det fremgår baseres dataindsamlingen på hjemløse i Danmark hovedsageligt på brugerne af § 94-boformerne. Det er således sandsynligt, at den officielle statistik i Danmark ikke kvantificerer antallet af hjemløse personer på en robust måde.

Men er det nødvendigt at kende antallet af hjemløse?

En kvantificering kan afgøre, om der er tale om et større eller mindre problem. Ud fra en socialpolitisk synsvinkel må det være vigtigere at kende til de hjemløse som individer; at kende til deres livsforløb, deres ønsker, deres ressourcer og deres muligheder.

Nogle af disse ikke-normaliserede mennesker skal nok hjælpes til at leve det normale liv, mens andre nok skal hjælpes til at forblive unormale med respekt. Der er i høj grad tale om forskellige typer af mennesker med forskellige typer af problemer, og en del af dem belastes endda af en sammenblanding af problemer (Fridberg 1992).

I dette studie inddrages livsforløbsperspektivet i en erkendelse af, at det at være hjemløs ikke er en statisk tilstand. Endvidere erkendes det, at den nuværende (unormale) tilstand som hjemløs oftest kommer af en normal tilstand. Denne erkendelse i vores forsknings fremgangsmåde afspejler de refleksioner, som Børner Stax (2001) har haft vedrørende definition og kvantificering.

I 1999 udgav Socialforskningsinstituttet en interessant og illustrativ redegørelse, der baseredes på omkring 1.000 menneskers livsforløb fra 1988-89, da de benyttede institutioner under den daværende bistandslovs §105, til slutning af 1990'erne, hvor en mindre gruppe også blev interviewet i dybden (Børner Stax 1999). I forhold til vores forskning er redegørelsen både interessant og illustrativ – ikke alene på grund af de fortællinger, den indeholder, men netop på grund af de videnskabsteoretiske og forskningsetiske problemer, der både direkte og indirekte diskuteres i relation til indsamlingen af materialet. Undersøgelsen omhandler personer, som i 1988-89 var 18-35 år gamle. Materialet stammer fra en tidligere registrering i forbindelse med en undersøgelse af *ynge* hjemløse (Brandt 1992). Undersøgelsen er imidlertid interessant i forhold til dette studie af gamle hjemløse, idet det er livsforløbsperspektivet, der er i centrum. Hvorfor er man blevet hjemløs? Overordnet fortæller undersøgelsen, at en del har fået det dårligere i løbet af undersøgelsen. Men den fortæller også, at en del har fået det bedre. Interessant nok konkluderes der, at der i løbet af en ganske kort periode er sket en polarisering af disse hjemløse. Der er en tendens til, at dem, der har boet på et krisecenter, har større chancer for at have fået det bedre end dem, der har boet på en institution for hjemløse.

Brandt & Kirk (2003) konkluderer, at **selvom hovedproblemet hos en person bliver opfattet som hjemløshed, er der typisk andre forhold, der trænger til at blive løst** (helbredsproblemer, misbrugsproblemer, netværksproblemer og arbejdsmarkedsproblemer, for eksempel). Trods lovgivningsmæssige forsøg på at tage højde for dette forhold bliver en betydelig del af de hjemløse kronisk/langvarigt hjemløse. Hvis målet med indsatsen over for de hjemløse er at de skal integreres, er resultaterne for dårlige, ifølge forfatterne. De konkluderer, at der er en manglende evne til at helhedsorientere de sociale og de sundhedsbaserede indsatser, og en overdreven optimisme med

hensyn til, hvad der kan gøres for mennesker som de hjemløse med så mange og sammensatte problemer. I en nyere undersøgelse (Villadsen 2005) fremhæves de forskellige syn, som medarbejdere på botilbud for hjemløse, kommunale socialarbejdere og sagsbehandlere har i forhold til, hvordan de hjemløse bedst får hjælp. Dette medfører konflikter og sætter de hjemløse i en sårbar situation.

Denne helhed i indsatsen nås kun ved at nå helheden omkring personen, og livsforløbsperspektivet er vigtig i den sammenhæng. I Geerdsen et al (2005) ses der på, hvem det er, der bedst kommer ud af hjemløshed, baseret på en opfølgingsundersøgelse af personer, der opholdt sig på en institution for hjemløse i 1997 i seks amtskommuner – det er et forsøg på at se på det levede liv *efter* et ophold på en institution. Der er tale om en kvantitativ undersøgelse, der giver et omfattende analytisk billede af tidligere brugere af institutionerne og det levede liv derefter. Da man skulle gennemføre interviews i 2004, var der 36 procent af de tidligere registrerede brugere, der ikke var tilgængelige for interview. Den største enkelte årsag er dødsfald (14 procent). Således er der en vis selektivitet i materialet. Herudover er der blandt de knap 3.000 personer (svarende til 63 procent af det samlede materiale), der kunne interviews, udtrukket 1.600 tilfældigt til interview. Der er opnået interview med 52 procent af disse. Trods forfatterens konstatering af en *overraskende* høj svarprocent for denne gruppe, bidrager det videre til selektiviteten. I takt med normaliseringens trang fremhæves det som noget af det første i rapporten, at *en overraskende stor gruppe* på 56 procent af alle er registreret med en privat bopæl, og så mange som 80 procent af de interviewede. *Det er gået bedst for de tidligere brugere af familieinstitutioner.* Det er især kvinder med børn, som har en stor chance for at komme ud af hjemløshed gennem en anvist bolig. Gæld til det offentlige virker som en stærk bremse på vejen ud af hjemløshed.

Men igen – intet specifik fokus på de gamle hjemløse i den nyere undersøgelse. Så lad os gå videre og opsummere vores nuværende, begrænsede viden om denne gruppe.

1.4 De gamle hjemløse – gemt i det usynlige

Gerontologien har igennem de senere år i stigende grad forsøgt at underspille alderens rolle med hensyn til at definere, hvornår man er gammel, og i stedet for anvende livsforløbsperspektivet som den afgørende faktor i forhold til at definere, hvem man er og hvordan man er på forskellige tidspunkter i ens liv. Alligevel fastholdes tit den kronologiske, institutionaliserede alder, som den der definerer en, og især ens rolle i samfundet. En afgrænsning af alderdom ved hjælp af kronologisk alder gør, at vi SKAL have en alder. Herfra leder man efter en passende, afgrænsende alder, og man ender med en social definition af alderdom, der ofte afspejler alderen for tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. I dagens Danmark betyder det, at man er gammel og alderdommen begynder i 60 års alderen, idet de fleste endnu trækker sig tilbage fra arbejde i godt 60 års alderen.

Men i hvilken alder er man blevet gammel, hvis man er hjemløs? Cohen & Sokolovsky (1989) argumenterer for en alder på 50 år, mens en senere rapport fra England anvender grænsen på 55 år i interviews med *gamle* hjemløse (Crane & Warnes 1997). Begrundelsen for at anvende disse aldersgrænser til definitionen af målgruppen er, at man som hjemløs i en alder på omkring 50 år ofte har alvorlige helbredsproblemer, som kan sammenlignes med den øvrige befolkning i en alder på omkring 60 år. Ifølge Christensen & Koch-Nielsen (2003) er brugere af boformerne blevet yngre i løbet af perioden 1981-2002.

Af tre personlige beretninger i Brandt & Kirk (2003) er de to fra mænd over 40 år gammel, og den tredje fra en dame i 40'erne, men det er uvist, om disse beretninger aldersmæssigt skulle være repræsentative for de hjemløse generelt. Kjær Jensen (1995) foretager 40 interviews med hjemløse, og hovedparten af disse er enlige mænd i 40'erne og oppefter – ofte med alkoholproblemer. Dog påpeges der, at (yngre) stofmisbrugere og sindslidende var begyndt at udgøre en større del af de hjemløse.

Studier med en specifik fokus på gamle hjemløse er få. Crane (1990; 1993) gennemførte nogle af de første studier om gamle hjemløse i England, og disse blev fulgt op senere (Crane & Warnes 1997). I USA har der også været enkelte studier igennem 1980'erne og 1990'erne (Cohen et al 1992; Douglass et al 1988; Gelberg et al 1990; Keigher et al 1989; Kutza 1987).

Den begrænsede forskning viser, at netop gruppen af gamle hjemløse er sårbare og isolerede, da de bl.a. kan føle sig truet af de yngre hjemløse, når de benytter sig af de almindelige tilbud til (yngre) hjemløse (Wilson 1995; Crane & Warnes 1997).

Trods den begrænsede forskning om gamle hjemløse og deres forhold, er der, inden vi ser på resultaterne fra dette studie, nogle aspekter i forhold til gruppen af gamle hjemløse, som med fordel kan præsenteres her. Er vores datagrundlag sparsomt med hensyn til hjemløse som en gruppe, vides der endnu mindre om omfanget af hjemløshed blandt gamle mennesker. Vores viden om livsforløbene for de gamle hjemløse og om deres nuværende situation og behov må siges at være beskednen.

Som vores feltarbejde imidlertid viser, at der er tale om tre typer af gamle hjemløse (kapitel 4). Typerne afspejler, på hvilket tidspunkt i livet man er blevet hjemløs:

- **de tidlige (og varige) hjemløse:** for dem begyndte hjemløsheden tidligt og typisk som konsekvens af et uroligt familiehjem, af at komme ud af børnehjem, af at komme ud af militæret;
- **de midt-livs hjemløse:** for dem begyndte hjemløsheden midt i livet og typisk ved forældrenes død eller ægteskabelige problemer;
- **de sent-livs hjemløse:** for dem begyndte hjemløsheden sent i livet og typisk ved ægtefællens død, ægteskabelige problemer, pensionering/tilbagetrækning, tabet af et sted at bo (ofte et bosted i kraft af et bestemt arbejde eller på grund af skilsmisse), tiltagende psykisk sygdom.

Selvom lignende kategoriseringer findes andetsteds, er der ingen af den tilgængelige forskning, som vi har gransket, der sammenligner disse tre grupper af gamle hjemløse, hverken med hensyn til livsforløbet eller nuværende forhold. Det gør vores forskning.

I Danmark er der ingen forskning med specifik fokus på *gamle* hjemløse mennesker, og der er derfor stort set ingen viden om dem udover, at **26 procent af brugerne af § 94-boformerne i 2004 var på 50 år og derover**, og at 21 procent af de hjemløse på 50 år og derover er kvinder (Den Sociale Ankestyrelse 2005). Deres levede liv kender vi intet til. Geerdsen et al (2005) inddrager alderen som variabel og tillader, at vi derved kan sammenligne forskellige grupper med hensyn til deres vej ud af hjemløshed, men igen er der ikke fokus på de *gamle* hjemløse.

Ifølge Crane & Warnes (1997) er gruppen af gamle hjemløse en af de sværeste grupper at kvantificere. De er ofte ikke i kontakt med familien, og de er socialt isolerede. De er bange for

overfald, og derfor gemmer de sig. De gamle hjemløse kan således være meget isoleret - selv i forhold til andre hjemløse.

Uden viden opstår der stereotypiske billeder af gamle hjemløse, og disse stereotypiske billeder kan således danne et (misvisende) grundlag for politiske beslutninger, der skal afhjælpe problemet.

Problemet kendes i andre lande.

De officielle tal om gamle hjemløse i Storbritannien omfatter kun de gamle mennesker, som godkendes af kommunerne til hjælp med husning på grund af alderdom. Ifølge disse tal var der i 1999-2000 knap 4.000 gamle husstande i England, som kunne betegnes som hjemløse (DETR 2000). Disse tal inkluderer imidlertid ikke de gamle mennesker, der sover på gaden eller bor på herberg eller lignende. En af de nyere undersøgelser i England om gamle hjemløse (Crane & Warnes 2000) viser, at der i perioden april 1999 til marts 2000 var mindst 800 personer på 50 år og derover, der sov på gaden i London, og blandt disse var knap 200 i alderen 60-69 år med knap 50 på 70 år og derover. Hovedparten af disse gamle hjemløse på gaden – nemlig 91 procent – var mænd.

Et studie blandt 159 hjemløse mænd og 66 hjemløse kvinder på 55 år og derover i fire store byer i England (Crane & Warnes 1997) fortæller dog noget om de gamle hjemløse. Af denne gruppe af hjemløse på 55 år eller derover var der en tredjedel (75 personer), der sov på gaden, og blandt disse var en fjerdedel 70 år eller derover (heraf var der to personer på over 90 år). Omkring 70 procent af dem, der sov på gaden, sov alene, gemt væk fra andre – andre gik på gaden om natten, for bange til at lægge sig til at sove. Kun en af de i alt 225 hjemløse var gift, og 10 procent var enker/enkemænd.

Lige som vi forsøger at gøre i vores studie, har dette engelske studie forsøgt at belyse disse gamle hjemløses livsforløb ved at se på deres barndom, familieliv, beskæftigelseshistorie, sundhedshistorie og andre begivenheder, der kunne være medvirkende til, at de blev hjemløse. Knap 60 procent havde oplevet familieproblemer som barn (enten skilsmisse eller andre problemer – alkoholmisbrug, vold, seksuelt overgreb, for eksempel), og 20 procent havde mistet begge forældre, inden de var fyldt 16 år, og var så blevet anbragt på en institution. Yderligere 25 procent havde mistet den ene af forældrene, inden de var fyldt 16 år. Kun 44 procent af mændene og 53 procent af kvinderne havde nogensinde været gift/levet med en partner. For dem, der havde været gift, holdt ægteskaberne som regel ret kort (under 5 år) eller nogle år længere (over 15 år). Mindre end 40 procent af alle mændene, og godt 40 procent af alle kvinder havde fået børn, men kun 20 procent af mændene og 31 procent af kvinder med børn havde været sammen med deres børn, indtil børnene var fyldt 16 år. Stort set ingen med børn havde kontakt med dem længere. Godt 40 procent af mændene havde været i arbejde, indtil de var fyldt 50 år, og kun 8 procent havde været arbejdsløse gennem hele deres liv. Hovedparten havde været i arbejde som ufaglærte. Blandt kvinderne havde omkring en tredjedel arbejdet, indtil de var fyldt 50 år. Der var relativt flere kvinder end mænd, der havde haft psykiske problemer med næsten halvdelen af kvinderne og godt 25 procent af mændene, der havde været i psykiatrisk behandling, inden de blev hjemløse. Alkoholmisbrug var sjældent blandt kvinderne – 80 procent drak aldrig – mens 40 procent af mændene drak regelmæssigt.

Litteraturstudiet gør, at vi kan pege på de problemer, som kan ventes hos de gamle hjemløse, måske også i dansk sammenhæng (Citron et al 1995; Belcher & DiBlasio 1990; Rossi et al 1986; Cohen & Sokolovsky 1989; Crane & Warnes 2000; Crane 2000). Der er tale om fysiske helbredsproblemer,

depressioner, psykiske problemer, alkoholmisbrug, social isolation og ikke at kunne falde til ro et sted. Disse forhold findes også i vort materiale.

Det var først i begyndelsen af 1990'erne, at hjemløshed blandt gamle mennesker blev anerkendt, efter forskning i 1980'erne havde vist, at mange gamle mennesker sov på gaden i London (Crane 1999). Lignende forhold fandtes i store amerikanske byer (Cohen & Sokolovsky 1989; Doolin 1986). I de senere år har der været en stor indsats for at genhuse de gamle hjemløse (Elias & Innui 1993; Hallebone 1997; Harvey 1998; Warnes & Crane 2000), men der er ikke foretaget evalueringer af genhusningsværdien i forhold til gamle hjemløse mennesker, og derfor vides der kun lidt om hvilke genhusningsformer, der er de mest effektive og attraktive for gruppen (Jones et al 2001; Kennedy & Lynch 2001). Som de første, der har undersøgt genhusning af gamle hjemløse i Storbritannien, har Crane & Warnes (2002) fulgt 64 gamle hjemløse i London, Leeds og Sheffield, efter de havde fået et sted at bo. Det viste sig efter 2 år, at 61 procent af de gamle, tidligere hjemløse endnu boede i deres nye boliger, 11 procent var døde, 18 procent havde forladt deres nye boliger, og 10 procent var blevet smidt ude af deres boliger. Ser man bort fra dem, der døde, tyder tallene på en 2-års succesrate på næsten 70 procent. De første tre måneder efter indflytning viste sig at være de farligste med hensyn til tilbagefald, og der opstod en ny farlig periode efter omkring 15 måneder. Dette tyder på, at usikkerheden med hensyn til normalisering kommer i bølger, og disse resultater understøtter Randall & Browns (1999) anbefalinger til prævention af hjemløshed – nemlig støtte til risikogrupper i truende situationer.

Som hjemløs består ens sociale netværk også af andre hjemløse, men bliver man genhuset, viser den udenlandske forskning, at jo længere man bliver boende, jo mindre ser man til andre hjemløse og jo mindre benytter man sig af dagtilbuddene til de hjemløse. Af flere grunde er der mange af de genhusede, der har problemer med at betale huslejen, og det giver anledning til stress. Dette er bare et enkelt eksempel på, at tidligere hjemløse ofte har svært ved at indordne sig normalsamfundets normer, forventninger og adfærd.

Genhusning er således ikke nemt for de gamle hjemløse. At det er svært for mange skyldes ofte de samme forhold, der har gjort dem hjemløse. Er man først uden for normalitetens rammer, at det vanskeligt at normalisere sig igen. Endvidere er det klart fra forskningsresultaterne, at man som hjemløs har så mange problemer, at hjemløsheden i sig selv kan virke som det mindst vigtige af dem alle. På samme måde kan genhusning virke som det mindst vigtige med hensyn til at normalisere sig – specielt som gammel hjemløs. Adskillige organisationer påpeger, at isolation og ensomhed er svært udbredt blandt gamle hjemløse (Help the Aged 2001), og det er disse aspekter af deres hjemløshed, der gør det næsten umuligt for dem at blive normaliseret, fordi det er vanskeligt for andre at nå dem og inddrage dem i de processer, der skal afhjælpe deres hjemløshed (Help the Aged 2001). Netop isolation og ensomhed som specielt kendetegnende for en af grupperne i vores materiale er slående.

1.5 Hjemløsheden - processen

Idet vi i dette studie forsøger at belyse de gamle hjemløses forhold ved hjælp af livsforløbsanalyser, er der en implicit antagelse om, at **hjemløshed er en proces**. Det er en proces, der igangsættes af nogle bestemte oplevelser, der kan medføre signifikante ændringer i ens livsforhold. For nogle vil disse ændringer være for voldsomme til, at de kan overkomme dem og komme videre. De forbliver uden for normen.

Årsagerne til hjemløshed er enten *individuelle* eller *strukturelle* (Johnson et al 1991). De individuelle årsager vedrører et individs personlige situation, livsforløb og lignende, mens de strukturelle årsager vedrører bredere sociale og økonomiske faktorer, som for eksempel forholdene på arbejdsmarkedet og/eller boligmarkedet. Imidlertid virker denne opdeling af årsager som alt for simpel (Neale 1997). Således er der på den ene side faktorer hos individet eller i samfundet, der kan øge risikoen for hjemløshed, og der er på den anden side faktorer, der udløser hjemløshed. Mange arbejder derfor som udgangspunkt med den strukturelle forklaring på hjemløshed (for eksempel, Harvey 1999), og beskæftiger sig med faktorer som ugunstige arbejdsmarkedsforhold, ugunstige boligmarkedsforhold, besparelse på sociale ydelser, den ændrede familiestruktur, og et større omfang af fattigdom i befolkningen. Imidlertid er tilstedeværelse af disse faktorer i et individs liv ikke ensbetydende med, at det individ bliver hjemløs – langt fra – og det er derfor tilstedeværelse af personlige problemer (oveni de strukturelle forhold), der kan øge risikoen for hjemløshed (Burrows 1997; Smith et al 1998). Vi påvirkes alle i større eller mindre grad af samfundets strukturelle forhold, og vi kan alle opleve for eksempel arbejdsløshed, men det er ikke os alle, der bliver hjemløse af den grund.

Denne teori afviser hypotesen om, at hjemløsheden er en bevidst valgt livsstil. Ifølge teorien vil der altid være faktorer, der presser en ud i denne livsstil, selvom man forklarer overfor sig selv, at man selv har valgt det.

Udviklingen på boligmarkedet for eksempel kan medføre en mangel på udlejningsboliger til rimelige priser, hvilket så bidrager til en stigning i antallet og omfanget af hjemløshed (Greve 1991; Hutson and Liddiard 1994). Denne situation kan endvidere forværres af fattigdom og arbejdsløshed, der gør det tiltagende svært at komme ind på et boligmarked i konstant økonomisk vækst (Johnson et al 1991). Disse faktorer kan dog ikke alene medføre hjemløshed – sociale faktorer spiller med og bidrager til en øget risiko for hjemløshed.

Teorien er imidlertid ikke nødvendigvis en universal teori. Der kan være geografiske forskelle i den eksakte kombination af faktorer, der medfører og fastholder hjemløshed – både når vi sammenligner nationer, men også når vi sammenligner områder indenfor en nation og endda mellem områder i den samme storby, for eksempel. Der vil oftest være tale om geografiske forskelle med hensyn til økonomien og arbejdsløshed, og disse forskelle vil typisk drive migration (Leeson 2005c). Et resultat af den migration kan være et fald i boligbehovet og endda tomme boliger det ene sted og en stigning i boligbehov og decideret boligmangel det andet sted (Power & Mumford 1999). Det er da samspillet mellem boligforholdene og sociale faktorer, der kan medføre hjemløshed og kan give en umiddelbar paradoksal situation med høj hjemløshed i et område med et overskud af boliger.

Interesse for og anerkendelse af hjemløshed i landkommuner er af nyere dato (Lambert et al 1992; Ransley 1996; Community Action 1997), og der skønnes, at hjemløshed i landområder nu vokser hurtigere end i byområder (Burrows 1997). Den udvikling rejser et spørgsmål om målrettet service for hjemløse i landområderne, idet denne type af service ikke altid vil være til stede og derfor bliver hjemløshed i disse områder oftest ikke registreret og derfor opfattet som ikke-eksisterende eller skjult. Hjemløse i disse områder kan blive tvunget til at bo hos familien eller i dårlige midlertidige lejeboliger (Simmons 1993), og disse forhold presser mange til at drage mod byerne, hvor deres hjemløshed registreres – nu som hjemløshed i byen snarere end i landområdet (Lockwood 1996).

Det er nærliggende ud fra denne teori, at det først og fremmest er de strukturelle forhold, der skal forbedres, hvis hjemløshed skal forhindres (Thornton 1990; Greve 1991; Evans 1996). En del af den

forskning, der drives af regeringen eller organisationer, fokuserer på hjemløshed som noget, der kan løses administrativt, og løsningen ligger her i fleksibilitet – lokale myndigheder skal være mere fleksible, og der skal være et større samarbejde mellem private og offentlige instanser (Jacobs et al 1999; Burt 1991; Lindblom 1991; Randall & Brown 1999).

Man fornemmer således en vis enighed i forhold til disse strukturelle og individuelle faktorer bag hjemløshed (selvom vægtningen mellem de to kan variere). Uenigheden opstår snarere i forhold til løsningen. Skal den være administrativt, strukturelt eller individuelt - eller en blanding?

1.6 Hjemløsheden – kan den forudsiges?

På baggrund af diskussionen i det foregående afsnit er det nærliggende at spørge, om det er muligt at forudsige hjemløshed – både ude fra de strukturelle, men også ude fra de individuelle faktorer, der kan øge risikoen – om det er muligt at identificere individer i risikogruppen?

Som allerede nævnt findes der en række individuelle faktorer, der kan øge risikoen for at blive hjemløs, især hvis den pågældende har flere af faktorerne (Randall & Brown 1999). De fleste hjemløse er fattige – er man ikke fattig, kan man bedre undgå at blive hjemløs, selvom man udsættes for en risiko for hjemløshed. Langt de fleste hjemløse er arbejdsløse (Fitzpatrick et al 2000). Udover individuelle faktorer er der typisk en række risikofaktorer. Det er forhold som fysisk eller seksuelt overgreb, familieproblemer, anbringelse uden for hjemmet, kriminalitet/fængselsophold, arbejde med en fast livsvigtig struktur, manglende socialt netværk, misbrug, dårlige kvalifikationer, psykiske og/eller fysiske problemer.

Udover at være risikofaktorer kan de fleste af disse også blive en konsekvens af hjemløshed – og de bliver ydermere forværret af at være hjemløs (Anderson et al 1993; Jones 1993; Evans 1996, for eksempel). Selvom et individ har en eller flere af disse risikofaktorer med i bagagen, betyder det som diskuteret ovenfor ikke nødvendigvis, at den pågældende bliver hjemløs – der skal også være en begivenhed/oplevelse, der skubber ham/hende ude i hjemløshed. Det kan for eksempel være, at man udskrives fra et behandlingsophold, man bliver enke/enkemand, ens ægteskab opløses, eller man forlader barndomshjemmet.

Hermed har vi gennemgået de relevante aspekter fra litteraturstudiet, som så danner en baggrund for det studie, som vi har gennemført. Ved hjælp af feltarbejdet og analysen af de resulterende livsforløb kan vi afgøre, om disse samme faktorer spiller en rolle i forhold til de hjemløse i Danmark.

Vores fokus er på de gamle hjemløse. Af mange grunde. Fordi gruppen vokser og fordi gruppen på mange måder er mindst lige så sårbar og måske mere sårbar end de yngre grupper. Og i høj grad fordi, vi intet ved om mennesker bag de gamle hjemløse, og derfor ved vi intet om, hvad vi som samfund skal gøre for at hjælpe dem.

Gruppen vokser. Det gør den, fordi mange af de yngre hjemløse har overlevet og befinder sig nu i den senere fase af livet. Og det gør den fordi gruppen af gamle mennesker i det hele taget vokser (se Appendiks 1), og alt andet lige vil det medføre flere gamle hjemløse.

2. Det levede liv som forskningsmetode

2.1 Indledning

I gerontologien er det levede liv (livsforløbet) begyndt at blive anvendt som et middel til at forstå aldring (Leeson 2006, for eksempel), og netop denne metode hjælper en til at forstå, hvordan vi som individer er kommet derhen, hvor vi befinder os. Det har vist, at man godt kan blive gammel uden at miste alle muligheder. Der er et liv efter 50-års alderen – og det er oven i købet et godt liv for de fleste.

Men gælder det også de gamle hjemløse? Både dem, der blev hjemløse på et tidligt tidspunkt i deres levede liv, og dem, der er blevet det på et meget senere tidspunkt i deres levede liv? Kan deres levede liv fortælle, hvorfor netop de og ikke andre er blevet hjemløse? Kan det fortælle, hvordan de kan hjælpes og støttes til at komme videre i deres levede liv?

Forløber livet som en tur i landskabet? Tager man sine meninger og holdninger og forventninger med sig på denne rejse uden at lade dem blive forstyrret af begivenhederne langs vejen? Og er det kun ens adfærd udadtil, der ændres på rejsen? Hvorfor er der nogle, som kommer på afveje? Nogle, der godt kunne være dig eller mig?

2.2 Et liv er mere end en statistik

Som nævnt har det kun været i de senere år, at gerontologer har anvendt en forståelse af det levede liv til at forstå alderdommen og dens mestring. Ellers har man sædvanligvis undersøgt *levevilkårene* i den senere del af det levede liv – også i dansk gerontologiske forskning (for eksempel, Platz 1981, 1989, 2000; Hansen & Platz 1995; Bunnage et al 1999; Hjorth Andersen 2003). Disse studier belyser, hvordan og under hvilke vilkår mennesker lever den senere del af deres levede liv. Der er tale om et øjebliksbillede af det levede liv, og der gøres ikke mange forsøg på at sætte dette øjebliksbillede ind i det levede livs sammenhæng.

I vores feltarbejde dannes der også et øjebliksbillede gennem vores observationer, men gennem samtaler bygger vi et billede af den enkeltes levede liv op, sådan som han/hun nu fortæller det – mere om disse metoder i praksis i det efterfølgende kapitel.

Som individer har vi hver vores særlige levede liv. Alligevel virker det tit, som om vi lever vores liv på nogenlunde den samme måde. Der er selvfølgelig nogle, der tjener mere og derfor forbruger mere og bor i eksklusive boliger, mens andre tjener mindre og forbruger mindre og bor mere ydmygt. Trods disse forskelle lærer vores børn de samme ting i de samme skoler – alt i Grundtvigs ånd. Vi ser alle sammen de samme programmer i TV og film i biografen, og vi bliver informeret om verdens begivenheder af nogenlunde de samme medier, som mere og mere ligner underholdningsindustrien snarere end en uafhængig informationsformidler.

Der er endda tale om en globaliseret normalisering.

Som individer er vi noget særligt. Derfor forsøger vi i en globaliserings- og normaliseringstid at signalere til omverden ved hjælp af små detaljer – det kan være noget ved bilen, noget ved en anden slags tatovering, noget ved tøjet - at netop jeg ikke er som de andre. At netop jeg ikke lader mig normalisere eller globalisere.

Det er i kraft af vores forsøg på at skille os ud, at det levede liv bliver en berigende metode til at identificere de umiddelbare ikke så identificerbare forskelle mellem os.

På den anden side bliver vi konstant klassificeret, rubriceret, kategoriseret og kvantificeret ved hjælp af statistik, alt imens vores levede liv fornægter at lade sig blive klassificeret. Det levede liv giver os værdier og normer, samlet på de forskellige dele af rejsen gennem livet. Vi er hverken blå eller rosa eller hvad det nu skal være for en segment, analytikerne gerne vil have til os til at være. Vi er alle regnbuens farver, og derfor er vi så svære at forstå.

Det levede liv gør forskerne måske bedre i stand til at kunne forstå, HVORFOR vi er, som vi er, HVORFOR vi er dér, hvor vi er, i stedet for blot at konstatere, at sådan er så stor en del af befolkningen. Denne forståelse – baseret på det levede liv – gør beslutningstagerne bedre i stand til at kunne hjælpe os, når vi får behov for det.

De hjemløse er på en måde et klassisk eksempel på det, vi har forsøgt at illustrere ovenfor. De kan eller vil ikke normaliseres. De skiller sig markant ud fra os andre, kommer ikke de samme steder som os – det skulle da lige være gaderne, vi andre forcerer på vej til noget andet.

Som vi har illustreret i kapitel 1, forsøger vi ved hjælp af statistik at fortælle, hvor mange der er hjemløse, eller hvor mange af de hjemløse der finder og fastholder en bolig i løbet af et tidsrum. Vi skal kende disse statistikker for at vide, hvor mange boliger, der skal findes til dem, og for at vide, hvor stor en succes indsatsen har været i forhold til at hjælpe dem ud af deres hjemløshed.

Behøver vi så at kende deres levede liv?

Et kort glimt af et liv fra vores feltarbejde viser, at vi netop **skal** kende det levede liv:

Einar er 67 år gammel, og han er lige gået på folkepension.

Når jeg vender mig om, står han der bare. Jeg har lagt mærke til ham i fællesstuen – siddende alene hele formiddagen ved et bord. Han har ikke snakket med nogen af de andre, og de har ikke forsøgt at snakke med ham.

Han bliver stående, usikker på benene, tager sine handsker langsomt på.

Jeg skal lige på gaden, du ved. Lige rundt og røre mig lidt. Jeg har siddet for længe, forstår du.

Denne første dag var Einar alene.

Og hans liv i øvrigt var en stor gabende truende tomhed, som Einar ikke kunne stå imod.
(Kilde: feltarbejde på et værested i København, citeret i Leeson 2006).

Det er denne *gabende truende tomhed*, vi skal forstå, hvis vi skal forstå, hvorfor Einar er dér, hvor han er. Man skal forstå, hvor denne *gabende truende tomhed* kommer fra, hvis man skal hjælpe og støtte Einar. Det er Einars levede liv – sådan som Einar nu har oplevet det – der holder på forklaringen, holder på en mulig løsning. Einar er ikke en statistik. Han er et liv, og det liv er gået i stå med fare for at gå helt i stykker. At han vil være en statistik ved at svare *ja* til, at han af og til føler sig ensom, fortæller intet om denne *gabende truende tomhed*, der fylder Einars liv.

2.3 Fra livsstil til det levede liv

I Leeson (2006) diskuteres den forskningsmæssige transition fra fokus på livsstil til fokus på det levede liv, og vi gennemgår noget af den diskussion i det følgende for yderligere at underbygge valget af denne metode i dette studie af gamle hjemløse.

Livsstil henviser til de dagligdags, observerbare egenskaber, vi deler med andre (der således deler den definerede livsstil). Op igennem 1990'erne skulle man forstå individets *livsstil*, nok ikke fordi den forskningsmæssigt var et stærkt forklaringskort, men fordi det i høj grad var et barn af forbrugssamfundet. Selvom livsstil blev et yndlingsredskab inden for media- og marketingverden, har idéen om livsstil, som et moderne fænomen inden for samfundsvidenskabelig forskning, en sociologisk historie. Den har en fundamental sociologisk betydning fra begyndelsen af 1900-tallet og den tyske sociolog Weber, for hvem livsstil betød, at individet på en bestemt måde indretter sin måde at leve sit liv. Det er Webers opfattelse af livsstil, der medfører en naturlig sociologisk transition fra fokus på livsstil til fokus på det levede liv. Det er en transition væk fra at tegne et øjebliksbillede af et individs egenskaber, der så fører til en kategorisering af den pågældende. At fokusere på det levede liv betyder ikke, at man ikke inddrager den måde, man indretter sit liv på, for dette påvirkes af forholdene og vilkårene. Imidlertid søger man en forklaring på disse forhold og vilkår gennem *det levede liv*, der antages at afgøre disse.

Vores forskellige livsstil kan skyldes den sociale differentiering, der forårsages af samfundets kategorisering af os. Hertil kommer desuden påvirkning fra konkrete forhold i samfundet, og livsstil ender derfor med at blive en mærkelig blanding af noget abstrakt og noget konkret. Dette vil forme fremtiden, men mens fremtiden – måske især for de hjemløse – er en usikker størrelse, er der i hvert fald noget, der er sikkert. Det er fortiden. Det er det levede liv. Resten er, som PH skrev, det som drømme gøres af.

I dette studie af gamle hjemløse har vi netop valgt at se på den enkeltes levede liv i et forsøg på at forstå, hvordan en person bliver hjemløs, og hvordan en person lever med at være hjemløs, og det bliver i stigende grad erkendt i litteraturen, at hjemløshed er en proces, man gennemlever, snarere end en situation, man befinder sig i (for eksempel Hutson & Liddiard 1994), hvilket gør, at forløbsstudier af hjemløse og hjemløshed får større opmærksomhed (Vincent et al 1995; O'Callaghan 1996). Især i USA har man fulgt hjemløse over tiden i et forsøg på at evaluere effekten af politiske tiltag (Cohen et al 1993). Hvor man har gjort det i Danmark, er det også for at konstatere, om det lykkes at hjælpe dem ude af deres hjemløshed (Børner Stax 1999, Geerdsen et al 2005).

Vi har her forsøgt at forklare, hvorfor det levede liv er vigtigt i bestræbelserne på at kunne beskrive den nuværende situation hos et individ men også de fremtidige muligheder for at ændre situationen. Endvidere har vi forsøgt at forklare transitionen fra livsstil til det levede liv. På overfladen ligner livet måske en puslespil af usammenhængende brikker, men der er rent faktisk tale om et sammenhængende men kompliceret billede, som man kun kan få glæde af på afstand. Og afstanden er det levede livs betragtning. Der er tale om en selvreflekterende indgang til opfattelsen af den del af det levede liv, man på nuværende tidspunkt befinder sig i.

Den viden, vi mener at have om de hjemløse gennem statistikker, er beskrevet i kapitel 1, mens den viden og holdning, befolkning har, er beskrevet i Appendiks 3. Der er der meget lidt om det levede liv. I kapitel 4 vil vi forsøge at danne et retrospektivt billede af det levede liv, sådan som den enkelte

hjemløse husker det og genfortæller det – fremgangsmåden beskrives i kapitel 3. Med den slags retrospektive genfortælling kan det ikke udelukkes, at der er indbygget en selektionsproces baseret både på hukommelsen og lysten til at genfortælle den sande historie. For nogle kan den sande historie været barsk – selv efter mange år. De erfaringer, vi har gjort på varmetuerne rundt om i Danmark, viser klart, at den sande historie for mange hjemløse er barsk – selv når vi forsøger at tage højde for hukommelsens ubarmhjertige svigt.

Det levede liv og fortællingen af det kan være barsk – både for den, der fortæller, og for den, der lytter. Men også i de tilfælde er man klar over, at man bedre forstår den hjemløse og hans/hendes nutid, når man har hørt fortællingen om hans/hendes fortid – fortællingen om det levede liv.

For ellers vil eksemplet Einar oven for bare være en fortælling om en ensom, gammel mand.

3. Den forskningsmæssige fremgangsmåde

3.1 Introduktion

I dette studie af gamle hjemløse har vi således valgt at se på de enkelte hjemløses levede liv i et forsøg på at forstå, hvordan en person bliver hjemløs, og hvordan en person lever med at være hjemløs. Dette tilbageblik er dog ikke for at præsentere læseren for en række nostalgiske livshistorier, selvom de uden tvivl kunne være interessante nok. Formålet er at bruge fortiden for at kigge fremad. Fortællingerne er indsamlet og skal betragtes som en samling usammenhængende samtaler med gamle (og yngre) hjemløse på forskellige tidspunkter og i forskellige situationer snarere end en logisk opbygget fortælling, der begynder med *der var en gang*, og slutter med *og de levede lykkeligt til deres dages ende*.

Feltarbejdet har ikke været opsøgende i den forstand, at det er blevet gennemført på gaden. Arbejdet er gennemført på nogle af Kirkens Korshærs væresteder rundt omkring i landet. På disse steder bliver der ikke stillet nogle spørgsmål til brugerne. I teorien kender man dem ikke, kender ikke deres situation eller baggrund. I praksis kender man stamgæsterne. Der er klart tale om en selektion ved valg af fremgangsmåde, idet brugerne, vi taler med, har taget en beslutning om at komme på det pågældende sted. Vi kommer med andre ord ikke i kontakt med de hjemløse, der ikke ønsker samvær, hjælp eller støtte af den slags. Nogle vil mene, dette er en svaghed ved studiet, men i lyset af studiets formål, som beskrives nedenfor, føler vi ikke, det er tilfældet. Idet vi gerne skulle kunne instrumentalisere studiets resultater i nogle praksisinitiativer, har det været afgørende for os at kunne komme i kontakt med målgruppen så hurtigt og nemt så muligt, hvor der hurtigt kunne opbygges et tillidsforhold. Vi mener, det bedst har kunnet lade sig gøre ved at gennemføre feltarbejdet på disse væresteder.

Det har ikke været en nem opgave. Man lærer hurtigt i marken, at man ikke kan lave samtaleaftaler med de hjemløse, uanset hvor positive og imødekomende de måtte være. Eller rettere sagt, man kan godt lave aftaler, men som vi vil se mange gange, er fremtiden en umiddelbare ukendt størrelse for de hjemløse – og det omfatter også, hvad vi andre vil kalde for en aftale.

Fortællingerne er således en samling samtaler. Disse samtaler har været en del af *det at være til stede på varmestuerne*. De er hverdagssamtaler om vind og vejr, om livet, om lykke og sorg, om den hjemløse og om mig. Man giver og man tager, noget for noget. Samtaler, der kan foregå over kaffen eller et bid brød eller udenfor på gaden. Samtaler, mens man hjælper til med at lave mad eller rydder bordene. Samtaler ved det, vi andre vil kalde fyraften – dér hvor varmestuerne lukkes og de hjemløse vandrer videre til det næste sted. Således kan man begynde på en fortælling, for så at måtte vente i flere dage eller uger for at fortsætte fortællingen med dens ejermand/-kvinde – eller måske kommer de aldrig tilbage og slutter historien.

Hver lille bid af en samtale i forbifarten indgår i analysen. Hver oplevelse og observation indgår i opbygning af det billede, vi her gerne vil tegne.

Ud fra disse mange og forskelligartede småstykker af mange liv, har vi det levede liv. Lad os håbe det kan bringe os videre.

3.2 Metodologi og design

Der er tale om en antropologisk-etnografisk metodologi, hvorved man udover at observere den enkelte hjemløses hverdag på varmestuerne også iagttager hans/hendes samspil med andre

(hjemløse, ansatte og frivillige). Det vigtigste for observatøren er at oparbejde et tillidsforhold til den enkelte men også til alle andre på stedet. Det gør, at man kan optræde i en naturlig sammenhæng på varmestuen, hvilket fremmer muligheden for at gennemføre de umiddelbare, usammenhængende samtaler, som vi diskuterede oven for.

Med andre ord er det den enkelte hjemløses liv og dette liv i dette mikrosamfund af hjemløse, der er i fokus.

Der er flere formål med at vælge denne fremgangsmåde i feltarbejdet. Det første er at danne et indtryk af den enkeltes *sociale rolle* på stedet. Det andet er at danne et indtryk af den enkeltes *sociale færdigheder* i forhold til stedet og andre på stedet (hjemløse, ansatte og frivillige). Og det tredje er at bringe sig selv som forsker/observatør/frivillig i en tillidssituation, hvor man accepteres nok til at kunne samtale almindeligt med dem, der kommer på stedet.

Det tredje formål med fremgangsmåden tillader, at vi kan indsamle de impulser og indtryk og fortællinger, der så gør, at vi kan begynde at sammenstykke den enkeltes forløb i forhold til den nuværende *situation* (og i denne forstand forstås situationen *hjemløshed* i den brede forstand, der diskuteres tidligere i rapporten). I denne fase, men især i analysefasen, er vi specielt opmærksomme på indikationer på *risikofaktorer* på den ene side og *udløsningsfaktorer* på den anden side.

I denne type etnografisk-antropologiske forsknings feltarbejde er der et interessant spørgsmål om kulturer og subkulturer. Det skal forstås på den måde, at man som observatør *invaderer* en fremmed kultur, i dette studie er det hjemløsekulturen. Ikke alene invaderer man denne kultur, som i sig selv er en delkultur af en større samfundskultur, men man medbringer også sin egen subkultur. For at nå studiets helt grundlæggende formål er det afgørende, at man ikke lader ens egen subkultur præge ens adfærd i denne delkultur. Dette er både et spørgsmål om den forskningsmæssige rutine, men også om en grundig og tålmodig tilgang til studiets indledende faser.

Disse indledende faser af feltarbejdet er tidskrævende men særdeles afgørende for den forskningsmæssige indsats. I første omgang skal der skabes en forståelse for projektet i forhold til de udvalgte steders ansatte og frivillige. Dette er gjort ved, at der indledningsvis er udsendt materiale til lederen med en forklaring på projektets formål og fremgangsmåde. Ved det første besøg på stedet afholdes der endvidere et forklaringsmøde med lederen. Dette møde bruges til, at lederen kan øge vores kendskab til stedet og brugerne.

Inden feltarbejdet begynder på det enkelte sted er der endvidere informeret over for brugerne, at vi skal være på stedet i forbindelse med et projekt, der gennemføres af Kirkens Korshær med henblik på at kunne forbedre indsatsen over for brugerne. Alle ansatte og frivillige er også informeret om projektets indhold og formål, og der bliver altid sat tid af til at forklare yderligere til dem, der ønsker yderligere forklaring. Det gælder såvel brugerne som de ansatte og frivillige.

Da feltarbejdet skulle gennemføres på et udvalg af Kirkens Korshærs væresteder rundt i landet, blev der indledningsvis gennemført et såkaldt *scoping-studie* af disse steder. Ved en rundringning til 32 steder og et interview med lederne belystes forholdene omkring det enkelte sted. Det er ud fra dette scoping-studie, at de steder, hvor vores feltarbejde skulle gennemføres, blev udvalgt. Der har i studiets opbygning ikke været tale om et kvantitativt forsøg på at opnå et repræsentativt udsnit – hverken af steder eller brugerne. Der er udelukkende tale om kvalitative metoder. Imidlertid har det været hensigten at gennemføre feltarbejde forskellige steder med henblik på at opnå etnografier

om/omkring forskellige typer af gamle hjemløse, sådan som de er identificeret i litteraturstudiet (Leeson 2004).

På baggrund af scoping-studiet og diskussioner i styregruppen for projektet – og med hensyntagen til den optimale udnyttelse af tiden til feltarbejdet i lyset af projektets formål – har feltarbejdet omfattet tre forskellige væresteder, to i forskellige dele af København og et i en mellemstor provinsby. Der var på forhånd ikke fastlagt et antal fortællinger, der skulle opnås, idet det på forhånd var klart, at der vil være tale om disse umiddelbare usammenhængende fortællinger, som tilsammen vil udgøre analyse materialet. Det var tiden, muligheden og succesen, der afgjorde forløbet. Således skulle der enkelte steder tilbringes mere tid og samtale med flere brugere for at opfylde studiets formål. Der var på mange måder tale om *snowballing*, hvor feltarbejdet udfolder sig og vokser, indtil man som ansvarlig forsker bedømmer, at man nu har materialet til at kunne nå formålene. Det kan være, at brugerne ikke længere har mere at fortælle, fortæller de samme ting, eller at dem man har identificeret som tilhørende målgruppen af gamle hjemløse, ikke længere kommer på stedet.

Der er gennemført samtaler på løbende basis med brugerne af værestederne, primært dem, som kunne bedømmes at være i målgruppen 40 år og derover. Der er endvidere gennemført samtaler med yngre brugere som et led i at gøre vores tilstedeværelse så naturligt som muligt. Også de ansatte og frivillige har indgået i samtalarbejdet, både for at høre om brugerne, men også for at høre deres mening om det, der skal til for at hjælpe og støtte netop de gamle hjemløse (mere herom i kapitel 5).

Som det gerne skulle fremgå af denne præsentation af metodologien og studiets design, er der tale om en umiddelbar ustruktureret metode. Der anvendes ikke spørgeskema eller spørgeramme. Samtalerne styres udelukkende af et ønske om at lære den enkelte bruger at kende og derefter at lære om hans/hendes levede liv. Det er subjektet, der afgør fortællingens indhold og omfang. Det eneste andet styringstema har været et ønske om at høre brugernes tanker om deres fremtid. Hvor de kunne forestille, de er om 1, 5 eller 10 år. For de fleste blev denne tidshorisonten dog hurtigt forkortet til middagstid eller den kommende aften.

Efter konsultationer med lederne af de udvalgte væresteder, hvor feltarbejdet skulle gennemføres, blev det besluttet at arbejde uden interviewredskaber (notesblok, båndoptager eller lignende), således at observationer og input fra samtaler noteredes i pauser i et rum afsides fra de rum, der anvendes af stedets brugere. Således er der ikke tale om afskrifter af samtalerne.

Stort set alle steder er den videnskabelige observatør/interviewer blevet ledsaget på feltarbejdet af en kollega, hvis opgave har været at iagttage mikrosamfundet og individernes samspil med hinanden inden for dette mikrosamfund, og at udveksle erfaringer med observatøren/intervieweren. Denne ledsager har også talt med brugerne – igen som et led i at gøre vores tilstedeværelse så naturlig som muligt. Det skal imidlertid understreges, at det kun er den videnskabelige observatør/interviewers udvalgte subjekter og noter, der indgår i den videnskabelige analyse. Ledsagerens observationer skal derfor betragtes som et supplement.

Resultaterne af dette feltarbejde er en række etnografier om og omkring gamle hjemløse – dog kun i forhold til dette mikrosamfund. Disse er derefter indholdsanalyseret (content analysis) i forhold til studiets førnævnte formål og med henblik på at kunne tematisere materialet omkring typer af gamle hjemløse, risikofaktorer og udløsningsfaktorer. Ud fra denne tematisering og med hensynstagen til

typer og faktorer præsenteres resultaterne, og citaterne fra samtaler bringes for at underbygge udledningerne.

3.3 Formålet og de forskningsmæssige spørgsmål

Formålet med studiet er ved hjælp af etnografierne at kunne belyse de forløb og hændelser i livet, der har bragt den enkelte hjemløse ud i hjemløshed, samt de forhold, der fastholder den enkelte i hjemløshed. Som et led i denne belysning er det formålet at kunne identificere eventuelle forskellige typer af gamle hjemløse samt de faktorer, der både har udsat dem for risiko for hjemløshed og som er endt med at skubbe dem ud i hjemløshed. Herudover er der et praksis-policy-orienteret formål, nemlig, på baggrund af studiet, at kunne redegøre for eventuelle forslag til initiativer, der kunne tænkes at hjælpe de gamle hjemløse – både dem, der ikke ønsker at vende tilbage til samfundets normalitet, og dem, der ønsker at komme ud af hjemløshed.

3.4 Studiets strukturelle forhold

Som nævnt har vi gennemført feltarbejde på tre af Kirkens Korshærs væresteder, to i København og et i en mellemstor provinsby med omkring 80.000 indbyggere. I præsentationen af resultaterne i kapitel 4 vil der være beskrivelser af stederne og omgivelserne, men uden en præcisering med navngivelse.

Feltarbejdet er gennemført i flere omgange i perioden fra begyndelsen af november 2004 til slutningen af september 2005. I alt er der gennemført omkring 120 timers observations- og samtalearbejde i løbet af feltarbejdet. Herudover har der været omkring 50 timers møde og diskussionsvirksomhed efter besøgene – disse involverede henholdsvis den videnskabelige observatør/interviewer og ledsageren, og den videnskabelige observatør/interviewer og kollegaerne på instituttet på universitetet i Oxford – alt sammen et led i forståelsen og analysen af det indsamlede materiale.

I alt 32 brugere på de tre væresteder indgår i det samlede materiale. I alt 23 af disse indgår med væsentlig større vægt, idet vi har snakket med dem i flere omgange og over en længere periode, således at vi har kunnet danne et billede af deres levede liv og nuværende situation – og ved gentagne samtaler bekræfte, at det *nok var sandt, det de fortalte*. Analyserne kan kun baseres på den viden, man erhverver fra disse fortællinger. Den eneste kontrol af fortællingens afstand til virkeligheden er gentagelsen. Med andre ord kan man kun i løbet af adskillige samtaler med den enkelte person kontrollere/iagttage, om der er modsigelser. Er der det, kan man overveje, om det er noget, der skal søges afklaret i løbet af samtalerne.

Af disse 32 brugere er hovedparten mænd (26), hvilket ikke afspejler en selektion fra vores side, men er en simpel afspejling af brugernes sammensætning i målgruppen. Antallet af udenlandske brugere på stederne afspejler også gruppens sammensætning – der indgår 5 udlændinge i materialet, hvilket inkluderer 1 mand og 1 kvinde fra Grønland. De tre andre er alle mænd og er fra henholdsvis Sverige, Algeriet og USA. Herudover indgår de tre ledere af værestederne, samt omkring 12 ansatte/frivillige i materialet. Desuden indgår samtalerne med lederne fra det førnævnte scoping-studie.

Vi finder det forsvarligt og tilstrækkeligt med de 23 mere omfattende samtaler, hvis vi skal kunne opnå brugbare etnografier, idet dette er et passende antal at analysere.

Som nævnt er det ikke meningen med dette studie at gengive de udvalgte brugeres fortælling, selvom de alle er interessante nok. Imidlertid vil vi afslutte dette kapitel med nogle af de første samtaler/observationer som etnografier. Dette for at give læseren et indtryk af den type af etnografier, vi har arbejdet med, men især et indtryk af de steder og stemninger, vi har oplevet.

3.5 Fortællinger, steder og stemninger

Efterfølgende præsenterer vi tre fortællinger, en fra hvert af de tre væresteder, der indgår i feltarbejdet, og i disse fortællinger indgår en kort introduktion til det levede liv af nogle af brugerne, sådan som vi har fået det fortalt. Navnene er ændret. I disse fortællinger er der ingen fortolkning, ingen efterrationalisering fra min side, ingen analyse. Der er ikke gjort forsøg på at rette tiden til i fortællingen. Står der *i dag*, er det fordi det er skrevet den dag. Der er heller ikke her gjort forsøg på at fortælle i en tidsmæssig rækkefølge. Disse er bare et udpluk af det større materiale om personerne.

Fortællingerne illustrerer den type af etnografisk materiale, vi har haft med at gøre i indholdsanalysen og temaidentifikation. Men måske stærkest er det billede af det andet liv, de tegner. Det liv, som vi andre slet ikke er en del af, slet ikke kender til.

København 1: Det er tidlig november 2004, og det er tidligt om morgenen. Vinden skærer igennem byens lange gader, og det er bidende koldt. Det vil være en banal iagttagelse at konstatere på vej for den første dag på feltarbejde i varmestuen, at det er for koldt til at bo på gaden. Det vil være banalt, og det vil være forkert. For nogle er det aldrig for koldt til at bo på gaden.

Det *normale* liv, som de hjemløse per definition ikke er en del af, og som de skal normaliseres til, summer omkring mig. På hovedgaden, når jeg sammen med en hær af andre dukker op fra undergrunden, ser jeg alle vegne, det liv, som jeg normalt er en del af. Som jeg normalt indtager min trofaste plads i. Mennesker, *normale* mennesker, på vej til deres arbejde, pakket godt ind i vinterfrakke og halstørklæde og hue og vanter, deres ansigter som sten, fokuseret på én ting – at komme på arbejde, at komme ind i varmen.

Der er busser, biler og cykler overalt. Der er travlt. Der er ikke tid. Det er et liv uden liv.

På torvet står de der, dem vi kalder de hjemløse. Jeg kan ikke lade være at stoppe op og iagttage dem et kort øjeblik. En lille gruppe på fem mænd og to store hunde. Min første banale tanke er: *hvordan kan de drikke øl i denne kulde?* De er også pakket ind i det, de nu har at pakke sig ind i, men man er ikke i tvivl, hvis man overhovedet ofrer et blik på dem – de er ikke normale, de er ikke som os andre, de indtager ikke deres plads i slangegangen på vej til arbejde. De står midt i dette *normale* liv og er bare **så meget** ikke en del af det!

Når jeg ser dem denne første gang, kender jeg dem ikke. Efterhånden som jeg indtager min nye plads væk fra det normale, vil de alle sammen få navne – eller rettere sagt: JEG vil komme til at kende deres navne. Den høje med Homberg-hatten og en schæfer og et sort truende blik, hvis man kommer tæt nok på, hedder Søren. Den lille buttede med bajer og alt for lidt tøj på hedder Tobias. Den tynde hostende skikkelse i sort med en snehvid blanding af en hund hedder Jens. Den skaldede med en Arsenal-trøje ovenpå hans brune læderjakke hedder Michel, og den sidste i gruppen hedder Ken, og hver dag fremover vil jeg undre mig over, at han lever endnu. Han er tynd, bleg og skrøbelig efter et liv i misbrug.

Jeg kommer til at kende flere som dem, og flere som overrasker mig med deres evner til at overleve.

For de har alle en enkelt ting til fælles – overlevelse i en verden, der ikke ser dem.

Jeg drejer væk og fortsætter ned ad sidegaden, væk fra det pulserende liv. Det er pudsigt. Man skal ikke langt væk fra det liv, før det næsten er helt væk. Summen aftager men forsvinder dog aldrig, et evigt minde til alle dem, der ikke er med, at det er dér, de skulle være. Men busserne og bilerne og cyklerne og de travle forstenede ansigter er væk, og jeg går stille og alene langs gaden, hen til varместuen. Længe før jeg er dér, har jeg fundet den. Der er endnu et par minutter til åbningen, men der er et andet liv på gaden udenfor. Og der en mindre gruppe af mennesker, der går deres egen slangegang – mod varместuens varme. De har ikke nær så travlt som dem på hovedgaden i gang med deres normale liv. Det er klart, at de ikke kunne gå **så** hurtigt, selvom de havde lyst til det.

Det **har** været for koldt for dem til at sove på gaden, men nogle af dem har været nødt til at gøre det alligevel. Deres kroppe ser ud til at gøre ondt. Der skal flere timer til, før de er tøet op. Deres ansigter er lige så forstenede som de normale menneskers ansigter, men de er også tynde og med endnu sortere rande under øjnene. Og der er ingen udsigt i dem – ikke længere end til varmen på den anden side af den endnu lukkede dør.

Velkommen til den anden side, tænkte jeg til mig selv. Velkommen til et andet liv.

Jeg kiggede tilbage ned ad gaden og jeg kunne se busserne og bilerne og cyklerne køre frem og tilbage, frem og tilbage, frem og tilbage, op på hovedgaden. Vi var uden for deres liv.

Varmestuen står i stærk kontrast til omgivelserne. Området er ved at blive helt fashionabelt, kan man fornemme på ejendommene omkring, på bilparken, på de få forretninger. Varmestuen ligger i underetagen, et par trin ned og man er i den store fællesstue med otte borde og stole omkring dem. Midt på gulvet står der endnu et bord – her vil der være gratis mad hele dagen: morgenbrød, pålæg, syltetøj osv.. Teen er også gratis. Stort set alt andet skal der betales et symbolsk beløb for, fra kaffen til cigaretter til den varme mad til et bad.

Ved åbningstiden står der altid en lille gruppe uden for og venter på at blive lukket ind. Altid mænd, en blanding af danskere, svenskere, grønlændere og et par andre udlændinge. I løbet af en almindelig dag kommer der vel omkring 70-80 mennesker ind ad døren og ned ad trinene til fællesstuen, og ved spisetid midt på dagen er der stuvende fuldt. Det giver en slags liv. Når jeg siger *en slags liv*, er det fordi, det netop ikke er den slags liv, vi *normale* mennesker oplever eller lever. Der er ikke et socialt liv, som vi kender det. Der er ikke et socialt samvær, som vi kender det. Der er ikke samtaler, som vi kender dem. Dem, der kommer her, har enten glemt, hvordan man har et *normalt* socialt samvær, eller de ønsker ikke et samvær med de andre. Eller begge dele. Samtalerne over bordene er få og indholdsløse for det meste. Samtalerne på tværs af bordene og rummet foregår med råb og skæld ud og bandeord. *Det* er den normale slags samtale.

På bordene ligger de gratis aviser, og hvert bord har et håbefuldt lys. Der er pænt og ordentligt. Og man opdager, at brugerne værner om stedet og personalet og de frivillige – inklusiv mig selv efter et stykke tid. Der er en selvjustits blandt brugerne – er der en, der ikke respekterer stedet (for eksempel ved at spilde mad på gulvet og ikke selv tørre det op), bliver de skældt ud af en eller to af de andre. Og det er skæld ud, så det batter – men det er ikke alle, der påvirkes af det. Udover selvjustits er der et klart hierarki blandt brugerne, og de ældre brugere holder sig her på stedet lidt

uden for den slags. Enkelte af de yngre har en høj plads grundet deres styrke, andre grundet deres selvsikkerhed og taleevner. De fleste er der bare, kender deres plads og indtager den gerne – ligesom de *normale*. På en surrealistisk måde er det et forsøg – om det er bevidst eller ej, kan jeg ikke sige – et forsøg på at omgås hinanden, sådan som man gør i det store samfund.

Efter nogle besøg på stedet, opdager jeg, at dagene ikke er ens. Jo, der er ens arbejdsgang for personalet og de frivillige – der skal laves mad, meget mad, og der skal ordnes nogle personlige forhold for enkelte af brugerne; der skal købes ind, hentes gratis mad fra den lokale brugs; der skal bades og tøjet skal skiftes og vaskes; der skal konstant ryddes op, men det er der nogle af brugerne, der er gode til – det hæver dem i hierarkiet, måske. Nogle af brugerne – både yngre og ældre – sidder ved bordene hele dagen. Sidder bare, ryger, kigger. Nogle af dem snakker med andre, men nogle af dem gør det ikke, de sidder bare uden at sige et ord. Nogle af disse spiser kun den gratis mad fra bordet midt i stuen. Andre brugere kommer og går – går uden for og drikker en øl, kommer ind igen. Atter andre kommer bare til den varme mad og nogle af disse tager maden med væk – man må gå ud fra, at de tager maden med *hjem*.

Flere af de især yngre brugere har hund. Store men føjelige hunde, som ligger inde under bordet ved ejermanden. De får også gerne lidt mad.

Der er travlest, når den varme mad er klar. Der er gang i servering og bespisning. Et sandt Jamie Oliver-storkøkken. De fleste brugere er ydmyge og høflige, takker for maden, takker for dagen, når de går. Flere er dog synligt påvirket af enten narko eller spiritus eller begge dele, og bliver det for meget, bliver de høfligt taget til side af personalet.

Der er aldrig mere ballade end medarbejderne kan klare med en fast bemærkning, men der er en hel del sort humor. Urolige brugere bliver bortvist, få får karantæne. Der må ikke drikkes inden for – der står således altid et par stykker ovre ved bænken udenfor, hvis de ikke kan undvære deres alkohol. Og narko er strengt forbudt.

Men allerede den første dag opdager jeg, at klokken otte om morgenen kan man sagtens være totalt påvirket af både alkohol og narko – så meget at man bare skal ind at ligge i det bageste rum med et tæppe trukket godt op over hovedet. Der er der nemlig en tre-fire brikse, man kan sove på, og disse bliver flittigt brugt – mest af svenskerne og andre, der har været på farten hele natten.

Er man påvirket tidligt om morgenen, bliver det ikke rigtigt bedre i løbet af dagen – ikke for enkelte af dem. Den ene dag er de fattede og snaksaglige. Den næste dag er de ikke til at komme i kontakt med. Man undrer sig over, at det er den samme mand/kvinde.

Nogle dage er der en enkelt eller to kvinder blandt stedets brugere. Andre dage er der lidt flere. De fleste af dem er unge, og de påtager sig mændenes adfærd, måske for at klare sig. De er lige så råbende og overfladisk aggressive. Kun få af de kvinder, jeg ser i løbet af feltarbejdet, er ældre, men dem der er, er anderledes. De er roligere og afvisende over for mændene. Jeg forsøger at snakke med en om Folketingsvalget, mens hun læser avisen om resultatet – ikke pågående, men bare en bemærkning om udfaldet. Hun er nervøs, men finder det nødvendigt at fortælle mig noget – ikke noget om valget, men noget om sig selv, nemlig at hun er kommet med noget tøj til de hjemløse. Hun vil distancere sig fra dem. Jeg må ikke tro, hun er en af dem. Umiddelbart virker det som om, hun er klædt smart på, men ved nærmere eftersyn er hendes tøj lige så slidt som de andres – hun gør

bare et forsøg på at se smartere ud. Og hun kommer i varmestuen gentagne gange senere – og uden tøj til de hjemløse. Stolthed kan man da stadig have.

Sådan er det ikke med Hanne. Jeg har næsten opgivet at finde en kvindelig bruger i målgruppen, da hun i dag mod slutning af måneden dukker op. Jeg havde set hende om morgenen, da jeg steg op af undergrunden med de andre *normale*, samlet på torvet med de andre, den eneste kvinde – og med en hund. Hun **var** smart på en ikke pralende eller prangende måde. Hun var faktisk bare normal. Og den dag kom hun i varmestuen. Hanne er 44 år.

Hanne, 44 år:

Jeg satte mig – som så ofte før – ved bordet i hjørnet, det første i fællesstuen, når man kommer fra køkkenet. Drak min kaffe og vejrede stemningen i stuen. Jeg havde lige lavet salaterne og sludret med en flot, flot ung mand, som havde fortalt mig om gammeldags betalingsmidler!

Jeg trængte til en pause.

Der er mange brugere den dag, megen snak, ingen aggressioner – en god rar stemning, hvor selv nogle af de rå yngre mænd var i godt humør og stod og snakkede og fyldte ude i køkkenet. Et par af dem, jeg ellers havde snakket med, var ikke dukket op den dag, og jeg var mere eller mindre indstillet på, at den dag bare skulle være en jagttagelsesdag. Sådan er det – man kan ikke styre den slags feltarbejde, man kan ikke sige, man tager to eller tre eller syv dage. Man tager den tid, man skal bruge.

Hanne sad ved dette bord med en kop kaffe og et styk brød med syltetøj fra det gratis bord, og hun bladrede roligt i avisen, læste lidt ind imellem, men bladrede mest. Hunden lå og sov under bordet. Hun var afslappet og havde tilsyneladende ikke noget imod, jeg sad der – det var jeg ellers meget opmærksom på med de få kvinder i varmestuen.

Det er en flot hund, du har, sagde jeg og undrede mig endnu en gang over mine dårlige indgangsreplikker. Hvad er det for en slags?

Hanne fortalte mig, hvad det var for en slags, og hvad det var den hed, og det var navnet på hunden, der afslørede, at hun måtte være grønlænder – hun havde ikke et udpræget grønlandske ansigt, men da jeg opdagede, hun var fra Grønland, kunne jeg se de typiske grønlandske træk i hendes ellers danske ansigt – sådan er det jo.

Mens vi snakkede hyggeligt, og jeg havde nær sagt normalt sammen, var der kun en ting, der fik Hanne til at miste sin rolige fremtræden – og det var, da hun fortalte om opgøret med sin ekskæreste. Da fyldtes hendes stemme med et had og en frustration, som jeg kunne høre i fortællingen, at hun havde følt den aften, hun gjorde op med ham – op med hendes liv indtil da.

Og som jeg senere fik at vide af hende, var det ikke for at holde ferie, at Hanne havde været ved den jyske vestkyst for 1½ år siden.

Provinsbyen: Det er en lun morgen i maj måned 2005. Byen ser anderledes ud end den gjorde aftenen før, da vi ankom. Da var gaderne tomme og trods årstiden blæste det kraftigt, og der var smagen og lugten af hav og salt i luften. Man ankommer til byen fra København med tog, sådan som man gør mange steder fra København, og byen ligner nok mange af provinsbyerne rundt

omkring i landet. På den ene side af jernbanen har man byen, med strøget og forretningerne og den håndfuld provinshoteller, som en sådan by nu kan holde kørende. Der er dog ualmindelig mange værtshuse. På den anden side af jernbanen er så resten af byen. Lidt småindustri og vejen ned til havnen. Og varместuen, som er en lettere ombygget villa. Vejen løber langs jernbanen, og der er frit udsyn til sporerne. Det er ikke en charmerende udsigt. Og på den samme vej ligger der faktisk (men vel tilfældigt) en del af byens tilbud til de skæve eksistenser, bl.a. et herberg, og helt op ad jernbanen i et hjørne af en parkeringsplads ligger *Himmelekspressen*. Det er nogle sammenbyggede skure, men også her har en venlig sjæl forsøgt at give dem lidt hygge ved at hænge blomsterkasser udenfor.

Det første man lægger mærke til, når man kommer gående langs denne kedelige vej – udover at der ikke er en sjæl på gaden – er, at der uden for varместuen holder et par knallerter og cykler, endda en motorcykel. Og vi opdager efterhånden, at de ikke tilhører de ansatte eller frivillige.

Her står der ellers ikke en flok og venter på, at stedet åbner. Her går det ordentligt til. Alt går ordentligt til. Tilrettelagt og timet, har man indtryk af. Det er nok det der med kulturforskelle indenfor selv et lille land som Danmark. Der er som sagt intet liv på denne vej. Hverken normalt liv eller anderledes liv. Der er intet. Det eneste tegn på hjemløse i byen har været en overordentlig skæv eksistens på banegården. Senere får vi at vide, at han er godt kendt i byen, men kommer stort set aldrig på varместuen. Er han mon for meget uden for normerne, selv for stedet her?

Man får ikke fornemmelse af at være så fjernt fra det pulserende liv ved at nærme sig varместuen, for det føles som om man gjorde det, allerede da man krydsede jernbanen.

Vi går ind ad hoveddøren, og det er næsten som at træde ind i naboens hus, hjemme på villavejen. Ingen synlige kontraster mellem dette hus og de andre på vejen.

I varместuen er der travlt og der er ordentligt, næsten for ordentligt. Og der er en skranke mellem køkkenet og opholdsarealer. Skranken er mere end et sted at stille adskillige drikkevarer og madvarer. Det virker som en klar markering af to områder – et for de ansatte og frivillige bag skranken, og et for brugerne. Det gør, at vores fremgangsmåde skal være en anden, idet man ikke så nemt falder i snak med nogen, mens man står og arbejder bag skranken. Man bliver nødt til at komme om på den anden side, ud i rummet, sidde ved et bord med sin kaffe, og så afvente kontakt.

Så snart man træder ind i stuen, mødes man af et sofahjørne og et TV, der kører uafbrudt. Her sidder de yngre, flest narkomaner, og her spiser de også ved sofabordet foran TV. Ellers er der et stort bord, hvor de gamle sidder – det virker som om de her på stedet er øverst i hierarkiet – pensionistbordet, bliver det kaldt, og ved det bord er der faste pladser. *Bandemedlemmerne* holder pladserne for hinanden, spørger til hinanden, hvis man ikke er kommet til den tid, man normalt dukker op. Der er tale om en lille subkultur inden for varместuens delkultur.

Der skulle gå en rum tid, inden vi kunne tillade os at sætte os ved det bord for at snakke.

Ellers er der flere andre borde rundt omkring i stuen, hvor brugerne sidder – sådan lidt uden for. Så ved de borde sidder man alene eller med en anden tilfældig måske. Specielt ved pensionistbordet er der et samvær, et socialt samvær, som man kunne møde i pensionistklubberne landet over. Der er et samspil mellem dem, der sidder ved bordet. Lidt drilleri.

Der er ingen samtaler på tværs af bordene, kun ved bordene. En gang imellem bliver der råbt, men det er mest Jens, varmestuens festlige indslag med et lager af Århus-vittigheder, Hawaii-skjorter og egen fløde til kaffen – vist nok med en lille forstærkning i. Bliver han for støjende, får han lidt medicin.

Brugerne her virker i det hele taget ikke umiddelbart så medtaget; de virker lidt pænere i tøjet; de virker ikke så påvirkede af stoffer eller spiritus, selvom stemmen afslører et mangeårigt misbrug hos flere. Der er ikke så højrøstet og der råbes ikke på tværs af rummet, fra bord til bord – kun hvis Jens er i sving. Nej, her er der ordentligt. Den største optakt til et problem skete en dag, da en yngre afrikaner kom på stedet, tog lidt morgenmad og satte sig foran TV'et. Der blev ikke sagt noget, men der blev kigget. Og da den unge mand gik – uden at have været i kontakt med nogen af de andre – så blev han bandet langt væk. For *hvad fanden lignede det at komme og tage deres pladser?* Tja, det er det med hierarkiet, vælger jeg at tro.

Det er flest mænd, der kommer her, nok i 40'erne og opefter. Det er samværet, der er det vigtigste for dem. De søger ikke husly men fællesskab. Fremtid er der ikke noget, der hedder. Og for mange er der heller ikke et liv, siger de selv. Den sidste dag, vi er der, er der en, der modtager en sms (ja, også de hjemløse har mobiltelefon!). Hans ven på 41 år er blevet fundet død på et toilet. Han var narkoman. Og som en af de andre sagde: *det var godt, det endte sådan, for han havde ikke noget liv mere.*

Døden kommer altså som en sms.

Stedet har sine helt faste rutiner, og når vi er der, føles det som om tiden blot går i ring. Dag efter dag. Og det er maden, der er omdrejningspunktet for alle, både de ansatte og frivillige og brugerne. Her kommer der i løbet af dagen omkring 50 brugere – endda en ung pige med barnevogn og baby, som alle viser en vis, men ikke overdreven, interesse for. Det er, når den varme mad serveres, at der er flest brugere, størst travlhed. Der er langet 35-40 portioner over bordet i løbet af det første kvarter på en almindelig dag. Det er på det tidspunkt, det er nemmest at komme i snak med folk, som om de slapper mere af, når de spiser.

Trods det, der føles som en mere håndfast struktur, møder man her på sin vis de samme fortællinger som blandt de gamle hjemløse i København, fornemmer den samme håbløshed hos de unge. Hos de gamle er det historien om et smadret familieliv, om ingen kontakt med børn og børnebørn, om alkohol, om savnet, om ensomhed. Om en fritid, der drejer sig om byens værtshuse og så varmestuen. Heller ikke hos dem snakkes der om fremtiden. Fremtiden er en tom weekend.

Eller døden pr. sms.

Det er derfor ikke så underligt, at man værner om pensionistbordet, for det er blevet deres fællesskab. Men det er åbenbart ikke et fællesskab, man formår at bruge uden for varmestuens ordnede rammer. Sådan er det for Bent, som bor i en campingvogn, ned til det vand, der har været hans liv. Bent er 71 år, træt og mæt af dage, dårligt gående og bekymrende tynd.

Bent, 71 år:

Selvom Bent sidder ved pensionistbordet, snakker han ikke rigtigt med de andre. Han sidder ved et hjørne af bordet hver dag og drikker sin kaffe, siger kun enkelte ord til de andre, hvis de spørger om

noget. Sidder altid i sin store overfrakke, selvom vi andre er ved at gå til af varmen. Han spørger hele tiden ud i den blå luft, hvornår vi skal spise, men venter intet svar, og får heller ikke et.

Bent opsøger ikke andre, heller ikke uden for varmestuen, fortæller han senere. Han sejlede hele sit arbejdsliv, og kunne godt komme med til nogle sammenkomster nede ved havnen. Men han gør det aldrig.

Bent beder heller ikke om hjælp. For ham er hjælpen en gensidig ting. Som han siger:

Hvis de hjælper mig, skal jeg så hjælpe dem, og det kan jeg ikke.

En dag opdager jeg, at han og jeg sidder alene ved bordet, efter frokosten er blevet serveret og spist, og de andre er gået sig en tur. Jeg er ikke blevet bedre til replikker, og siger bare, at maden havde smagt godt, ikke også?

Jo da. Den er altid god.

Mere blev det ikke til den første gang, men efterhånden fortæller Bent om sit liv. Det er endnu en fortælling om et liv, der gik i stykker omkring ham, uden at han opdagede det, før det var for sent. Det er et liv med to sønner, han ikke har set siden begyndelsen af 1970'erne, da hans kone forlod ham og tog dem med. Han forstår hendes beslutning, men fortryder, han ikke gjorde noget for at forhindre det.

Det er et liv, han har affundet sig med, selvom han ikke forstår det. For ham er omdrejningspunktet i livet blevet stedet her og maden, og de dage, hvor han ikke kan komme herhen – enten fordi han ligger syg på briksen i campingvognen, eller fordi der er lukket – de er som sorte huller.

Det er weekenderne, der er problemet. Lørdag eftermiddag, når de lukker her, kan man da tage ned til byen, drikke sin kaffe i Kvickly. Men søndage, de er de værste. Der er ingen steder. Jeg kan ikke holde ud at være alene, ikke med de minder, jeg har.

Vi møder kun 3-4 kvinder, mens vi er her, to unge og to ældre. Den ene af de ældre kvinder havde været kæreste med en af mændene ved pensionistbordet, og han tager sig af hende, efter hun fik en blodprop. Sørger for hun kommer her og får noget at spise. Den anden var noget af en oplevelse. Hende skulle man snakke med som en del af hendes optræden for de andre. Nej, hun vil ikke sidde ned og snakke over en kop kaffe. Det havde hun sandelig ikke tid til, hun skulle i byen. Og smilet og glimt i øjet fortalte måske mere om hendes liv end alle de ord, hun ellers var så god til at bruge. Marianne er 57 år, og det er ikke mænd, hun har savnet i sit liv. Tværtimod. Og nu lever hun livet videre, i hvert fald på overfladen.

Marianne, 57 år:

Marianne er lidt som Jens, uden for nummer i denne verden af folk uden for nummer. Hun er meget snakkende og frembrusende på en måde, så man bliver forpustet, næsten skubbet væk fra hende af hendes ordstrøm, der ledsages af et voldsomt kropssprog. Men Marianne er mere end den letlevende dame, hun giver indtryk af. Marianne har også hjulpet andre. Hun har været besøgsven, siger hun, i 17 år. Og det lyder nobelt og ordentligt. Indtil hun siger:

Og ved du hvad? Efter 17 år som besøgsven, hvor jeg fanden mig har lavet det hele for den dame, får jeg intet, når hun dør. Det hele går til hendes forbandede børn, som ikke gav en skid, mens hun levede. Så jeg skal fanden mig ikke prøve det igen. Nu drejer det sig om mig og mit liv...

Og hvad det er for et liv? Jo, det skal være sjovt, sådan som det engang havde været. Gang i den. Men bag de pyntede øjne anes også hos Marianne en ensomhed, en søgen efter noget, der enten aldrig har været der, eller som var der men er forsvundet. Og nu fornemmer man, det er for sent.

Jo, jo. Vi ses i morgen, synger hun og vinker farvel. Og så er hun væk, men ikke før hun har taget to stykker gratis rugbrød og ost. Med drømmene på en underlig måde i behold hos sig selv, mens verden kigger undrende til.

København 2: Der er forår i luften den første dag på den anden af de to varместuer i København, hvor vi skal lave vores feltarbejde. Også her er der en summen af det normale liv, for varместuen ligger midt i byen. Det kvarter, hvor den ligger, har mange ansigter, og det har sin egen historie som en del af Københavns historie. Alle kender kvarteret, men det er bestemt ikke alle, der har været der eller kunne have lyst til at besøge det. Men her om morgenen den første dag er der fredeligt, men ikke stille. Byen vågner, og de mange primært etniske butikker er ved at få læsset varer af. Der er grønhandlere, caféer, bagere og barer, og selv kl. 8 om morgenen håber de unge prostituerede på en fangst til at starte dagen eller slutte natten på. Jo, her er det også det normale liv.

Kvarteret er ved at ændre sig, og blandt fortidens minder finder man de unge, smukke og velhavende familier med de nyeste barnevognsmodeller – dem, der har råd til ejerlejlighederne rundt omkring.

Her er der nogle, der pænt venter uden for varместuen og venter på, at den åbner. Ikke mange, kun et par stykker, og de snakker ikke med hinanden. Vi står på den modsatte side af vejen et stykke tid og observerer. Der kommer en til, en ægte posedame. Og en ung mand med en hund, der ligner den Bill har i Oliver Twist. Vi krydser vejen lidt væk fra varместuen og begynder at gå tilbage til den. Vi møder en midaldrende fyr, usoigneret, dårligt klædt. Han har været hos den økologiske bager, forklarer han, for at hente gårsdagens brød gratis. Og han spørger, om vi kunne tænke os et stykke gulerodskage. Vi takker pænt nej, hvilket han ser ud til at forstå.

Jo, jeg har været boligløs, forklarede han. *Sov rundt omkring i kvarteret, men altid her. Altid her i kvarteret. Nu har jeg et lille værelse, lige rundt om hjørnet.*

Det skulle vise sig, at alle jeg snakkede med på denne varместue boede på værelse *lige rundt om hjørnet*, hvilket de forklarede med en hurtig retningsløs armbevægelse.

Posedamen ser ud til at være utryg. Presser sig længere og længere ind mod muren, mens hun nervøst kigger efter, om døren til varместuen er blevet låst op.

Bortset fra de unge, smukke, velhavende forældre med de små børn på vej til institutionen, ligner de ventende (og senere brugerne) dem, man forestiller sig, man vil finde i dette kvarter, uafhængigt af, om man opsøger dem, som vi nu gør. På den måde er der intet underligt ved dem – ikke endnu. Men som sagt er kvarteret ved at ændre sig.

I varместuen er der ikke meget plads i stueetagen, og også her er der en skranke. Der er proppet mange flere borde og stole ind i dette lokale end der med rimelighed er plads til. Oven på er der en slags opholdsstue med TV og sofa – her kunne man falde i søvn, hvis ikke man gjorde det ved bordene nedenunder.

Og igen er det overvejende mænd, der besøger denne varместue. De fleste siger ingenting, søger ikke kontakt, tager deres gratis mad og går eller falder i søvn, hvilket den ene af mændene konsekvent gjorde. Det er en forbløffende evne disse mennesker har til at være pakket tæt sammen omkring et bord, dele et måltid og alligevel holde sig helt og aldeles for sig selv i den lille overordentlig stærke glaskugle, der beskytter dem mod omverdenen.

Vi finder også typen, der holder en slags hof for de andre. Klart dominerer (eller er det bare, fordi de andre lader sig dominere?) og har en mening om alt og alle, kommenterer alt, der foregår omkring ham. Ved nærmere bekendtskab er disse typer meget usikre og deres dominerende adfærd er faktisk **deres** beskyttende glaskugle, og man lærer hurtigt ikke at modsige dem, for så splintres glaskuglen.

Sådan er det med Ole, der nede i stueetagen ved sit sædvanlige bord holder hof. Han er stor og kraftig med et flakkende blik, hele tiden på udkig efter en, der lytter til ham, for så fanger han den pågældendes blik og holder dermed sin audiens.

Ole, 61 år:

Ole er 61 år og invalidepensionist. Han er i varместuen alle de dage, vi er der, men han fortæller, at han også besøger andre varместuer forskellige steder i byen. Sådan er det faktisk med mange af dem, vi snakker med. De kender åbningstiderne og mادتiderne og kan planlægge dagen efter vejret og disse tider – en slags overlevelsesrute. Alle fortæller, at weekenderne er svære, men også aften- og nattetimerne, hvis man ikke ligefrem tager ind på et af pensionaterne, herbergerne eller natstuerne, men det virker som om, det er de færreste af de gamle, der har lyst til det. Enkelte fortæller, at de dér føler sig usikre, nærmest truet af de yngre narkoman-typer – en havde endda fået stjålet penge sådan et sted.

Ole har boet 30 år på gaden og har sovet mange steder rundt omkring på herbergerne. Han har overlevet et liv af druk og hash, som han selv siger. Og mindre kriminalitet, så jo, han har også boet på de statsautoriserede herberger! Han mener, han må være udstyret med et gen, der har gjort, at han har kunnet overleve alle disse strabadser.

Politik er et af hans yndlings emner. Han har ikke mange rosende ord tilovers for nogen nulevende politikere uanset partifarve. Ole mener, det hele er bestemt af en energi, en gud eller hvad han nu vil kalde det – ude i rummet. Han taler meget om den slags.

Men jeg er ikke troende i den forstand, siger han. Jeg går ikke i kirken. Jeg har overvejet at melde mig ud af folkekirken, men det kan jeg ikke. Det er jo ikke mig, der har meldt mig ind.

Ole er vist nok lidt af en faderskikkelse. Hjælper gerne de andre. Giver en hånd med i køkkenet eller med at rydde op. Han har mærkeligt styr på tingene, og han har hver eneste dag planlagt. Kigger en gang i mellem på sit ur, for han skal videre. Og det kommer han også på et tidspunkt. Alene.

For jeg kan kun stole på mig selv.

Her serveres der varm mad både til frokost og igen om aften, idet varmestuen har åbent til kl. 20, og vi får at vide, at der godt kan være kø langt ude på gaden om aftenen. Det er netop det sidste stop for mange, inden nattens ensomhed omfavner dem.

Men for en del er det ikke kun nattens ensomhed, der omfavner dem. Det er også dagens. Sådan er det med Jeanette.

Jeanette, 51 år:

Jeanette er 51 år, og er en af dem, der forklarer med en retningsløs armbevægelse, at hun har et lille værelse lige rundt om hjørnet. Jeanette er der kort efter åbningstid og går straks ovenpå til TV-stuen, hvor hun lægger sig på sofaen. Hun spiser ingenting, men ligger bare og kigger TV indtil varmestuen lukker, og så forsvinder hun – måske *lige rundt om hjørnet*.

En dag fortæller Jeanette, at det i morgen er hendes fødselsdag, og hun spørger, om hun måtte tage noget tøj fra tøjdepotet. Efterhånden finder vi en hel del til hende, og det er stablet i en pæn bunke.

Er du sikker på, jeg måtte tage det hele med? spørger hun, åbenbart bange for at gøre noget forkert.

Jo, jo, siger jeg, *du må tage det hele med,* selvom jeg intet ved om den slags.

3.6 Afsluttende bemærkninger

I dette kapitel har vi forsøgt at forklare vores forskningsmetoder, fremgangsmåde og feltarbejde. I det forrige afsnit har vi gengivet nogle brudstykker af det liv, vi har observeret, af de mennesker, vi har mødt. Dette har ikke været med det formål at præsentere en analyse af materialet, men udelukkende for at give læseren et indtryk af stederne, men vigtigere af det etnografiske materiale, vi har at arbejde med, og som ligger til grund for analysen i det efterfølgende kapitel og for de policy-praktiske anbefalinger i det afsluttende kapitel.

Sådan som materialet i det forrige afsnit gerne skulle fremstå, får man et indtryk af, hvordan vi har arbejdet – med at lytte, med at være en del af den subkultur, der findes hos de hjemløse og på disse varmestuer, uden lige frem at leve fuldstændigt i den subkultur. Endvidere viser fortællingerne, hvordan den enkeltes levede liv bygges op som usammenhængende fortællinger over flere samtaler, der omhandler lidt nutid, lidt fortid, lidt småsnak og noget dybere.

Som tidligere nævnt har det været en krævende, til tider besværlig og frustrerende fremgangsmåde, men vi føler, vi har opnået at komme tæt ind på det levede liv af disse mennesker, der lever deres liv helt uden for de normer, vi andre omgives af. Helt uden for de normer, der styrer vores levede liv. Men det betyder ikke, at deres liv er helt uden normer og værdier. Det er langt fra tilfældet. For selv i deres subkultur er der normer. Der er strukturer. Der er hierarkier. Og ser vi nærmere på deres levede liv, deres dagligdag, finder vi jo en afspejling af den kultur, vi som flertal vælger at kalde det normale.

For disse mennesker ved, de er udenfor. Men det gør ikke deres levede liv – både bagud og forud – mindre interessant eller mindre værd.

4. Gammel, hjemløs og glemt – billederne af et liv, tankerne om en fremtid

4.1 Introduktion

Lad os begynde med at slå fast, at det ikke er alle, som vi har snakket med under feltarbejdet, som er hjemløse i ordets bogstaveligste forstand. Men som vi så i kapitel 1 vedrørende definitioner, kan det at være hjemløs være andet end *ikke at have et sted at bo*.

Hjemløse er i følge FEANTSA (Europæisk Federation af Nationale Organisationer for Hjemløse) personer, der

- ikke har et tag over hovedet (*rooflessness*), eller
- ikke har en bolig (*houselessness*), eller
- ikke bor i en fast bolig med lejekontrakt (*living in insecure accommodation*), eller
- ikke bor i en tilstrækkelig bolig (*living in inadequate accommodation*).

I vores studie er der et fåtal af vores kontakter, der rent faktisk, da vi mødte dem, boede på gaden. En del havde tidligere gjort det – endda i mange år i enkelte tilfælde. En del boede på *et værelse lige rundt om hjørnet*, mens andre boede på skift hos forskellige venner og bekendte. Og så var der den gruppe, der statistisk set havde en bolig eller et værelse (eller en campingvogn), men til gengæld kunne de af mange grunde ikke klare at bo der, og derfor brugte de så lidt tid som muligt der – enkelte vil endda ikke sove der, men foretrækker at gå rundt i gaderne om natten, indtil deres væresteder og varmestuer åbner.

Fælles for dem alle er, at de ikke er en del af det normale liv i Danmark, og det er de ikke, fordi de ikke har et *hjem* (med alt det, det indebærer). Derfor vælger vi uanset boligforhold fremover i rapporten at kalde dem *hjemløse*.

I dette kapitel tager vi fat på de mange etnografiske fortællinger, de mange observationer, som vi har indsamlet fra vores feltarbejde i løbet af 2004-5. På baggrund af disse forsøger vi at præsentere en sammenhængende analyse, der baseres på temaer og typer.

4.2 Temaerne og typerne

Det begyndte at komme frem allerede i det forrige kapitels korte fortællinger, at der findes forskellige typer af gamle hjemløse, afhængig af blandt andet hvornår de begyndte deres hjemløsekarriere – om den begyndte tidligt og har været længerevarende, eller om den er begyndt senere i livet. Fælles for næsten alle har været en eller anden form for misbrug. Men lad os se på typerne.

Analysen af feltarbejdets indsamlede materiale giver følgende to - tre typer af gamle hjemløse. For hver typedefinition angives dele af feltarbejdets fortællinger, der illustrerer denne type.

Type 1. **De tidlige (og varige) hjemløse:** for dem begyndte karrieren som hjemløse, da de var unge. Det gælder både mænd og kvinder. Der var tale om en form for (traumatisk) ændring i deres forhold (på hjemmefronten), der typisk skubbede dem ud i kriminalitet, misbrug eller begge dele. De har kort skoleuddannelse, og hvis de har været i arbejde, har det været som ufaglært, skiftende og kortvarende. I det samlede materiale er der 11 tidlige (og varige) hjemløse (9 mænd og 2 kvinder), og 9 af dem indgår i dybdematerialet (7 mænd og 2 kvinder).

Eksempel: Søren er i 40erne og har været narkoman siden han var ganske ung. Han virker som en meget, meget gammel mand. Han sidder stille ved et af de små borde i stuen, snakker ikke rigtigt med andre. Han spiser meget langsomt og med besvær. Når han går, er det med små skridt, og han bliver hurtigt forpustet. Han er meget glad for at snakke, viser det sig, men han snakker endnu langsommere, end han går.

Hvordan det begyndte? Det kan jeg ikke huske. Det var vel en reaktion på mine forældres liv med villa, vogn og vovse. Jeg gad ikke alt det der, som de gerne ville. Jeg tog til Århus, da jeg var 16, og gemte mig, og jeg har ikke kontakt med dem mere. Heller ikke med min søster. Jeg skulle væk fra deres liv. De vil bare have, jeg skulle det samme. Kunne ikke forstå, at jeg ikke ville det. Lige nu bor jeg hos en, jeg kender, men ellers har jeg boet på herberger, på bæk eller hvor der kunne findes plads uden at genere eller blive generet.

Eksempel: Ole er 61 år. Han har haft et hashmisbrug og har været indblandet i noget småkriminelt, der gjorde, at han også har været en tur i fængsel. Han har overlevet 30 år på gaden, som han udtrykker det. I dag ryger han ikke, men han drikker.

Mit barndomshjem? Lad mig bare sige: Faren drak – moren slog. Min mor var selv fra et opfostringshus, mens min far var af en fattig landfamilie. Jeg gik i skole i 7 år, men ikke sådan hver dag. Da jeg var 7 år, blev vi smidt ud af vores hus. Vi boede hos forskellige naboer og venner, så der var ikke sådan et rigtigt hjem i en periode.

Jeg husker, da jeg som 10-11-årig havde været en tur med klassen til København. Da jeg kom hjem, var min mor kommet på sygehus, og min far var væk. Der var hverken mad eller forældre i huset. Næste dag i skolen fortalte alle de andre, hvordan de var kommet hjem og havde fortalt deres forældre om alt det sjove, de havde oplevet på den tur til København. Jeg holdt bare min mund.

Eksempel: Jens er 47 år. Efter mange års misbrug af narko og senere spiritus og et liv på forskellige institutioner har han nu et lille værelse uden bad. Og det irriterer ham, at han ikke har bad. Han har ikke råd til noget, for, som han siger, bliver han ved at få de små bøder. Jens snakker meget langsomt, meget københavnsk, men meget fornuftigt.

Nej, jeg ser sgu ikke mig selv som hjemløs. Jeg har altid haft et sted at være, mand. Jeg har da boet på mange institutioner. Jeg har sgu været inde i dette åndsvage behandlingssystem i 35 år, så man kommer da lidt omkring. Jeg blev taget første gang, da jeg var 13. Strisserne var sgu gode nok dengang, men de kunne ikke andet. Jeg havde nogle piller på mig, så jeg kom på et børnehjem. Og så rullede lortet videre. 35 år mand. Kan du forestille dig det? Nej, vel.

Jo, jeg har haft en kæreste, men nu har jeg sgu min hund. Ikke flere kvinder, mand. Hun kunne sgu ikke klare det lorteliv, mand. Jeg fandt hende. Hun havde prøvet det mange gange, og så en dag lykkedes det for hende. Hun havde skåret håndledet over og stukket sig i halsen. Det er sgu ikke rart, mand. Hun havde haft et barsk liv, havde hun. Det er sgu ikke fair, mand. Og det forstår de ikke. De forstår ikke, hvad det er for et liv, vi har haft.

Eksempel: Hanne er i dag 44 år, og man får indtryk af, at hun vitterligt gerne vil videre med sit liv, og at hun prøver, men det er ikke nemt. Man er ligesom fanget i det. Alle dem, man kender, er fanget i det.

Jeg flyttede fra Grønland med min mor, da jeg kun var 7 år. Jeg har aldrig kendt min far. Jeg har igennem hele mit liv haft alkoholproblemer, så længe jeg kan huske. Problemerne voksede mig over hovedet for nogle år siden, da jeg mistede fire af mine familiemedlemmer og venner på stribet på grund af narko, druk og AIDS. Døde alle på bare fem uger. Det var hårdt. Det fik mig til at tænke om jeg skulle være den næste. Og det vil jeg ikke.

Min fætter kom ned fra Grønland og boede hos mig. Han var død af en overdosis efter 2 uger. Sådan har mit liv været siden jeg var 12. Druk, narko og sex. Det var på en måde, hvad der holdt mig gående. Jeg kunne altid finde et sted at sove, hvis bare mændene fik lov.

Type 2. **De senere hjemløse:** for dem begyndte karrieren noget senere i livet. Faktisk kunne der her være tale om to subtyper: Type 2A – **de midt-livs hjemløse** – omfatter dem, der begynder karrieren i 30'erne eller 40'erne, og Type 2B – **de sent-livs hjemløse** – omfatter dem, der begynder som endnu ældre. Men for begge typer er der typisk tale om tab af ægtefællen – enten på grund af skilsmisse eller dødsfald. Og med det tab mister de flere andre ting: kontakt til eventuelle børn, et sted at bo, et netværk, et job, et holdepunkt i livet. Det gælder især, men ikke udelukkende, mænd. De behøver ikke at have et misbrug, men det har de fleste. I det samlede materiale er der 21 senere hjemløse (17 mænd og 4 kvinder) af Type 2, og 14 af dem indgår i dybdematerialet (11 mænd og 3 kvinder). Af dem er der i alt 12 midt-livs hjemløse (9 mænd og 3 kvinder), hvoraf 8 indgår i dybdematerialet (6 mænd og 2 kvinder), og 9 sent-livs hjemløse (8 mænd og 1 kvinde), hvoraf 6 indgår i dybdematerialet (5 mænd og 1 kvinde).

Eksempel: Birgitte er 68 år og er sent-livs hjemløs. Hun mistede sin meget ældre mand for 10 år siden. De havde ingen børn og ingen rigtige venner. De havde været nok i sig selv.

Da han døde, troede jeg, at jeg var forberedt, men det har vist sig at være anderledes. Jeg flyttede til en lille etværelses for at kunne klare mig der, men jeg kan ikke holde ud at være der. Så jeg har da et hjem, eller rettere sagt, jeg har et sted at være. Det er ikke et hjem.

Jeg kan bare ikke lide at være alene. Så om dagen gør jeg alt for at komme væk fra tomheden. Går tur, kører bus, går på indkøb uden at købe noget, kommer her i varmestuen og spiser. Søndage er specielt hårde. Jeg går i kirken, men det er hurtigt overstået.

Eksempel: Einar er 67 år, var først på efterløn, men er nu folkepensionist. Han er også sent-livs hjemløs. Han minder lidt om Birgitte, de er fra den samme generation. Han kan heller ikke klare tomheden, ensomheden. Han blev skilt for 5 år siden efter 27 års ægteskab. De fik en datter, og hun har fået to børn.

Jeg er gammel sømand, sejlede i 14 år indtil jeg mødte min kone, og så forlangte hun, at jeg kom i land. Hun arbejdede på Holmen og skaffede et job til mig der. Da hun gik på efterløn, flyttede vi til Lolland, købte en gammel gård. Det havde hun altid drømt om, så det skulle vi bare gøre. Jeg blev ved at arbejde og kørte hver dag til København. Men så havde hun det sjovt, mens jeg var væk. Jo, hun fandt en anden. Jeg kunne ikke klare at se dem sammen i byen, så jeg flyttede tilbage til København og fik til sidst et værelse i samme opgang som min mor. Men så døde hun altså, kort efter jeg var flyttet tilbage...

Nå, men så finder man sig selv som Palle alene i verden, og det er sgu ikke sjovt. Ikke i min alder.

Eksempel: Andres ægteskaber går i stykker på grund af deres arbejde, lige som Bent, der er 71 år og midt-livs hjemløs. Han begyndte som messedreng på et skib som 15-årig i 1949. Han blev gift i 1958 og de fik to drenge. En i 1960 og en i 1962. Han blev ved at sejle. Hans kone forlod ham med drengene i 1970.

Jeg forstår hende sgu godt. Det er ikke et liv at være gift med en sømand. Nogle gange var jeg væk i to år. Jeg kom hjem, og drengene kunne sgu ikke huske, hvem jeg var. Jeg vidste, der var et eller andet, da den ene sagde til hende: hvem er det? Det er ikke ham, der var her i går.

Jeg blev ved at sejle. Hvad skulle jeg ellers have gjort? Jeg sejlede i 43 år. Nu savner jeg det som bare satan. Jeg kunne ikke finde ud af at være i land. Jeg savnede at være væk, at være med kammeraterne. Pludselig havde jeg alt for meget tid.

Nu bor jeg i en campingvogn tæt på havnen, efter at have flakket lidt rundt i en del år, både her og i udlandet.

Endvidere kan vi på baggrund af fortællingerne forsøge at gruppere de gamle hjemløse alt efter deres nuværende adfærd og deres levede liv – primært baseret på deres boligsituation og deres eventuelle misbrug. En sådan gruppering er altid behæftet med usikkerhed, specielt fordi nogle af de hjemløse passer ind i mere end en gruppe, og i de tilfælde bliver man placeret i forhold til de dominerende forhold.

Hver gruppebeskrivelse, som vi præsenterer neden for, ledsages af nogle glimt fra de levede liv, som vi har fået fortalt. Disse skulle gerne illustrere de forhold, der har medført grupperingerne.

Gruppe 1 er **de gadehjemløse**. De sover på gaden (har gjort det eller gør det lejlighedsvis) og har et alkoholmisbrug og eventuelt et narkomisbrug. Denne gruppe består i vores materiale udelukkende af mænd, og de er for det meste noget yngre. De holder sig til en by eller bydel, og de samles med andre på torvene og er derfor synlige i gadebilledet. Der synes at være tale om et kammeratskab med andre lignende typer af hjemløse. De kommer af og til på varmetuerne men ikke nødvendigvis hver dag. Her får de noget (gratis) at spise. I det samlede materiale er der tale om 5 personer i denne gruppe (alle mænd), hvoraf 4 indgår i dybdematerialet.

Eksempel: Carl er 49 år og fra Sverige, men har i denne omgang været i Danmark i to år. Han har aldrig været gift og har ingen børn, men han har da haft en kæreste, og hun var den eneste, han gerne vil have haft børn med.

Jeg bor forskellige steder, nok mest hos Villy (en anden svensker, der har boet i Danmark i længere tid). Jeg vil så gerne tilbage til Sverige, for jeg elsker skovene og naturen, men hvis jeg gjorde det, så vil alle gutterne stå der og sige: Hej Carl, skal du inte ha' en liten knark. Og det vil jeg ikke. Nu drikker jeg kun. Jeg har været stiknarkoman i mange år. Sådan startede det hele. Ikke mere. (Han viser sin tynde arm, der er fuldstændig arret).

Mine dage går nu med at drikke mig fuld. Jeg vandrer fra varmetue til varmetue, indtil der ikke er flere, der har åbent. Lørdage er de værste! Der drikker jeg bare hele tiden, sidder lidt på Hovedbanen, men ellers intet.

Eksempel: Jørgen er i begyndelsen af 50'erne. Han er en lille tynd fyr med langt hår i hestehale og med skæg. Han cykler til varimestuen, men er tydeligt mærket af de hårde år som ung. Han har sit liv i sin rygsæk.

Jeg er født i København og begyndte at tage stoffer i skolen. Det var noget lort, det kan jeg godt se, men dengang var det spændende, syntes jeg. Jeg havde en pige. Vi prøvede alt. Men så fik vi en dreng, og vi flyttede herover for at prøve at slippe væk fra stofferne. Det kunne jeg ikke, og hun flyttede for sig selv med drengen, men jeg ser hende og ham til fødselsdage og sådan noget.

Jeg har et sted at sove, men jeg elsker at cykle. Cykle, cykle, cykle. Så er jeg min egen. Mig og min rygsæk.

Eksempel: Ken er 52 år og har sin bolig på en legeplads. Han er hårdt medtaget af mange års misbrug af alkohol, og han kan dårligt huske fra den ene dag til den anden. Hans bevægelser er langsomme, som om alt foregår velovervejende og i slow motion. Tit og ofte mister han koncentrationen under samtalerne, blikket vandrer. Andre gange er han mere med.

Jeg drikker, og jeg ryger hash. Men jeg har aldrig brugt hårde stoffer. Det med at drikke kom helt af sig selv. Både min mor og far var alkoholikere. Det vidste de godt selv, men de gemte sprutten forskellige steder i huset. Sprut i bornholmeruret og snaps i køkkenskabene. Jeg kom ud at sejle, da jeg var 15, og jeg har ikke set dem siden. Jeg aner ikke, om de stadig lever. Det gør de nok ikke.

Jeg har et værelse et eller andet sted. Kan bare ikke huske hvorhenne. Og jeg kan ikke holde ud at være der. Jeg går meget. Når jeg ikke kan finde ud af det, så går jeg 37 gange rundt om Rådhuspladsen.

Ikke 30 eller 40 gange. Men 37 gange.

Gruppe 2 er **de boligløse**. De er noget mere aktive og uafhængige, holder sig noget mere for sig selv. Denne gruppe består i vores materiale mest, men ikke udelukkende, af mænd og af både yngre og ældre. De kan godt finde på at benytte et herberg eller pensionat, men de kan også sove hos skiftende venner og bekendte. De kan også have et værelse i kortere tid. De har ingen kontakt med familien. De drikker eller har tydelige psykiske problemer, og de har tidligere haft andre misbrugs- og kriminalitetsproblemer. De kommer næsten hver dag på varimestuerne, hvor de får noget (gratis) at spise. I det samlede materiale er der tale om 12 personer i denne gruppe (10 mænd og 2 kvinder), hvoraf 9 indgår i dybdematerialet (7 mænd og 2 kvinder).

Eksempel: Ahmed er en af de ganske få udlændinge, vi har truffet på varimestuerne. Han er 63 år og kom til Danmark via Paris fra Nordafrika i 1963. Han mødte nemlig en dansk pige i Paris og de fik en pige sammen.

Men vores forhold holdt ikke, da vi var her, og jeg har ikke set min datter. Senere fik jeg en søn med en anden pige, men de bor nu i Tyskland. Nej, jeg ser dem heller ikke. Faktisk har jeg intet netværk, ingen familie her i Danmark. Jeg har en fætter i Tyskland. Han har besøgt mig én gang.

Jeg er mekaniker og havde et OK job, indtil de lukkede værkstedet for 5-10 år siden. Så har jeg ikke haft noget. Nej, det er ikke sandt. Jeg arbejdede som skolebetjent i et par år. Nu er jeg på efterløn.

Jeg går meget rundt i byen, hvis vejret er til det, ellers sidder jeg her for det meste. Jeg køber øl for 1,50 kr., så det kan blive til mange. Maden får jeg her. Jeg er meget tilfreds.

Også Ahmed har *et lille klubværelse lige rundt om hjørnet*, men han indrømmer, at det er sjældent, han sover der. Og han klager over huslejen. Den er for høj, synes han. Det er alt, hvad han klager over.

Eksempel: Anders er 45 år, sky og træder ikke selv frem for at sige noget. Han mangler bare den mindste selvsikkerhed. Kommer hver dag i varlestuen, og de fleste dage er han at finde på madholdet, hvor han hygger sig.

Jeg har altid været en ener, kunne ikke rigtig finde ud af det med andre. Heller ikke som ung. Jeg fik ikke noget ud af at gå i skole, så jeg kom ud af det så hurtigt, som jeg kunne. Det havde min mor ikke noget imod. Men jeg holdt mig stadigvæk for mig selv.

Jeg begyndte at uddanne mig til kok, men jeg holdt op, og kom ud at sejle. Jeg var lidt omkring, men det holdt heller ikke.

Jeg bor alene på et værelse. Du vil ikke tro det, vel, men jeg har en søn. Han er 21. Nej, jeg ser ham ikke så meget. Om jeg keder mig? Jo, det gør jeg vel, men så cykler jeg.

Gruppe 3 er **de hjemløse med egen bolig**. De er ret isoleret. Denne gruppe består i vores materiale af både mænd og kvinder, og de er noget ældre. De har et sted at bo, men enten kan eller vil de af forskellige grunde ikke benytte sig af det. De har ikke kontakt med familien, og de bruger flittigt varlestuerne, hvor de får både mad og selskab. Nogle har psykiske problemer, andre har et alkoholmisbrug, mens andre igen er ensomme eller simpelthen ikke kan klare dagligdagen. I det samlede materiale er der tale om 10 personer i denne gruppe (9 mænd og 1 kvinde), hvoraf 7 indgår i dybdematerialet (6 mænd og 1 kvinde).

Eksempel: Bjørn er 62 år, et krigsbarn, som han nærmest stolt fortæller mig. I dag er han på efterløn, men har for en del år siden været taxachauffør i København, inden han mistede kørekortet på grund af alkohol. Stemmen er næsten ikke til at finde efter årenes druk.

Jo, det var hårdere dengang jeg var dreng her i kvarteret. Jeg har boet her hele mit liv. Dengang var der hårde drenge, rigtige hårde drenge. Og der var ingen kære mor lige rundt om hjørnet. Man tog sine tæsk og gav igen. Det blev man nødt til. Skole blev det ikke til.

Jeg har altid været alene. Aldrig damer – i hvert fald ikke sådan fast – og ingen børn, som jeg ved af. Jeg var jo mere til gutterne og bajerne. Jeg har et værelse, men jeg går. Går, går, går. Nede på søerne er der en svane med syv æg.

Til sidst er der gruppe 4, som er **de rodløse hjemløse**. De sover på gaden eller herberg eller på værelse. De er ikke helt unge længere, men de har ikke et misbrug (selvom de måske har haft et tidligere). Denne gruppe består af både mænd og kvinder. I det samlede materiale er der tale om 5 personer i denne gruppe (2 mænd og 3 kvinder), hvoraf 3 indgår i dybdematerialet (1 mand og 2 kvinde).

Eksempel: Manden uden navn er 66 år. Jeg havde set ham flere gange på varместuen, og vi vekslede et par ord uden at komme videre med ham, og en aften stod han der på perronen på Hellerup Station. Alene selvfølgelig og med to kæmpe rød-blå-hvid stribede tasker fyldte med plastikposer.

Nå dav, er det dig. Jeg plejer ikke at snakke med nogen. Jeg skal passe på. Blev skubbet omkuld af nogle unge for nogle dage siden. De var fulde og syntes, det var sjovt at genere sådan en som mig.

Nej, nej da. Jeg har ikke et sted at bo. Ikke fast. Men jeg har fire steder rundt omkring, hvor jeg kan komme og sove. Men jeg tager altid mine tasker med. Man ved jo aldrig om man kommer tilbage dertil.

Således er grupperingen af personmateriale efter boligsituation og et eventuelt misbrug. Tabel 4.1 viser tovejsfordelingen af personmaterialet efter type og gruppe.

Tabel 4.1. Fordeling af personmateriale efter type og gruppe.

Gruppe/Type	De tidlige og varige	De midt-livs	De sent-livs	I alt
Gadehjemløse	4m	1m	-	5m
Boligløse	5m/2k	5m	-	10m/2k
Hjemløse m. egen bolig	-	1m	8m/1k	9m/1k
Rodløse hjemløse	-	2m/3k	-	2m/3k
I alt	9m/2k	9m/3k	8m/1k	26m/6k

Note: m henviser til mænd, og k henviser til kvinder

Af denne matrix fremgår det, at ingen af dem, der begyndte deres karrierer som unge (tidlige og varige hjemløse), er hjemløse med egen bolig eller rodløse hjemløse. Således har de et vedvarende misbrug, og deres boligsituation er usikker. Alle dem, der begyndte deres karrierer som ældre (de sent-livs hjemløse) er hjemløse med egen bolig og har således et fast sted at bo. Dem, der begyndte deres karrierer midtvejs i livet (de midt-livs hjemløse) er mest enten boligløse eller rodløse hjemløse. Således har de en usikker boligsituation, uanset om de har et misbrug eller ej.

Som allerede nævnt i kapitel 1 findes der en række individuelle faktorer, der kan øge risikoen for at blive hjemløse, især hvis den pågældende har flere af faktorerne (Randall & Brown 1999). De fleste hjemløse er fattige – er man ikke fattig, kan man bedre undgå at blive hjemløs, selvom man udsættes for en risiko for hjemløshed. Langt de fleste hjemløse er arbejdsløse (Fitzpatrick et al 2000). Disse forhold kan vi genkende fra vores feltarbejde, dog med den bemærkning, at ingen af vores kontakter havde et arbejde på daværende tidspunkt. Igen ved hjælp af indholdsanalysen kan vi i vort materiale identificere en række risikofaktorer. De findes i større eller mindre grad hos de hjemløse, som vi har været i kontakt med, og de findes enkeltvis eller flere ad gangen hos hver af dem. For dem alle er det sådan, at den enkelte hjemløse selv uden opfordring har bragt emnet på banen i fortællingen om det levede liv. Fra vores analyser identificerer vi således følgende risikofaktorer:

- fysisk eller seksuelt overgreb (som barn): *Jeg er født som den sidste af fire søskende, kort tid efter min bror død. Mit barndomshjem? Lad mig bare sige: Faren drak – moren slog (Ole, 61 år);*
- familieproblemer (opløsning, for eksempel): *Det gik mig på, da hun tog af sted med mine to piger. Det er 20 år siden. Jeg har ikke set hende siden, men jeg møder den ene af mine piger en gang imellem, men hun vil ikke have noget med mig at gøre. Dem, der kommer her, er min familie nu. Jeg er kommet her hver dag i de sidste 12 år. Ellers er jeg på værtshusene (Mogens, 62 år);*
- en historie med anbringelse uden for hjemmet: *Jeg har sgu været inde i dette åndssvage behandlingssystem i 35 år... Jeg blev taget første gang, da jeg var 13... Jeg havde nogle piller på mig, så jeg kom på et børnehjem (Jens, 47 år);*
- kriminalitet / fængselsophold: *Min far drak og slog sig selv ihjel ved at falde ned ad en trappe. Min mor var sgu sød nok, men hun kunne ikke magte os børn. Så jeg gjorde, hvad der passede mig. Jeg spillede i et band, og der var bare narko. Jeg handlede med det, blev taget, kom i fængsel. Sådan var det i en del år (Dave, 46 år);*
- manglende socialt netværk: *Jeg sejlede i 43 år, men måtte holde op til sidst. Jeg savner det enormt. Jeg ønsker, jeg bare kunne komme ud at sejle igen. Jeg har været alene i 35 år, har ingen familie, kun mine drikkekammerater (Bent, 71 år); og Jeg sætter mig bare i kirken nogle gange med mine tanker (Einar, 67 år);*
- narko eller alkoholmisbrug: *Mine dage går nu med at drikke mig fuld. Jeg vandrer fra varmetue til varmetue, indtil der ikke er flere, der har åbent. Lørdage er de værste! Der drikker jeg bare hele tiden... (Carl, 49 år);*
- dårlig skolegang / manglende skolekvalifikationer: *Jeg gik kun spartansk i skole i syv år. Jeg følte, jeg var dum. Fik at vide jeg var ordblind. Jeg kom hurtigt ud af skolen for at tjene på gårdene rundt omkring (Ole, 61 år);*
- psykiske problemer: Christian er 58 år. Han sidder meget med høretelefonerne til sin walkman i ørerne. *For jeg kan ikke holde stemmerne ud... Og der er Lars, 45 år, der er varmetuens festlige indslag, men bliver han for opstemt, bliver han trukket til side af personalet – og så får han sin medicin;*
- dårligt (fysisk) helbred: Søren er først i 40erne, men han virker på alle måder som en meget, meget gammel mand. Han sidder alene ved et af bordene væk fra de andre, væk fra larmen. Han bruger meget energi og koncentration på at spise hver lille bid mad og taler kun, fordi han opdager, jeg kigger: *Tja, nogen gange kan jeg slet ikke spise hele dagen. Så dårligt har jeg det. Og når jeg så skal spise, gør det bare så ondt. Lungerne er helt ødelagt, forstår du.*

Selvom et individ har en eller flere af disse risikofaktorer med i bagagen, betyder det ikke nødvendigvis, at den pågældende bliver hjemløs – der skal også være en begivenhed/oplevelse, der skubber ham/hende ude i hjemløshed. Fra feltarbejdet kan vi identificere følgende begivenheder/oplevelser:

- man forlader barndomshjemmet: *Det var vel en reaktion på mine forældres liv... Jeg gad ikke alt det der... så jeg tog til Århus, da jeg var 16, og gemte mig, og jeg har ikke kontakt med dem mere (Søren, først i 40erne);*
- ægteskab/partnerskab opløses: *Vi flyttede til Lolland, købte en gammel gård. Det havde hun altid drømt om... Men så havde hun det sjovt, mens jeg var væk. Jeg*

kunne ikke klare at se dem sammen i byen, så jeg flyttede tilbage til København (Einar, 67 år);

- *man bliver enke/enkemand: Da han døde, troede jeg, at jeg var forberedt, men det har vist sig at være anderledes. Jeg flyttede til en lille etværelses for at kunne klare mig der, men jeg kan ikke holde ud at være der. Det er ikke et hjem (Birgitte, 68 år);*
- *man udtræder af militæret eller noget lignende med strukturerede forhold: Jeg kom ud at sejle som 15-årig, og da jeg kom i land "for good" havde vi en lejlighed, men jeg kunne ikke holde det ud. Og jeg fandt mig en bænk i parken, hvor jeg kunne ligge om natten og se på himlen og stjernerne (Ken, 52 år);*
- *man udskrives fra et behandlingsophold: Mig, som havde bare drukket så meget, så meget. Ved du hvad, de fandt til mig ned på kommunen? Nej vel? Et værelse oven på et værtshus! Hold kæft, mand. Er det ikke bare for sindssygt? Hvad fanden skulle jeg der? (Jens, 47 år).*

Grupperne, risikofaktorerne og begivenhederne/oplevelserne danner det, vi så kalder temaerne. Det vil sige de forhold, der tilsammen definerer det levede liv og dets indhold.

4.3 Fortællingerne om det levede liv, om nutiden og fremtiden.

Det forrige afsnit præsenterer resultaterne af indholdsanalyserne af de etnografiske fortællinger, vi har indsamlet i løbet af feltarbejdet. Det giver os en kategorisering af de gamle hjemløse på baggrund af deres levede liv og deres nuværende forhold. I dette afsnit præsenterer vi i større omfang nogle enkelte af disse fortællinger. Det er for at uddybe type/gruppe- kategoriseringen fra det forrige afsnit, og det er specielt for at give læseren et dybere indblik i de levede liv, vi her har med at gøre. Da vi i det foregående har gengivet udpluk af samtalerne for at illustrere logikken i grupperingerne, kan det ikke undgås, at der i de følgende fortællinger forekommer gentagelser.

Den første fortælling: Lad os begynde, hvor vi sluttede gennemgangen af grupperne i det forrige afsnit. På Hellerup Station. Her gengives fortællingen, som en sammenhængende fortælling, men i dette og de efterfølgende tilfælde er observationerne og samtalerne sket over flere gange, da det viste sig, at manden uden navn ofte var på stationen om aftenen. Hver gang vekslede vi nogle ord og sætninger på bænken. Det kunne efterhånden blive til en lille fortælling om et liv, hvor man klarer sig.

Som de fleste nok ved, er Hellerup det, man nok vil kalde et velhaverkvarter. Det er ambassadekvarteret, storvilla-kvarteret. Alligevel kan man her på stationen møde de skæve eksistenser i enhver alder, de udstødte. Vi andre har ikke tid til dem, måske højst et undrende blik, tryk i forventningen om, at de kommer videre – ikke i livet men rent fysisk. At de bevæger sig væk fra kvarteret.

Denne aften er jeg selv på vej hjem og befinder mig på Hellerup Station, mens jeg venter på et andet tog, der skal bringe mig ud til min bil. Det er mørkt, det er koldt, det blæser og det småregner. Det er i det hele taget ikke en rar aften. Og der står han så, manden uden navn.

Manden uden navn er 66 år. Jeg havde set ham flere gange på varrestuen og vekslet et par ord med ham uden at komme videre, og nu denne aften stod han der på perronen på Hellerup Station. Alene, selvfølgelig, og med to kæmpe rød-blå-hvid stribede tasker fyldt med plastikposer.

Man har jo aldrig fri fra sit feltarbejde, så jeg gik hen til ham.

Nå dav, er det dig. Jeg plejer ikke at snakke med nogen. Jeg skal passe på. Blev skubbet omkuld af nogle unge for nogle dage siden. De var fulde og syntes, det var sjovt at genere sådan en som mig.

Vi sætter os på en af bænkene, sådan lidt væk fra de andre. Det var som at sidde på en isflage, men han virkede ikke synligt påvirket, rodede bare lidt rundt i taskerne, som om han skulle checke en ekstra gang, om alle plasticposerne nu også var der. Han kigger aldrig på mig, kigger altid et andet sted hen - uden at kigge nogen steder. Det er vel sådan, han har lært at skjule sig blandt andre. Kigger aldrig på dem, virker altid optaget af så meget andet. Selvom det kun er plasticposerne i de lidt morsomme rød-blå-hvid stribede tasker.

Så jeg kigger lidt på ham i stedet for. Han har møgbeskidt blåt tøj på. Det skinner ligefrem af mange års snavs, har man indtryk af. Af den vind og det vejr, der er hans dagligdag. Han er lidt bleg, har gråt hår og er så usoigneret, som en mand nu kan være. Et par dages snavs i hovedet, og håret, der heller ikke havde set en kam et par dage, og et par dages skæg. Hænderne var røde og rå og beskidte. Han ved nok, hvad jeg tænker. Jeg spørger, om han er på vej hjem, og ved det lyder latterligt. Han griner ikke. Han svarer bare. Et kontant liv.

Nej, nej da. Jeg har ikke et hjem. Ikke fast. Det hele er mit hjem. Jeg har steder rundt omkring, hvor jeg kan komme og sove. Men jeg tager altid mine tasker med. Man ved jo aldrig om man kommer tilbage dertil. Jo da, jeg har da steder, jeg kan sove i byen, hvis jeg ville.

Der er ingen hast i stemmen, men en anelse usikkerhed. Måske om han skulle sidde og snakke, sidde og fortælle. Men vi bruger en del tid på at snakke om ingenting. Om Hellerup Station, om folk, der står på perronnen, stiger ind og ud af S-togene. Og han har mange både bidende og morsomme bemærkninger om typerne. Om den unge pige med mobilen klistret til øret, komplet upåvirket af kulden og menneskerne omkring sig. Om drengene, der så gerne vil være voksne i deres hængerøvsbukser. Og især om alle de *normale*. Vi var så småt ved at komme i gang med den hjemløses observationer om os andre. Manden uden navn blev mere afslappet, men blev alligevel ved at dykke ned i plasticposerne uden at tage noget op.

Du er ikke fra kommunen, vel? Eller politiet? Eller aviserne? De forstår os ikke. Jeg forstår det heller ikke, men jeg ved, hvad jeg ikke vil have. Jeg vil bare passe mig selv. Det har jeg klaret helt fint i mange år nu. Jeg skal nok også klare de sidste.

Hvor jeg kan sove? Jo da, jeg har et par steder. Nogle gange kan jeg være hos min søster og hendes mand i Vangede. Han er ikke meget for det, men det går. Bare det ikke er for længe ad gangen. Hvad? Nå, et par dage måske. Ikke mere. Og jeg står altid tidligt op, så jeg kan komme af sted, inden de står op. Jeg sover der bare. Jeg er ikke så glad for at sove på gaden mere. Ikke længere. Så skal det være, hvor de ikke kan genere mig. Nede ved havnen, måske. Der kommer der ingen om natten.

Jeg går rundt, sidder bare. Går på biblioteket. Der kender de mig. Jeg får lov at læse avisen og bladene. Jeg har altid fulgt med. Og jeg går på varrestuen en gang imellem. Ikke hver dag.

Jeg har min invalidepension. Den passer min søster for mig. Jeg har altid lidt til en kop kaffe eller brød. Jeg skal ikke have for mange penge på mig, vel. Det kan du vel godt forstå. Nej, jeg beder ikke nogen om penge. Jeg klarer mig fint. Det har jeg altid gjort.

Togene kommer og går, og jeg er ikke meget for at gå, mens samtalen er i gang, og jeg undrer mig over, at han ikke tager et tog. Han læser vist mine tanker.

Skulle du ikke med et tog? spørger han. Nu har de vist været forbi alle sammen, alle dem der kan komme.

Hun er den eneste familie, jeg har. Min lillesøster. Nej da, aldrig gift. Hvad skulle jeg med den slags? Jo da, jeg har da haft et arbejde. Hos en købmand, oppe i Vangede. Dengang levede min mor og far, og jeg boede hos dem. Så døde de fra mig. Begge to inden for et år. Jeg var vist omkring 40. Det kunne jeg næsten ikke klare. Men jeg klarede også det. Der var ikke nogen, der ville vide, hvor jeg var, eller hvad jeg lavede. Hvem skulle det have været? Min søster? Nå ja, bortset fra hende. Købmanden lukkede, og jeg gik med aviser. Men jeg blev syg, og min søster sørgede for, jeg fik min pension. Det er også helt fint. Hun er sgu sød.

Men jeg kunne ikke lide at være i deres lejlighed. Mine forældres altså. Så jeg gik bare. For så kunne jeg klare det. Nej, nej, jeg drikker ikke. Det kan jeg vist ikke klare.

Fremtiden? Den er svær. Lige nu er fremtiden i aften, og jeg skal finde et sted at sove.

Hvad jeg skal gøre, når jeg ikke kan mere? Tja, så dør jeg vel.

Præcist som amerikaneren, Dave, en jeg har mødt i varmestuen, siger, når jeg spørger, hvordan det går: *Hey, man. I just die a little every day. Okay?*

Endnu et S-tog standser ved perronen, og han rejser sig.

Skal du med det? spørger jeg.

Nej, nej, men det skal du. Hej så længe.

Som med så mange af oplevelserne og fortællingerne er også denne næsten surrealistisk. At sidde på bænken og snakke med denne fremmede med rød-blå-hvid stribede tasker, og så sætte sig i et S-tog og tage hjem. Til et hjem med det hele. Mens han bare står der med taskerne.

Det er således kun i korte glimt – ikke for tæt på – at man skimter hans levede liv igennem nutiden, og derfor skal man passe på ikke at begynde at fantasere. Som tidligere nævnt kan analysen af fortællingerne i forhold til det levede liv og den nuværende situation kun baseres på den viden, man erhverver fra disse fortællinger. Den eneste kontrol af fortællingens afstand til virkeligheden er gentagelsen. Med andre ord kan man kun i løbet af de adskillige samtaler med den enkelte person kontrollere/iagttagelse, om der er modsigelser. I dette tilfælde er fortællingen kontant, også i gentagelsen, og uden afvigelse, og derfor – også i lyset af mandens måde at fortælle og hans væremåde i øvrigt – er der ingen umiddelbare grunde til at mene, at afstanden mellem fortællingen og virkeligheden er stor.

Manden uden navn på Hellerup Station er en midt-livs, rodløs hjemløs (type 2A, gruppe 4). Det vil sige, han begyndte sin karriere, da han var omkring 40 år, og han sover forskellige steder – også på gaden. Han holder sig meget for sig selv, og har nok gjort det i det meste af sit liv (boede hos forældrene indtil han var omkring 40 år). Han har ikke et misbrug og har formentligt aldrig haft et. Der kan godt have været en historie af psykisk sygdom (da han har været afhængig af sine forældre). Det er tilsyneladende forældrenes død, der slår ham ud af kurs. Han mister sit arbejde, bliver syg, ender på invalidepension, og til sidst begynder han at flakke rundt. At han hjalp til hos en købmand, kunne tyde på, at hans uddannelse har været kort – også fordi han gik med aviser, da købmanden lukkede, hvilket også er et tegn på, at han var meget alene. Og som han gentagne gange siger: *Det klarede jeg og der var ikke nogen, der ville vide, hvor jeg var eller hvad jeg lavede.*

Fremtiden? Han har jo et behov for et (fast) sted at sove, men hvor han føler, at han klarer sig. Han kan ikke lide at føle, at han er afhængig af nogen, og han trives nok ikke i en flok. Men hans alder taget i betragtning kan han nok ikke blive ved at klare sig på gaden eller hos sin søster.

Den anden fortælling: Hanne, 44 år, havde jeg først set en tidlig morgen, da jeg steg op af undergrunden med de andre normale. Hun var sammen på torvet med de andre, den eneste kvinde – og med en hund. Hunden med det grønlandske navn. Og hunden var nøglen til Hannes drømme, skulle det vise sig.

Jeg satte mig – som så ofte før – ved bordet i hjørnet, det første i fællesstuen, når man kommer fra køkkenet. Hanne sad ved dette bord med en kop kaffe og et stykke brød med syltetøj fra det gratis bord, og hun bladrede roligt i avisen, læste lidt ind imellem, men bladrede mest. Hunden lå og sov under bordet.

Det er en flot hund, du har, sagde jeg og undrede mig endnu en gang over mine dårlige indgangsreplikker. *Hvad er det for en slags?*

Hanne fortalte mig, hvad det var for en slags, og hvad det var, den hed, og det var navnet på hunden, der afslørede, at hun måtte være grønlænder. Hundens navn betød ”den blandede med pletter” på grønlandsk. Hanne er født på Grønland, men hendes far var fra Færøerne. Ham har hun aldrig kendt. Hanne var slet ikke svær at snakke med, virkede tværtimod glad for at have en at snakke med. Og hun havde intet imod at fortælle. Om fortiden, nutiden og fremtiden – om det levede liv.

Jeg flyttede fra Grønland med min mor, da jeg kun var 7 år. Jeg har aldrig kendt min far. Han var fra Færøerne. Jeg blev uddannet som smørrebrødsjomfru, men senere har jeg prøvet at arbejde som hjemmehjælper, men det gik bare ikke.

Det virker som alle kender og kan lide Hanne. Der kommer hele tiden en forbi og hilser. Aldrig mere. Bare hilser. Og hun hilser pænt igen, ofte uden at kigge på den pågældende. Hanne er – som manden på Hellerup Station i den første fortælling – kort og kontant i fortællingen. Hun har ingen forbehold, ingen forlegenhed. Så af og til blev jeg lidt overrasket. Om hun opdagede det, og nød det, ved jeg ikke.

Jeg har igennem hele mit liv haft alkoholproblemer, så længe jeg kan huske. Problemerne voksede mig over hovedet for 2-3 år siden, da jeg mistede fire af mine familiemedlemmer og venner på

stribes på grund af narko, druk og AIDS. Døde alle på bare fem uger. Det var hårdt. Det fik mig til at tænke, om jeg skulle være den næste. Og det vil jeg ikke være.

Min fætter kom ned fra Grønland og boede hos mig. Han var død af en overdosis efter 2 uger. Han var kun 40-50 år. Sådan har mit liv været siden jeg var 12. Druk, narko og sex. Det var vel det, der holdt mig gående. Jeg kunne altid finde et sted at sove, hvis bare mændene fik lov.

Og lige netop, da hun sagde det, kiggede hun op fra avisen, som hun ellers havde kigget på hele tiden, mens hun fortalte. Bare for at se om jeg helt havde fattet, hvad hun mente. Og det havde jeg. Og jeg fattede også, at netop det var hun ikke stolt af.

Familie? Jo, min mor er død og jeg har aldrig kendt min far. Om jeg har det svært ved det? Nej, sådan har det bare været. Jeg har såmænd aldrig tænkt over det. Der har været mere end nok at tænke over uden at bruge tid på at tænke på en far, som jeg aldrig har kendt. Han er vel også død. Vi er nok ikke mange tilbage, når jeg tænker over det. Mange af dem på min alder er døde. Også vennerne. Jo da, selvfølgelig påvirker det mig, men hvad kan jeg gøre?

Jeg er ikke gift. Har aldrig været det. Men jeg har en søn, Bjarke, på snart 15. Hans far døde sidste år af druk. Det er hans hund her, Bjarke overtog den, men han bor hos den her plejefamilie, og de vil ikke have hund, så jeg måtte tage mig af den. Den er sgu sød nok, og jeg elsker at gå tur med den. Jeg kunne ikke have Bjarke hos mig. Det kunne jeg bare ikke. Han boede for det meste hos sin far, indtil han døde. Jeg ser ham i ferierne. Han har det vist fint nok. Nok bedre end hos mig i hvert fald. Nej, jeg kunne ikke have ham hos mig dengang. Jeg drak for meget. Hele tiden.

Sådan virker hun ikke, denne pæne velklædte kvinde. Virker ikke som om, hun har de problemer. Hun taler pænt og fornuftigt. Men fortiden hænger på hende og bestemmer nutiden og fremtiden, selvom hun har drømmene. Jeg fornemmer, at hun på en måde har forsøgt. Forsøgt at have et almindeligt liv. Uden stort held.

Jeg arbejdede i et stykke tid som hjemmehjælper, men jeg mistede jobbet. Jeg havde været i behandling, og det var gået godt, og de fik det job til mig. Men jeg kunne ikke holde mig væk fra at drikke. Jeg var jo sammen med de samme gamle kammerater, og de drak ad helvede til stadigvæk. Så vi tog nogle ture i byen. Man bliver fuldesyg. Jeg mødte ikke på jobbet til tiden.

Hanne kigger igen op fra avisen, fornemmer min reaktion, selvom jeg forsøger ikke at reagere.

Jeg havde det ad helvede til med det på grund af, at jeg svigtede dem alle samme, alle de gamle. Jeg kunne bare ikke.

Jeg er alene nu, men jeg har haft skiftende kærester, eller hvad jeg nu skal kalde dem. Jeg blev så træt af det liv. Altid på druk, altid på farten, fra det ene sted til det andet sammen med hans venner. Jeg var den eneste pige, og vi var konstant fulde. Det blev værre med ham den sidste. Og de ventede altid, at det sgu var mig, der skulle rydde op efter dem. Jeg siger dig, det lignede lort efter sådan en tur. Du vil ikke begribe det, det lover jeg. Og de sov bare til hen på eftermiddagen, og så begyndte de bare at drikke igen. Det var åndssvagt. Nogle gange drak vi i tre døgn.

Han var altid fuld. Han blev voldelig, så jeg smed ham ud, og han blev skidesur, bankede mig, så politiet måtte komme en tur forbi. De kendte ham jo. Jeg kom i behandlingen, ovre på vestkysten. Gud, hvor var der skønt, dejligt. Det skulle du prøve. Meget bedre nu, jeg har det meget bedre.

Men jeg kom senere til at spekulere over, hvor meget bedre Hanne havde det. Ofte så jeg hende på torvet for enden af vejen med flere af de andre af varmestuens brugere, og hver gang stod hun med en øl i hånden. Men jeg har ikke jo set hende, da hun havde det meget værre.

Nu har jeg et liv, og et værelse, og der er en lille altan. Jeg elsker den altan. Jeg elsker planter og blomster, og jeg har dem på altanen om sommeren. Jeg glæder mig til sommeren. Jeg står altid op kl. 5 og laver kaffe. Det er surt om vinteren, men det er dejligt om sommeren. Så kan jeg bruge 2-3 timer på at komme i gang. Og jeg skal i aktivering på Koefoeds. Jeg vil så gerne være postbud, men jeg ved ikke, hvordan jeg kan komme til det. Jeg går meget med hunden, så jeg har en god kondi. Jo, jeg tror, jeg vil være et godt postbud.

Jeg husker den sidste aften og den sidste behandling ovre ved vestkysten. Det var dejligt.

Nu har jeg det OK. Jeg har styr på det. Jeg kan tage en tur med resten af kammeraterne, men det er sjældent, det tager overhånd.

Og jeg tror det, og jeg håber, det holder.

Nej, jeg er ikke på Grønland så ofte. Tror, jeg kun har været der et par gange med min mor, mens hun levede. Der er ellers så smukt, lige som et postkort, når solen skinner. Men når det regner, er det verdens røvhul. Det er for dyrt at komme derop. Jeg har i hvert fald ikke råd. Ikke på kontanthjælp. Det er svært nok til daglig at klare sig med de penge, især mod slutningen af måneden. Der er jeg helt flad, og spiser her hver dag, ligesom så mange andre. Der er altid propfyldt sidste på måneden.

Jeg spørger, om hun kunne tænke sig en kæreste igen.

Ikke lige med det samme. Nej, sidste gang var et helvede. Han var altid på druk, og han var voldelig, og han var ligeglad med, hvad de andre gjorde ved mig.

For første gang bliver Hanne urolig, både i stemmen og i ansigtsudtrykket, og hendes tone bliver rå, som om hun oplever det endnu gang

Efter jeg havde smidt ham ud, kom han tilbage en nat. Til hvor jeg nu bor. Han råbte og skreg nede på gaden, bankede på. Jeg var bange for de andre i opgangen, hvad de ville synes, så jeg lukkede ham ind. Han ville ind og i seng, og det ville jeg ikke. Jeg smed ham ned ad trappen. Han blev skidesur, men han var så fuld. Han blev ved at falde, og til sidst faldt han på sin flaske og skar sig i armen. Der var blod over det hele. Han blev sur. Jeg skreg og bandede, og jeg kunne høre folk på trappen. Til sidst gik han, men han gemte sig bare i kælderen. Hold kæft et spektakel. Og blod. Jeg har aldrig set så meget blod. Vi måtte ringe efter politiet.

Hanne er en tidlig, varig boligløs hjemløs (Type 1, gruppe 2). Det vil sige, at hun blev tidligt hjemløs. Allerede ved flytningen fra Grønland har hun været i en risikogruppe, og det viser sig, at hun hurtigt kom ud i et misbrug. Der er i hendes familie- og vennekreds en historie af (tragisk)

misbrug. Hun har flakket rundt, men som del af en gruppe, med skiftende steder at bo (eller rettere sagt at sove, gerne med sig selv som betaling). Efter behandling (nok tilskyndet både af et voldsomt alkoholforbrug og i en slags erkendelse hos sig selv af, at hun ikke vil ende som hendes venner) har hun bedre styr på sit misbrug. Hun har et værelse og mere styr på sit liv, og hun skal i aktivering. Hun har et liv, som hun selv siger, og der er tegn på, at hun tidligere har haft et, eller har forsøgt at have et: hun er uddannet smørrebrødsjomfru og har arbejdet som hjemmehjælper. Hendes væremåde tyder på, at hun er en uafhængig type, som dog på grund af det levede liv ikke altid kan stå imod presset fra omgivelserne. Som hun siger, kan hun stadig tage en tur (på druk), men det er sjældent, det tager overhånd.

Og måske allervigtigst, Hanne har en drøm. Og drømmen er et postbud.

Den tredje fortælling: Uden for varmastuen er dagen godt i gang. De handlende er ved at køre varerne op foran butikkerne, og der bæres kasser med grøntsager og blomster ind i butikken. Morgenmødrene og -fædrene går den hektiske tur til institutionen, inden de kan finde fred på arbejdet. Cafèerne er åbnet, og de første morgenfriske (eller måske rettere sagt tværtom) sidder i vinduet med kaffen og avisen og croissanten. Det er vitterligt en af de dage, hvor man på vej til varmastuen tænker, at det ikke kan gå helt galt, når det er sådan her. Og for at det ikke skal være løgn, har den venlige parkeringsvagt forklaret mig, hvorfor jeg netop ikke skal holde der, men hellere et par gader længere henne, hvor jeg ikke skal rende og betale hele tiden. Og hvis digtersansen fik lov at springe frem, ville solen nok også have været højt på himlen. Men det var nu ikke tilfældet. Det var forårets småregn, der faldt på os.

Varmestuen er ikke fyldt endnu, men der sidder nogle enkelte ved bordene. I hjørnet sidder den unge mand i joggingdragt og kigger op og ud af vinduet på himlen. Øjnene er røde i et ellers ligblegt ansigt. I køkkenområdet, bag skranken, står tre frivillige og forbereder dagens mad. Der er spandevist af kaffe – og det er i lige så høj grad til dem, fornemmer man.

Ole er kommet og holder hof, selvom det endnu kun er for en enkelt tilhører, så jeg sætter mig ved det bord med min kaffe. Det er først, når Ole rejser sig og henter mere kaffe, at sidemanden taler.

Hold kæft, hvor han vrøvler.

Det er Bjørn. Bjørn er 62 år, et krigsbarn, som han nærmest stolt fortæller mig. I dag er han på efterløn, men indtil for nogle år siden arbejdede han som taxachauffør i København. Men så mistede han sit kørekort på grund af alkohol. Stemmen er næsten ikke til at finde i årenes druk, og han ryger konstant. Og når han griner, hvilket han højlydt gør, bliver man mødt af en mere eller mindre tandløs mund. De stumper, der er tilbage, er bestemt ikke værd at snakke om som tænder.

Jeg er født og opvokset her i kvarteret. Det var anderledes dengang. Om det var bedre, det kan jeg ikke sige. Det var bare anderledes. Men det er der så meget, der er. Jeg er måske bare blevet for gammel til det hele.

Jo, det var hårdere dengang jeg var dreng her i kvarteret. Jeg har boet her hele mit liv. Dengang var der hårde drenge, rigtige hårde drenge. Og der var ingen kære mor lige rundt om hjørnet. Man tog sine tæsk og gav igen. Det blev man nødt til. Skole blev det ikke til. Men jeg kan da skrive, og det gør jeg meget. Jeg kender alle de danske digtere.

Og det gør han, konstaterer jeg, da han begynder at nævne dem og deres værker. En efter en. Han kigger sig lidt omkring i rummet. Der er godt nok et par ekstra brugere, men de sidder for sig selv og stirrer tomt ud i luften eller ned i koppen foran dem på bordet. Men der er klart noget, han vil fortælle. Noget de andre ikke så gerne skal høre.

Jeg har skrevet meget i årenes løb. Om livet. Om dem, jeg kørte med i vognen. Hold kæft, det kunne blive til en hel Danmarkshistorie, det kan jeg love dig. Politikere og forretningsfolk, kendte. De snakkede bare løs, da de sad på bagsædet. Og jeg skrev det ned. Men jeg venter med at udgive det, forstår du. Det gør jeg, når jeg går på pension, for ellers tager de min efterløn.

Og Bjørn blinker og nikker. Jo, det forstår jeg. Han tænder endnu et cigaret og hoster.

Jeg bor alene. Jeg har altid været alene. Aldrig damer – i hvert fald ikke sådan fast – og ingen børn, som jeg ved af. Jeg var jo mere til gutterne og bajerne, så der var ingen, der vil have mig.

Jeg har et værelse, men hvem gider sidde og glo på væggene? Ikke mig. Jeg går meget. Bare rundt i byen. Går, går, går. Rundt om søerne hver dag. Jeg tager altid lidt mad med til svanerne. Der er en svane med syv æg. Så kan jeg også kigge på de unge smukke piger. Det er da bedst om sommeren, så er der noget at kigge på. Ak jo, nogen gange kan det godt blive til for mange bajere, og så er det ikke sikkert, jeg kommer hjem.

Det er ikke hver dag, jeg kommer her. Maden er god og billig, og så er der varmt. Men hold kæft hvor de vrøvler, nogle af dem. Du skal altså ikke tro det hele, de fortæller dig. De er fulde af løgn. Ham med hunden, ham skal du ikke høre på. Han er bare så fuld af løgn om den åndssvage hund.

Mig? Jeg er grundtvigianer af sind...

Jo før jeg kan slippe for at komme her, jo bedre. Så skal jeg ikke høre på dem. Hvordan det skal kunne ske? Det ved jeg sgu ikke, du. Når jeg dør, vel.

Og senere om morgenen kommer *ham med hunden*. Han er lille og kraftig, og hunden ligner en af dem, man ikke må eje i Danmark. Han sætter sig ved mit bord med hunden mellem ham og mig. Hunden kigger sultent på mit lår, som jeg synes er alt, alt, alt for tæt på den.

”Den har lige sat tænderne i en kofanger og trukket bilen op ad gaden”.

Og det vælger jeg at tro på.

Bjørn er en sent-livs hjemløs med egen bolig (Type 2B, gruppe 3). Det vil sige, at han er isoleret, og isolation er blevet problematisk, efter han holdt op med at arbejde. Det har han efter eget udsagn altid været. Ligeledes har han klaret sig selv, lige fra han var dreng i et hårdt kvarter. Pigerne har der været en del af, men ikke et fast forhold, og derfor ingen familie. Han har et sted at bo – det berømte værelse lige rundt om hjørnet – men som han siger, gider han ikke sidde der og glo på væggene. Han bruger varmetuen ofte grundet den gode, billige mad. Alkoholmisbruget har været længe, og var grunden til han mistede sit job. På det tidspunkt har han sandsynligvis haft nedturen, idet han mister en del af sin identitet. Tiden går så med at gå, kigge på piger og fodre svanerne. Han har intet fast holdepunkt i livet, kun fortællingen om skriveriet. Og en tro på, at alle de andre er fulde af løgn.

Den fjerde fortælling: På gaden, tidligt denne morgen, går han langsomt hen ad fortovet, prøver døren til varместuen, men der er ikke åbent endnu. Han går videre, forbi et par sidegader, og så vender han sig om og kommer lige så langsomt tilbage. Det er koldt, men han har kun en kort, tynd jakke på, og i den inderste lomme på den har han en ølflaske. Og af og til trækker han den frem og tager sig en slurk af øllet. Måske skjuler han den ikke. Måske holder han den bare lidt varmere. Frem og tilbage de par hundrede meter, og så er der gevinst. Døren til varместuen er åben, og han skynder sig indenfor. Han bliver ikke hængende alt for længe, snakker kun få ord med nogle af de andre. Aldrig en samtale, selvom jeg fornemmer, han gerne vil. Hans dansk er OK, men han føler sig måske ikke helt tryk ved det.

Han tager en kop te fra skranken og kommer og sætter sig ved det bord, hvor jeg sidder. Tættest på døren og med udkig til hele varместuen, men også til gaden uden for. Lastvognen med forsyninger til varместuen holder udenfor. Kassevis af mad. Han rejser sig og går ud og hjælper med at bære ind.

Han hedder Ahmed, er 63 år fra Nordafrika. Han er en af de ganske få udlændinge, vi træffer på varместuene. Han kom til Danmark via Paris fra Nordafrika i 1963. Han havde mødt en dansk pige i Paris, og de fik en pige sammen. De kunne tage hjem til ham eller til Danmark, og valget faldt på Danmark.

Han er høflig og venlig, slet ikke påtrængende, tværtimod. Mærker han ingen respons til sine bemærkninger – et god dag, eller et hvordan går det – trækker han sig, og træder ud på gaden igen og er væk. Jeg snakker flere gange med ham, men hvis han, inden vi begynder at snakke, er blevet *afvist* af de andre, trækker han sig ydmygt og forsvinder.

Efter at have hjulpet med varerne sætter han sig igen ved mit bord.

Du kommer nok til at flytte plads. Du sidder på Lones plads. Hun kommer hver dag. Hun er gammel, ser ikke så godt. Og hun sidder dér. Ingen andre tager den plads.

Jeg flytter og tager pladsen ved siden af Lones. Ahmed griner.

Det er sandt. Det er Lones plads.

Jo, jeg kan godt fortælle lidt om mig selv, men der er ikke så meget at fortælle. Jeg har haft et helt almindeligt liv. Jeg er født i Nordafrika, og boede i en lille by indtil jeg var 21. Min mor fik 13 børn: 8 piger og 5 drenge. Vi er kun 8 tilbage. Jeg havde en bror, der døde for et par år siden. Han boede i Tyskland. Jeg var til hans begravelse.

Jeg husker det ikke helt præcist, men jeg gik vist nok i skole, indtil jeg var 12 eller 13. Som alle de andre, ikke også. Jeg blev oplært som mekaniker, men der var ikke så meget arbejde. Mange, de flyttede. Til Frankrig, til Tyskland.

Min far var meget ked af det, da jeg rejste, men han forstod det godt. Han fortalte mig, at han også ville have gjort det. Det var ikke stort for mig dengang, men senere savnede jeg både ham og min mor og mine søskende. Nej, du ved, jeg kunne ikke tage tilbage. Hvad skulle jeg tilbage til? Jeg var

jo ham, der boede langt væk i Danmark. De kender mig ikke rigtigt længere. Og jeg kender ikke dem.

Jeg arbejdede lidt hos min onkel, inden jeg tog til Paris – jeg var vist 21. Han havde sådan en lille fabrik, du ved, næsten i baghaven. Ikke så mange ansatte – 3-5, måske. Vi lavede små potter. Souvenirs, du ved. Det var sjovt, men jeg kedede mig snart. Så jeg tog til Paris. Alene.

Jeg havde ikke noget arbejde der. Ikke fast. Jeg gjorde rent sammen med nogle andre. Arbejdede på en café. Der var altid noget at lave. Og jeg var ung, så det var OK, du ved. Det var på caféen, jeg mødte denne pige fra Danmark. Vi blev forelskede, og jeg kom med hende til Danmark, da hun skulle hjem. Hun arbejdede også i Paris, også på en restaurant. Og læste.

Jeg fik et job i Danmark med det samme. Ikke noget problem. Som mekaniker. Hos Volvo. Det var godt. Vi fik en lille pige. Men så gik det galt. Jeg ved ikke hvordan eller hvorfor. Om det var mig måske. Jeg har ikke set min datter, siden hun var en lille baby. Nej, jeg savner hende ikke. Jeg kendte hende ikke. Men det er mærkeligt at vide, hun er der. Måske hun finder mig en dag. Det tror jeg ikke.

Lone er kommet. Og rigtigt nok, det var hendes plads. Hun ser meget dårligt, og hvis jeg havde siddet der, da hun var kommet, havde hun nok ikke opdaget mig, før hun havde sat sig på mig. Jeg havde faktisk set hende tidligere, ventende uden for med sin rulletaske. Noget nær den ægte posedame.

Ahmed siger hej, og henter en kop kaffe til hende. Han er så høflig og blid og hjælpsom, den lille spinkle mand. Og det hører jeg mere om i fortællingen.

Jeg blev forelsket i en anden pige, og vi fik en søn. Han bor i Tyskland nu. Ham har jeg aldrig set. Jeg duer nok ikke til de danske piger. Gud har ikke altid været god ved mig.

Han griner. Af det. Af sig selv. Det er nok blevet hans forsvarsmekanisme med årene. At grine. Lone skal have en ostemad. Den laver Ahmed til hende. Han passer hende, som om hun var hans mor. Og altid med et ord med på vejen. Høfligheden selv. Har det mon været hans overlevelsesmetode? Ydmyghed, høflighed. Ikke genere nogen. Ikke være den, man lægger mærke til i mængden.

Jeg tog til Sverige som elektriker og arbejdede forskellige steder der i 6 år, tror jeg. Du ved, jeg husker ikke årene så godt.

Pludseligt rejser han sig, undskylder, og siger der er noget, han lige skal. Men han er tilbage efter 5-10 minutter. Han skulle lige uden for en tur, drikke lidt af øllet i inderlommen, måske.

Ingen svenske piger, nej. Dem duede jeg slet ikke til, du ved. Men der var meget arbejde. Nej, jeg fik ingen venner, ikke rigtigt. Jeg mødte mange mennesker, men blev ikke venner med nogen. Jeg holder mig nok mest for mig selv.

Ahmed fortæller, at han bor på et lille klubværelse, men han indrømmer, at det er sjældent, han sover der. Dog uden at fortælle, hvor han så sover.

Jeg betaler alt for meget for det værelse. De er nogle banditter, ikke også. Der er ikke mange penge tilbage, når jeg har betalt dem. Også derfor kommer jeg her de fleste dage. Så får jeg noget at spise, du ved. Jeg er på efterløn. Det har jeg været et par år, og før det var jeg på noget andet. Forstår du, jeg blev arbejdsløs for 8 år siden. Da jeg kom tilbage fra Sverige... Hvorfor jeg kom tilbage? Her boede jeg, ikke også. Da jeg kom tilbage fik jeg job som mekaniker igen på et værksted, men han lukkede, og jeg fik et job som skolebetjent. Det job elskede jeg. Men jeg måtte stoppe. Jeg ved ikke hvorfor. Jeg har altid kunne finde nogle jobs, men nu orker jeg ikke så meget. Jeg kender en, der har en pølsevogn ude på Østerbro. Ham hjælper jeg lidt, men ikke for meget. Så er der en gammel dame, jeg kender. Hende gør jeg rent for og køber ind og sådan noget, du ved. Hun kan ikke komme uden for. Hun elsker at snakke, ikke også.

Lone skal have kaffe, og jo tak, en ostemad til. Og Ahmed er der med det samme. Også med kaffe til mig, men denne gang sætter han sig ikke. Han undskylder sig endnu en gang og smutter uden for. Det småregner, og han har kun sin sædvanlige korte, tynde jakke på, den med inderlommen.

Jeg går rundt i byen, sidder på bænkene og kigger på alle de andre, mens jeg drikker en øl. Jeg har fundet nogle gode steder, forstår du, hvor jeg kun giver halvanden krone for dem. Så kan det blive til nogle flere i løbet af dagen. Og der er ikke så mange penge tilbage efter jeg har betalt de banditter.

Nej, jeg tager ingen steder hen. Hvor skulle det være? Jeg bliver her. Nej, det er rigtigt. Jeg kender ikke nogen, har ingen familie her. Men jeg kender heller ikke nogen andre steder. Hvem er du, ville de spørge, hvis jeg kom.

Jeg har en fætter i Tyskland. Han har besøgt mig en gang. Nej, her kan jeg have det godt. Det er værst om vinteren. Her er koldt. Jo, jeg køber måske en frakke.

Jeg er meget tilfreds. Det nytter ikke noget at ønske, det havde været anderledes. Det har været godt. Jeg har haft det godt i Danmark. Altid arbejdet, betalt min skat. Det skal nok gå, også i fremtiden. Her er et godt land. Jeg er ikke bekymret.

En dag, noget senere, får jeg øje på Ahmed ved Østerport Station. Han ser mig ikke, og jeg går ikke hen til ham. Han kommer gående ad Østerbrogade med sin øl i den ene hånd og en pølsevogn i den anden. Så var det måske rigtigt nok, det med vennen!

Et (ikke helt) almindeligt liv.

Ahmed er en midt-livs hjemløs og han er boligløs (Type 2A, gruppe 2). Det vil sige, han er noget mere aktiv og uafhængig, holder sig noget mere for sig selv – men i Ahmeds tilfælde er han ydermere ydmyg, høflig, hjælpsom. Han har haft et turbulent liv, men alligevel et roligt liv. Han er flyttet rundt efter arbejde, blevet forelsket og har fået børn, som han ikke har set. Han er tilfreds. Han er uden rødder, bor til en alt for høj husleje (lige rundt om hjørnet), og det er faktisk det eneste, han beklager. Jo, det og de danske vintre.

Han har ingen kontakt med familien, hvilket er typisk for denne gruppe. Han drikker, men virker det ikke som om, han har psykiske problemer. Han kommer næsten hver dag på varmestuen, hvor han får noget (gratis) at spise. Det kunne være, det var på grund af hans alkoholforbrug, at han måtte forlade jobbet som skolebetjent. Siden har han levet af sin efterløn (og formentlig en

overgangsydelse før den) og småjobs. Men altid hjælpsom - for eksempel med Lone på varместuen og den gamle dame, han kender.

Den femte fortælling: Det har været bidende koldt om natten, og den iskolde vind blæser ufortrødent igennem Københavns gader, også denne morgen. Som altid står der en flok på torvet, og som altid undrer jeg mig over, at man kan drikke øl i en sådan kulde. Selv hundene ser ud til at ønske sig hen til et varmere sted. I dag er de ikke højrøstede. De står bare tæt sammen, hovedet trukket langt ned under skuldrene for at beskytte bare lidt mod vinden.

Uden for indgangen til varместuen står der en anden lille flok og venter. Carl er iblandt dem. Han ser ud til at have haft et sandt helvede af en nat. Han er bleg og stiv af kulden. Der skulle gå flere timer på briksen i svensker-stuen, før han får varmen.

Dagen er travl fra starten. Så mange, der vil ind fra kulden. Der er gang i det gratis bord og i kaffen. Men ikke i snakken. Der er en vinterstilhed i stuen, som man ellers nyder på en tur i skoven på en sådan dag.

Carl rejser sig først ved middagstid. Han har morgenhår og er klart omtumlet i hovedet. Han tager en kop kaffe, betaler pænt ved kassen, mumler noget til en af de andre svenskere. Benene er endnu stive fra en nat i kulden.

Carl er 49 år, snart 50, og til den store dag vil han gerne have kage og vanille!

Jeg har været 2 år i Danmark i denne omgang. Min mor er død, men jeg har to søskende, der bor i Sverige. Jeg har aldrig været gift – ingen kone, ingen børn.

Carl nævner ikke et ord om sin far. Han stråler, da han fortæller om en kæreste, han en gang har haft.

Det er mange år siden nu. Mange år. Jeg var kun 22. Jeg boede i Göteborg, og jeg husker en gang, jeg tomlede hele vejen til, hvor hun boede. Det tog mig flere dage. Hun vidste ikke, jeg var på vej. Jeg ringede bare, da jeg var der, og hun blev så glad. Vi var meget glade for hinanden, men hendes far - han var vist direktør for noget stort - han kunne vist ikke så godt lide det. Hun er den eneste, jeg kunne forestille mig at have fået børn med. Hun var sød.

Og man mærker den bristede kærlighed i hans stemme.

Jeg bor nu på Sundholm, men ellers har jeg boet forskellige steder, nok mest hos Villy (en anden svensker, der har boet i Danmark i længere tid). Han har boet 10 år på Christiania. Der har jeg selv boet før, da jeg var i Danmark.

Han er ikke helt koncentreret, mens han snakker. Øjnene flakker rundt i stuen, fra det ene bord til det andet. På udkig efter en, måske.

Op ad dagen er der kommet mere uro, mere larm. De andre har også fået varmen tilbage i kroppen.

Jeg kan ikke arbejde længere, så jeg får invalidepension. Den skal jeg hente hver måned i Malmø. Jeg håber, det bliver lavet om, så jeg kan få den udbetalt her. Så sparer jeg i det mindste de 15 kr. Jo, stoffer har der været mange af. Jeg har været stiknarkoman. Sådan startede det hele.

Carl trækker ærmet på skjorten op. Armen er fuldstændig arret. Han smiler et trist smil.

Ikke mere. Nu drikker jeg kun. Det er også derfor, jeg er her. I Danmark altså. Derovre fik jeg ikke lov at sidde på en bænk og drikke. Så kommer de, og de hælder sgu øllet ud. Ikke nok med det, de giver dig en bøde på 500 kr. eller smider dig i brummen for en dag. De er sgu ikke rigtig kloge derovre.

Jeg gik kun 9 år i skole. Jeg kunne godt lide at gå i skole. Jeg elskede eventyrene. Vi læste mange eventyr. Brødrene Grim. Og senere har jeg selv læst alt, hvad Astrid Lindgren har skrevet. Hvorfor fanden har hun aldrig fået en Nobelpris? Kan du fortælle mig det, hva'?

Villy er også stået op og kommer hen til bordet. Han ligner en, der har sovet i hundrede år, og godt kunne trænge til at sove i endnu et hundrede år. De ruller et par cigaretter sammen, og de gør det med en følsomhed og tæthed og intimitet, at man næsten føler, at det er en slags broderskab for dem. Uden et ord. Men så begynder Villy at synge. Svenske viser. Enkelte i stuen råber hold kæft, mens andre kigger og ryster på hovedet. Det er måske kun mig, der synes, det er et dejligt livsbekræftende tegn. De andre har måske mistet troen på livet. Eller bare hørt dem alt for mange gange.

Carl synger med, og inden længe er de i højt humør. De holder om hinanden, mens de står og svajer i vinden, der er sangen. I et kort øjeblik er de måske tilbage i de svenske skove. Og de bliver ved. Her fejler hukommelsen intet. Her er et minde om gladere dage, måske. Om en ungdom, der endnu så lovende ud. De slutter modvilligt, da en af de ansatte kommer hen og tysser på dem.

Carl og Villy sætter sig igen, grinende. Udmattede.

Ja, jeg elsker også musik. Pink Floyd, Beatles, Doors, Rolling Stones. Oprørerne. Jeg kan alle sangene. Også dem fra Pippi og Emil.

Jeg vil så gerne tilbage til Sverige, for jeg elsker skovene og naturen, men hvis jeg gjorde det, så ville alle gutterne stå der og sige: Hej Carl, skal du inte ha' en liten knark. Og det vil jeg ikke. Men jeg savner skovene. Vidste du, at vi har mange flere søer, end de har i Finland? Nej, vel. Det tror folk ikke. Jeg har brugt meget tid i skovene. Der er planter, der kan helbrede enhver sygdom. Bare man ved, hvor man skal kigge. Og sukker kan man få fra andre planter. Når jeg går i skovene, kan jeg gå en hel dag uden at drikke.

Men nu? Her går mine dage med at drikke mig fuld. Jeg vandrer fra varmetue til varmetue, indtil der ikke er flere, der har åbent. Lørdage er de værste! Der drikker jeg bare hele tiden, sidder lidt på Hovedbanen eller Østerport, men ellers intet.

Så er der stilhed. Villy er vist faldet i søvn igen på bænken under vinduet ved siden af Carl. Og Carl ryger sin tredje cigaret på lige så mange minutter.

Jeg husker, at jeg for mange år siden var på en ulvejagt. Om natten. Hold kæft, det var spændende. Og elge. Der er så mange i skovene. Så flotte, så flotte. Der vil jeg gerne tilbage. Men det går nok ikke, hvad?

Og trætheden overmander også Carl. Han lægger sig på bænken. De to sover dybt, hoved mod hoved. De hører intet. Og når Carl endelig vågner, er varmestuen ved at lukke og han kan ikke få noget mad. Pludselig er den store glade svensker blevet til en lille dreng. Han bliver så ked af det. Men han bliver mere ked af det, end et måltid kan forårsage, synes jeg. Det er som om, det glippede måltid bare er knappen, der udløser en håbløshed, som han dagligt kæmper for at holde nede. Med druk, med sange.

Carl fylder 50 år til september, og så vil han gerne have kage og vanille. Eller er hans drøm i virkeligheden en anden? For pludseligt bryder han sammen og græder. Sætter sig på gulvet og er utrøstelig. Kan det virkelig skyldes et måltid? I hans dagligdag kan det faktisk være. Men...

Jeg vil ikke leve mere. Jeg kan lige så godt gå ud og hænge mig. Hvorfor skulle jeg leve, og min mor skulle dø?

Carl er en tidlig, varig, gadehjælmøs (Type 1, gruppe 1). Det vil sige, han begyndte karrieren som ganske ung efter en kort skoleuddannelse. Der var tale om en ændring i forholdene på hjemmefronten – en far, der forsvandt, måske? Eller den bristede kærlighed? Var det det, der skubbede ham ude i misbrug? Han er blevet skubbet ud i en rå verden, og Carl er alt andet end rå. Han er følsom, elsker eventyrene, Pippi og Emil, og musik. Og de dybe svenske skove – der kan han gå en hel dag uden at drikke...

Han har sovet på gaden (og gør det ofte endnu) og har et alkoholmisbrug og et tidligere narkomisbrug. Han har et kammeratskab med Villy, en lignende type. Han kommer på varmestuerne – tager fra den ene til den anden, indtil de alle er lukkede. Der får han et sted at sove og noget at spise.

Han bærer på en dyb ulykkelighed.

Den sjette fortælling: Det er tidlig november og det er tidligt om morgenen. Vinden skærer igennem byens lange gader og det er bidende koldt. Der er busser, biler og cykler overalt. Der er travlt. Jeg drejer væk og fortsætter ned ad sidegaden. Der er en mindre gruppe af mennesker, der går mod varmestuens varme. Tilbage ad gaden kunne jeg se busserne og bilerne og cyklerne køre frem og tilbage. Vi var uden for deres liv.

Klokken 8 om morgenen kan man sagtens være totalt påvirket af både alkohol og narko. Er man påvirket tidligt om morgenen, bliver det ikke rigtigt bedre i løbet af dagen. Den ene dag er man fattet og snakkesaglig. Den næste dag er man ikke til at komme i kontakt med. Man undrer sig over, at det er den samme person.

Sådan er det lidt med Einar, selvom han på en måde er en af de bedre fungerende, idet jeg ikke fornemmer, at han er hårdt påvirket af druk. Einar er 67 år gammel og nu folkepensionist efter at have været på efterløn, siden han fyldte 62 år.

Allerede den første dag på varместuen træffer jeg Einar, mens jeg står ude i entréen og lægger madvarer i vindueskarmen. Det gør vi hver dag med den mad, som ikke vil kunne holde til den næste dag. Der er altid aftagere.

Når jeg vender mig om, står han der bare. Det er ikke sådan, at han venter på, at jeg skal vende mig om. Han står der bare – med en enkelt krykke. Han er på vej ud. Jeg har lagt mærke til ham i fællesstuen – siddende alene hele formiddagen ved et bord. Han har drukket te (den er gratis) og kun taget mad fra bordet i fællesstuen (den er også gratis). Han har ikke snakket med nogen af de andre, og de har ikke forsøgt at snakke med ham.

Han bliver stående, usikker på benene, tager sine handsker langsomt på. Jeg synes ellers, han har alt for lidt tøj på til kulden – cowboy-bukser, en blå vindjakke og en blå skjorte. Han kigger på mig og i det sekund fornemmer jeg, han gerne vil snakke.

Jeg skal lige på gaden, du ved. Lige rundt og røre mig lidt. Jeg har siddet for længe, forstår du. Det er hoften. Jo, forstår du, jeg fik en ny hofte for et par år siden nu. Det plager mig stadigvæk, og det er altså ikke godt. Om natten. Jeg kan mærke det. Ikke smerter som sådan, men bare en fornemmelse...Det går nok ikke væk nu, tror du vel?...

Lidt senere på dagen er Einar tilbage i varместuen, siddende ved det samme bord, lige ved døren ud til badeværelset. Alene med en kop te. Han kigger lidt nervøst rundt i lokalet. Nogle af de yngre brugere skændes, og en af de ansatte er ved at lægge sig mellem dem. Det bliver kun til hårde ord og hurtige armbevægelser, og så går den ene med en (vist nok tom) trussel om, at han vil komme tilbage.

Jeg har været i køkkenet hele dagen, så jeg tager en kop kaffe og sætter mig overfor Einar. Han snakker nemt og gerne med en stille stemme og velovervejede ord. Der er intet bravado i ham, kun en afklaret konstatering af livets gang.

Jeg er gammel sømand, sejlede i 14 år indtil jeg mødte min kone, og så forlangte hun, at jeg kom i land. Jeg var i søværnet indtil 1998, hvor jeg gik på efterløn. Nu er jeg folkepensionist.

Han smiler ved tanken om at være folkepensionist. Han smiler på en genert måde, men jeg opdager senere, at det nok er, fordi han forsøger at skjule sine få tænder, når han smiler.

Jeg har dårlige nerver, forstår du. Jeg kan ikke klare at være alene. Kan ikke klare mig selv. Jeg har skam et værelse, men der kan jeg ikke holde ud at være. Jeg blev skilt efter 27 år. Hvad siger du? 27 år! Det gik OK de første to år, men så begyndte jeg at drikke på værtshus sammen med kammeraterne. Der gik for meget druk i det, det må jeg indrømme. Jeg fik en ny hofte for 2½ år siden. Jeg faldt om på fortovet. Der var nogle knækkede fliser og jeg skvattede på vej hjem. Nu havde jeg også fået lidt at drikke – ikke SÅ meget – men derfor skal de fliser være i orden alligevel. Jeg synes, det er for dårligt.

Da min kone gik på efterløn, flyttede vi til Lolland, og vi købte en gammel gård. Det havde hun altid drømt om, så det skulle vi bare gøre. Jeg blev ved at arbejde og kørte hver dag til København. Men så havde hun det sjovt, mens jeg var væk. Jo, hun fandt en anden. Jeg kunne ikke klare at se dem sammen i byen. Jeg måtte jo sælge huset, og jeg fik et værelse over købmanden i byen. De gik der arm i arm, og jeg følte mig så dårligt tilpas.

Jo, vi har en datter og hun har to børn, men hun har slået hånden af mig. Det gjorde hun ikke i starten. Lige efter skilsmissen var vi på ferie sammen, mig og hende og børnene. Men det var så sidste gang, jeg har set dem. Jeg tror, hun fik snakket hende væk fra mig. Konen, hun er død nu, men det har ikke hjulpet. Jeg ser stadig ikke datteren og børnene.

Einar bliver vemodig og stille. Han samler sine ting og rejser sig, undskylder sig ved, at han er nødt til at bevæge hoften. Han går og ligner en knækket mand, som om traumerne opleves endnu en gang. Han kommer ikke tilbage den dag. Men næste morgen kommer han op ad formiddagen og sætter sig ved sit sædvanlige bord. Han smiler, og vi begynder at snakke igen.

Jeg flyttede omsider tilbage til København, var en tur på psykiatrisk afdeling i Roskilde, fordi jeg bare var så deprimeret, og fik til sidst et værelse i samme opgang som min mor. Men så døde hun altså, kort efter jeg var flyttet tilbage.

Nå, men så finder man sig selv som Palle alene i verden, og det er sgu ikke sjovt. Ikke i min alder.

Nej, der er ingen af de gamle kollegaer. Jeg ser en af dem en gang imellem nede i centret, og vi får en sludder. Men jeg har da ikke råd til at tage bussen derned hver dag.

Så jeg kommer her hver dag, og når de lukker her, tager jeg tilbage til mit værelse og ser lidt TV. Men så får jeg øje på billederne af min datter og mine børnebørn. Jeg har tre billeder, så det bliver ikke til så meget TV alligevel. Jeg sidder bare og kigger og tænker, og så kan jeg ikke være der. Jeg bliver ærgerlig. Jeg har prøvet at lægge de billeder væk, men jeg ender med at tage dem frem igen efter et par timer. Jeg har sgu ikke andet. Jeg kan ikke samle mine tanker. Nogle gange sætter jeg mig i kirken med mine tanker.

Der var en gang, jeg elskede at læse rejsebøger, men det kan jeg heller ikke længere. Jeg kan ikke koncentrere mig. Ak jo, jeg har da haft en ny dame, men hun var for ung, så det holdt kun et år. Jeg var blevet for forsigtig.

Jeg drikker alt for meget nu. Jeg havde aldrig drukket før. 16 år i søværnet rørte jeg ikke spiritus. Der mangler der noget opsøgende arbejde.

Og pludseligt er der en anden slags alvor i Einars ord.

Der er mange, der bare sidder hjemme og drikker, og det ved man ikke noget om. De sidder alene med deres problemer, og de drikker, og der er ingen, der ved noget om det.

Jeg har overvejet at slutte det hele. Det gør jeg måske også en dag. Når jeg har samlet modet.

Einar tager sin stok og går, vender sig lige om.

Vi ses måske en anden gang. Tak for sludder.

Og vi ses netop en anden gang. Det bliver endda til mange gange i varmestuen og mange sludre. Og det udviklede sig til, at Einar også begynder at snakke med andre, hvilket han ikke havde gjort længe. Han får sig næsten en lille klub. Efterhånden bliver de tre, der sidder ved det samme bord for

det meste af dagen. Einar skal pludselig ikke så mange ture på gaden. Han er den ældste. Einar bliver i det hele taget mere åben – også overfor personalet. Han bliver lidt fræk, driller og fortæller små vittigheder.

Lidt selskab, lidt mening med det hele. Noget at stå op til. Andet at spekulere over end at slutte det hele. Det var kun begyndelsen, måske, for Einar. Men det var da en begyndelse.

Einar er en sent-livs hjemløs med egen bolig (Type 2B, gruppe 3). Det vil sige, at han er dybt isoleret. Det har han været efter en traumatisk skilsmisse og et brud med datteren og hendes to børn. Hans liv har været familien og arbejdet. Da de forsvandt, forsvandt hans liv. Han hænger i fortiden, i det der ikke længere findes. Og efter aldrig at have drukket, begyndte han at drikke. Udover et alkoholmisbrug har han åbenbart også haft psykiske problemer. Einar har selv været klar over problemet, men han har ikke kunne finde ud af at komme ud af det. Han har intet netværk og en dårlig økonomi. Men når han på varrestuen finder nogle at snakke og pjatte med, liver han op. Men tilbage på værelset står billederne af datteren og børnebørnene.

Den syvende fortælling: Her om morgenen den første dag på den anden varrestue er der fredeligt, men ikke stille. Byen er ved at vågne. Også her er der det normale liv. Og også her er der nogle, der pænt venter uden for varrestuen og venter på, at den åbner. Ikke mange, kun et par stykker, og de snakker ikke med hinanden. Der er en, der ligner den ægte posedame. Det viser sig at være Lone.

Det var jo Ahmed, der fortalte om Lone. Eller rettere sagt om hendes plads ved bordet. Det er mens, jeg snakker med Ahmed, at Lone kommer ind. Hun er dårligt seende og har sin indkøbsvogn på hjul med. Hun holder sig meget for sig selv. Men lidt efter lidt snakker hun med os. Fortæller lidt. Svarer på spørgsmål. Hun er nervøs og usikker. Hun skal ikke blive for længe. Hun skal videre. Tivoli har jo åbent.

Lone er 62 år, og noget af det nærmeste, man kommer på en ægte posedame. Lille og buttet i en stor overfrakke, selvom solen skinner fra en klar himmel, og resten af byen går i shorts og med bare maver. Som manden uden navn på Hellerup Station, har Lone sit liv og sin verden med sig. I en af de indkøbstasker på hjul. Den har godt nok set bedre dage. Bundet til den er der tre plasticposer fyldt med flere poser. Og hun støtter sig også til stokken.

Jeg holder mig for mig selv. Nej, jeg snakker ikke med nogen her, ikke mere end nødvendigt for at få en kop te eller kaffe og noget at spise.

Disse var hendes indledende bemærkninger til spørgsmålet, om hun kom her tit, og om hun kendte mange af de andre. Det viser sig, synes jeg, at hun rent faktisk er noget mere snakkesaglig – dog med en vis distance. Der er en klar udmelding om ikke at komme for tæt på. Eller at hun bestemmer, hvor tæt man kommer. Og kommer man for tæt på, lader hun bare som om, hun ikke hører, kigger rundt i lokalet.

Jeg har årskort til Tivoli. Mit barnebarn er i Tivoligarden. Jeg er også selv meget musikinteresseret. Du tror det ikke, vel, men jeg har da sunget i kor. Jeg går en tur i Tivoli hver dag. Står og kigger på garden, når de går rundt. Men ellers sidder jeg bare på en bænk. Og kigger. Det har jeg gjort i mange år.

Om vinteren? Nå ja, der går jeg rundt i byen. Og kommer herved selvfølgelig.

Jeg har tre døtre. Den ældste er 40 år. Jo, jo, jeg ser dem alle sammen, Vi har det dejligt sammen. Og jeg er stolt af mit barnebarn i Tivoligarden.

Jeg har skam en lejlighed. En af de store. Men jeg elsker at være ude. Jeg kan besøge mine piger lige så tit og ofte, som jeg har lyst. Der er ikke noget der. Men de har jo deres egne liv, så jeg kan ikke komme rendende hele tiden, det er klart.

Jo, jeg skal i Tivoli lidt senere. Vejret holder vist i dag.

Lone er en midt-livs, rodløs hjemløs (Type 2A, gruppe 4). Man har svært ved at tro historien om den store lejlighed og den elskede familie. Der er bare noget, der ikke passer. Og barnebarnet i Tivoligarden? Måske, men ved han, hvem hun er? Nej, hun sover nok rundt omkring. Måske på herberg eller pensionat eller på gaden. Hun har nok nogle psykiske problemer.

Faktisk er Lone meget interessant - fordi hun intet fortæller.

4.4 Afsluttende bemærkninger

Fra interviewundersøgelsen, der præsenteres i Appendiks 3, ved vi, at kun 40 procent af den voksne danske befolkning mener, at hjemløse bare mangler et sted at bo, mens 88 procent mener, at de skal tilbydes døgncentre med spisning og aktiviteter – noget der i øvrigt ligger tæt op ad de ansattes og frivilliges forslag til et værested for de gamle hjemløse (se kapitel 5). Endvidere er der 46 procent, der mener, at hjemløse har behov for et solidt netværk.

Hvordan matcher befolkningens holdninger og de observationer, de fortællinger, vi har indsamlet i løbet af feltarbejdet?

Det med boligen er nok rigtigt i forhold til de gamle hjemløse, som vi har været i kontakt med på varmetuerne. Det er de færreste, der helt mangler et sted at sove/bo, men der er markante forskelle mellem de boligforhold, de forskellige brugere har. Vigtigt her er nok, at dem på varmetuerne kommer på varmetuerne. Det er ikke de dårligst stillede, vi her møder. Var det vores målgruppe, skulle vi have tilrettelagt feltarbejde på en anden måde, på andre steder. At komme på varmetuerne viser, at disse mennesker har erkendt et behov og reagerer for at imødekomme et behov. Det lyder nok banalt, noget vi andre gør flere gange om dagen. Men for disse mennesker er det en enorm erkendelse og aktion.

Når det er sagt, er der andre behov, som de ikke magter at tage stilling til og ikke har ressourcer til at gøre noget ved.

Få har et netværk uden for varmetuen. For nogle er de andre i varmetuen deres netværk, men kun i varmetuen. For andre (typisk med et misbrug) er varmetuens netværk også deres (misbrugs)netværk uden for varmetuen.

Da de færreste kan sætte ord på fremtiden, betyder det, at det er de færreste, der kan se ud over det umiddelbare. De magter ikke at bevæge sig opad, og nedad er der intet. Deres cirkler er **meget** små, og de har behov for trygge miljøer.

Vi har ved hjælp af indholdsanalyserne og fortællingerne kunne identificere nogle hovedtyper af gamle hjemløse og nogle grupper, afhængig af deres karrierer, boligforhold og årsagerne til deres nuværende situation. Denne analyse kategoriserer dem, men det er fortællingerne, der giver dem et levet liv. Og måske et bud på den fremtid, de ikke selv kan formulere.

Deres historier om det levede liv – i hvert fald de dele af det, som de gerne vil fortælle om – står alene. De fortæller om et liv uden for det normale liv. For nogle har det næsten altid været sådan. For andre er det af nyere dato. Der er dem med et levet liv med misbrug af den ene eller anden slags. Der er dem med et liv, der pludselig går i stykker. Og der er dem, der bare ikke kan finde ud af at leve et liv som os andre, men som heller ikke kan finde ud af at leve et andet liv.

Men for alle er resultatet det samme.

Uden for varmetuens rammer er disse mennesker i bogstaveligst forstand et af ensomhedens ansigter: gammel, hjemløs og glemt.

Og **det** ved de.

5. Giv op eller gør noget!?

5.1 Introduktion

I Appendiks 3 præsenteres resultaterne af de to landsdækkende undersøgelser gennemført i henholdsvis 2002 og 2005.

De seneste resultater fra 2005 viser en stigende tolerance over for de hjemløse og deres situation, og en forståelse for, at hjemløsheden kunne ramme alle og enhver. Der er endvidere en stigende tilslutning til, at det er det offentliges opgave at hjælpe og støtte de hjemløse. Vi danskere er godt klar over, at de hjemløse ikke bare mangler et sted at bo, men at de også skal sikres et arbejde. Mens de er hjemløse, mener vi også, at hjemløse skal tilbydes døgncentre med spisning og aktiviteter.

Med andre ord skal der ikke gives op. Analysen af interviewundersøgelserne viser, at vi ikke mener, de hjemløse bare skal fjernes fra gadebilledet. Analyserne af hjemløses levede liv afslører, at de færreste har et overskud til at tænke over en fremtid, der rækker længere end det næste måltid, det næste sted at sove. Men feltarbejdet hos de hjemløse har tydeligt vist værdien af væresteder. Men er fælles væresteder for hjemløse i alle aldre og med alle tænkelige baggrunde løsningen? Eller skal gamle hjemløse tilgodeses og støttes på en anden måde?

Under feltarbejdet har vi forsøgt at diskutere disse emner med de hjemløse, men uden det store held, da de som nævnt ikke har et overskud til den slags. Men vi diskuterede det også med de ansatte og med de frivillige på de væresteder, vi besøgte, og vi diskuterede løsningsmuligheder med lederne af værestederne i projektets scoping-studie.

I dette afsluttende kapitel forsøger vi derfor at samle disse mange brikker til et puslespil, der viser en praktisk vej frem i et forsøg for at imødekomme de forskellige typer af gamle hjemløses problemer og situation. Der er tale om mennesker med både længerevarende problemer, og mennesker for hvem hjemløshed er kommet sent i livet, for hvem et manglende netværk – kort sagt ensomhed – er den største forhindring i forhold til et godt liv. Vi forsøger med andre ord at omskrive det forskningsmæssige til en handlingsorienteret strategi. Der er selvfølgelig kun tale om et oplæg, et forsøg på at sætte handlingsorienterede ord på de mange tal og de mange oplevelser og historier. Et forsøg på at lade det levede liv fortsætte mange år endnu for de gamle hjemløse.

5.2 Fremtidens dagligdag – drømmer jeg eller er jeg vågen?

Min første oplevelse, den første dag jeg var på vej til feltarbejdet på den ene af de to udvalgte varmestuer i København, var på en måde en knib-mig-i-armen-oplevelse. Det var en drømmer-jeg-eller-er-jeg-vågen-oplevelse.

Det *normale* liv, som de hjemløse per definition ikke er en del af, men som de skal normaliseres til, summede omkring mig. På hovedgaden, da jeg sammen med en hær af andre dukkede op fra undergrunden, så jeg alle vegne, det liv, som jeg normalt er en del af. Som jeg normalt indtager min trofaste plads i. Mennesker, *normale* mennesker, på vej til deres arbejde, pakket godt ind i vinterfrakke og halstørklæde og hue og vanter, deres ansigter som sten fokuseret på en ting – at komme på arbejde, at komme ind i varmen.

Der var busser, biler og cykler overalt. Der var travlt. Der var ikke tid. Det var et liv uden liv.

På torvet stod de der, dem vi kalder de hjemløse. De stod midt i dette *normale* liv og var bare så **meget** ikke en del af det!

Drømte jeg, eller var jeg vågen? Der var ikke tale om en drøm. Det var Danmark anno 2004. Men de fleste af de mange mennesker, der summede omkring mig på vej til arbejde, havde drømme i sig. De havde mål i livet. Der var oplevelser, de skulle have. De havde en fremtid. Men den gruppe på torvet – og de andre jeg senere skulle komme til at kende – havde kun en fortid. Og den havde bragt dem ingen fremtid. Her var der ingen drømme, som de kunne sætte ord på. Her var der kun en bitter nutid, og en rysten på hovedet af tanken om en fremtid.

For de hjemløse, vi har mødt og snakket med i vores feltarbejde, er fremtiden en kontant og umiddelbar størrelse. Drømmene har de fleste opgivet at sætte ord på, og man møder nærmest en forundring over, at man kan være så uforstående, at man kan finde på at spørge til deres fremtid. Det er måske fordi deres fortid har udslettet drømmene, fjernet håbet, aflyst fremtiden. De kan ingen trøst finde i deres fortid – det var jo der, det hele gik så grueligt galt.

Fremtiden for de gamle (og yngre) hjemløse i fremtidens Danmark. Hvordan skal den se ud? Hvordan bliver den? Kan de hjemløse tillade sig at have drømme? Kan de tillade sig at forsøge at realisere dem?

Når vi analyserer deres levede liv og deres nuværende forhold, som vi har forsøgt at gøre i kapitel 4, bliver man hurtigt klar over, at drømmene er få og begrænsede. Overlevelsen har været et gennemgående ord i tankerne, når vi har talt med dem over en kop kaffe eller et stykke brød. Overlevelsen, overlevelsen, overlevelsen. Og i både dagens og fremtidens Danmark burde overlevelsen **ikke** være en drøm. Det burde være en selvfølgelighed.

Et samfund bedømmes på den måde, det behandler sine svageste.

Krævementaliteten, som vi ellers hører så meget om i forhold til det voksende antal gamle mennesker i Danmark (Leeson 2006), findes ikke hos de gamle hjemløse. En af de få ting, de gamle hjemløse og Danmarks gamle mennesker i øvrigt har til fælles, er måske, at demografien alene gør, at de bliver flere. Men hos de gamle hjemløse er det ikke et spørgsmål om at forlange at kunne forlade arbejdsmarkedet så tidligt som muligt. Det er ikke et spørgsmål om at bevare efterløn og folkepension. Det er ikke et spørgsmål om gratis ydelser. Det er et spørgsmål om overlevelse.

Men når det er sagt, er der måske alligevel mere til fælles mellem de gamle hjemløse og mange andre gamle mennesker i dagens Danmark. Her tænkes der på det manglende fællesskab, det manglende netværk, der hjælper en igennem de dage, uger og måneder, der ser sortest ud.

Danmark er ikke nok i sig selv. Danmark er en del af det globale samfund. I dette globale samfund kan man føle sig så lille, at man også som land lukker sig mere og mere inde i sig selv. Man bliver nok i sig selv, stoler kun på sig selv – ligesom Ole i kapitel 3. Faktisk er man intet uden de andre. Det danske samfund er bygget op på den ultimative solidaritet mellem os alle sammen. Vores interviewundersøgelser i Appendiks 3 viser, at den danske befolkning kender til hjemløse, hjemløshed og deres forhold og problemer, og de mener i høj grad, at samfundet skal hjælpe og støtte de hjemløse, og at hjemløshed skal have høj politisk prioritet. Det er ikke de hjemløses skyld alene, og det er heller ikke alene deres ansvar at klare sig som hjemløse.

Også her udmønter solidariteten sig.

Men hvordan sikrer vi i forhold til de hjemløse og andre svage grupper, at dette fælles ansvar ikke bliver til ingens ansvar?

Fremtiden – også for de gamle hjemløse – tager udgangspunkt i nutiden og fortiden, og derfor skal den enkeltes nutid og fortid forstås for at kunne begynde at danne sig et billede af fremtidens muligheder. Og det er det, vi har forsøgt at gøre ved vores feltarbejde, både gennem samtalerne med brugere i varmestuerne, men også gennem samtaler med ansatte og frivillige i varmestuerne.

Hvis danskerne mener, at samfundet skal tage ansvar for at hjælpe og støtte de hjemløse, skal mulighederne og forventningerne være tilstede, således at der ikke alene er plads til de hjemløse, men hvor der også er muligheder for dem at komme videre med livet.

Det var på denne baggrund, at dette studie blev igangsat af Kirkens Korshær med støtte fra og i samarbejde med EGV (Eksomme Gamles Værn). Dette studie med de to interviewundersøgelser i henholdsvis 2002 og 2005, og med feltarbejdet i 2004-2005 skaber mulighed for en belysning af gamle hjemløses levede liv, med henblik på at kunne foreslå en vej frem. En vej, der imødekommer forskellighederne – forskelligheder med hensyn til det levede liv men også med hensyn til fremtidens muligheder.

Som en del af fremtiden har vi vores drømme. Som PH skrev i 1941:

*I dit korte liv
er hver time dyr,
hvert sekund et dyrt sekund.
Du glemmer vel ikke, at årene ryer.
Se på dit ur:
Viserne flyer.
Hold dig vågen ven.
Vores lille liv
sluttes ind af en søvn.
Vi er af samme stof,
som drømme gøres af,
det store tomme rum.*

Lad os således tage det sidste skridt i denne rapport ved at bevæge os ud i fremtiden. For er der mon en anden måde at hjælpe og støtte de gamle hjemløse?

5.3 Som drømme gøres af...

Det levede liv er et afsluttet kapitel, men hver gang startes der på et nyt kapitel. For nogle er det et langt kapitel, for andre står der ingen ord på siden. I de usammenhængende samtaler med brugerne på varmestuerne – og med de enkelte vi mødte på gaderne – havde der en gang været en fremtid for de fleste. I hvert fald var der nogle, der kunne huske, hvad de havde håbet på dengang, hvad de havde drømt om. Og der var andre, der dårligt kan huske dagen i går. Også i forhold til fremtiden og drømme kan vi dele gruppen op i to: de tidlige hjemløse og de senere hjemløse.

For de tidlige hjemløses vedkommende er der ingen, der umiddelbart udtrykker et ønske om en bolig eller en bedre bolig – heller ikke dem uden en bolig. Det er andre ting, de udtrykker et ønske om, hvis de overhovedet udtrykker noget. Men indirekte kan man sige at have et sted som sin base vil være en forudsætning for de andre ønsker: en ven, en kæreste, en hund, noget at lave, penge nok til ikke at skulle bede om hjælp. Der er ikke **et** ønske, ikke **en** løsning. Løsningerne er lige så komplekse som de personer, der udtrykker dem. For hvad hjælper det at få en kæreste, hvis man ikke har et sted? Eller - hvad hjælper det at få et sted, hvis man ikke har en kæreste (læs: fællesskab)?

Dave 46 år:

Dave er amerikaner. Han har boet i Danmark siden midten af 1980'erne, og før det havde han boet nogle år i Sverige. Han har prøvet lidt af alt det, man nok ikke skal prøve i for store mængder: narko, druk, slagsmål, damer og fængsel.

Dave begyndte sin karriere som hjemløs i en relativ tidlig alder i USA i 70'erne. Og den begyndte, som den begynder for de fleste.

Den første gang, jeg begynder mine usammenhængende samtaler med ham, står han ude i køkkenet, mens jeg er ved at forberede lidt mad. Han ryger og drikker kaffe og hænger bare, men han vil tydeligt gerne i snak, og jeg ved ikke på dette tidspunkt, han er amerikaner – han har nok hørt, at jeg er englænder, og det kunne være derfor, han er så ivrig efter at snakke. Samtalerne foregik altid på engelsk/amerikansk. Men inden jeg ved, han er amerikaner, spørger jeg bare (sådan som man nu gør, tænkte jeg):

Dav, hvordan går det?

Svaret kommer prompt på amerikansk:

Yeah, I die a little every day.

Det var så Daves fremtid. På den måde ikke forskellig fra alle andres: en tur mod døden, en lille smule tættere på hver dag. Men i Daves tilfælde sagt med en dyb, dyb afmægtighed og opgivenhed i stemmen. Men engang havde han et anderledes indhold i sin fremtid, mente han, andre drømme, og de var langt, langt væk fra den død, han nu ubarmhjerteligt bevæger sig hen imod.

I 70'ernes Amerika havde Dave en drøm, som så mange andre unge, om at blive musiker. Han spillede i et band. Det var der, nedturen begyndte med narko og druk. Og det var sådan, drømmene brast for mange af dem, vi snakker med – med narko og druk og så kriminalitet.

Daves familie havde på forskellig vis fundet den død, han bevægede sig imod. Han mistede sin far i en relativ tidlig alder. Faren var alkoholiker og faldt ned ad en trappe en dag og døde, så han voksede op hos sin mor, som døde af kræft for tre år siden. Selv i ungdomsårene med misbrug havde han et eller andet sted en drøm om et normalt liv. Han blev gift og fik to børn, men de blev skilt efter få år sammen, og han havde fået at vide ad omveje, at hans tidligere kone var død for 2 år siden – også af kræft.

Musikdrømmen blev afløst af familiedrømmen som blev afløst af kokkedrømmen. Ingen af drømmene kunne holde til hans liv. Og i dag?

Hey, man. I just die a little every day. Okay?

Blandt alle dem, jeg har haft mine usammenhængende samtaler med, har der været enkelte, men ikke mange, som har givet udtryk for noget konkret med hensyn til fremtiden og udvikling. Noget konkret, noget ofte minimalt i den store sammenhæng, men noget så afgørende vigtigt for dem. Der var Jens, 47 år, som ønsker sin egen brusekabine:

Hvordan fanden skal man kunne holde sammen på sig selv, hvis man ikke kan komme i bad, mand? Du tror det er løgn, mand, hvad de tilbyder mig.

Og tidligere i hans karriere havde Jens bare ønsket at blive boende på den institution et sted på Sjælland, hvor de havde nogle værksteder, og han havde lært at reparere sko. Men sådan kunne det ikke blive. Efter han var blevet tørlagt, skulle der jo findes et sted til ham, hvor han kunne bo.

Og ved du hvad, mand? Ved du hvad. Mig som havde bare drukket så meget, så meget. Ved du hvad, mand? Det er bare komisk. Ved du hvad, de fandt til mig nede på kommunen? Nej, vel? Et værelse oven på et værtshus! Hold kæft, mand. Er det ikke bare for sindssygt? Hvad fanden skulle jeg der?

Sådan var Hannes drømme ikke. Hanne, 44 år, havde prøvet at have et arbejde som hjemmehjælper, men det gik ikke på grund af hendes drukture. Nu havde hun overtaget sin afdøde mands hund, og den gik hun meget med. Derfor havde hun en god kondi.

Jeg går jo meget. Rundt i byen, hver dag. På grund af hunden. Den skal jo gå meget. Så jeg er god til at gå. Jeg kan gå langt og længe. Så jo, jeg kunne godt tænke mig at blive postbud.

Hanne havde ingen anelse om, hvordan hun skulle ansøge om at blive postbud. Men det gjorde ligesom ikke så meget. Hun havde drømmen. Og det var det, der var det vigtigste.

Enkelte havde en drøm om at genskabe kontakt med den mistede familie, typisk børnene. Men det er svært, og efter alle de år uden kontakt tror de ikke på det længere. Og de har mistet deres selvværd og gemmer sig bag en forståelse af, at børnene eller børnebørnene ikke har lyst til at kendes ved dem.

Bent, 71 år, havde fået hjælp af lederen på varimestuen til at spore den ene af sine to sønner via computeren, og sammen havde de skrevet et postkort til ham.

Jeg har ikke set dem siden 1970. Vi fandt ud af, at den ene boede ovre i København. Vi skrev et postkort til ham, men jeg fik aldrig svar. Jeg har såmænd opgivet at mødes med ham eller den anden, men jeg kan ikke helt forstå, at de ikke prøver at finde mig. Det ville jeg nu selv have gjort. Jeg ville have prøvet at finde min far.

Ligeledes Mogens, 62 år, som har været alene i 20 år, efter hans kone forlod ham. Han har to døtre. Den ældste af dem er 33 år. Om han så har børnebørn?

Det ved jeg ikke. Jeg var til bryllup tidligere på året, og min ældste datter var der. Jeg spurgte hende, om hun havde fået børn, men jeg fik bare at vide, at det ikke havde noget med mig at gøre. Nej, jeg ser dem ikke længere. De har travlt med deres liv. Og hvem fanden gider have noget med sådan en som mig at gøre?

For Niels, 53 år, var det måske ikke så meget en drøm som et ønske. Hver gang jeg mødte Niels var han mere eller mindre bedøvet af alkohol – ikke nødvendigvis dagens forbrug, men et livs forbrug. Han røg uafbrudt og hænderne rystede lige sådan. Hans tale var sløret og stemmen ubeskriveligt hæs. Han var alene, ingen børn, og han havde været arbejdsløs i adskillige år. Nu skulle han revalideres.

Og pigen nede på formidlingen siger bare til mig at jeg skal sætte mit CV ind på hjemmesiden på computeren. Og jeg fatter ikke en skid af det. Hvad fanden snakker hun om? Og til sådan en som mig? Hun viste mig maskinen og viste mig, hvad jeg skulle gøre. Men næste dag kunne jeg ikke en gang finde ud af at starte lortet. Så jeg kan ikke komme videre. Og hun har ikke tid til at vise mig det.

Og i en af varmestuens ubrugte stuer stod der en computer – lige så ubrugt som stuen. For her drejede det sig om maden og om overlevelsen. Mens Niels godt kunne bruge et par timers undervisning i at tænde og bruge en computer.

For Carl, 49 år, er drømmen en anden. Han fylder 50 år til september, og så vil han gerne have kage og vanille. Eller er hans drømme i virkeligheden en anden? Som den dag han tilsyneladende uden videre bryder sammen og græder:

Jeg vil ikke leve mere. Jeg kan lige så godt gå ud og hænge mig. Hvorfor skulle jeg leve, og min mor skulle dø?

Birgitte er 68 år og har været enke i 10 år. Hun havde flyttet til en et-værelses lejlighed, da manden døde, men det går ikke. Hun kan ikke lide at være der. Kan ikke lide at være alene. Hun vidste, hun vil overleve sin mand, men alligevel kan hun ikke klare dagligdagen. Fremtiden?

Jeg venter bare. Jeg vågner hver dag og tænker: jeg er her stadigvæk.

Således har det været vanskeligt at få sat ord på de hjemløses visioner for deres fremtid. Deres fremtid ligger så tæt på og er så umiddelbar, at deres fantasi ikke magter at slippe sig løs i forhold til den. I et forsøg på at finde en anden måde at slippe fantasien løs, spurgte jeg Einar om det, som nogle aviser og ugeblade ynder at spørge os normale danskere om. Hvad vil han gøre, hvis han vandt i Lotto?

Lotto? Jeg har sgu ikke råd til Lotto...

5.4 Kunne vi ikke prøve at gøre det sådan...?

Som nævnt er det de færreste af dem vi har gennemført vores usammenhængende samtaler med, som har kunnet sætte ord på fremtiden – udover det næste måltid eller det næste sted at sove. Eller dagen i morgen, der skal overleves, for *they are all dying a little every day*. Det betyder ikke, at de ikke har drømme, ikke ønsker sig en anden fremtid. De har bare ikke det mindste overskud til at udtrykke det.

Men ud af de etnografiske fortællinger, og samtalerne med ansatte og frivillige, kan man forsøge at stykke et billede sammen af et værested. Et sted for de gamle hjemløse. Et sted som måske ikke indfrier drømmene, men som imødekommer nogle af de behov, der er. Ved at gøre det vil man forhåbentligt kunne tilbyde en bedre livskvalitet, hvor respekten for individet er i højsædet. Og

hvorfra nogle vil kunne komme videre og blande sig med os andre, mens de andre forbliver der og har det godt med det – og på en måde, som vi andre kan have det godt med.

En observation står soleklart. Og det er de ansattes og de frivilliges totalengagement med de mennesker, de forsøger at hjælpe og støtte. Alle steder og hos alle oplevede vi en uendelig forståelse for deres problemer og deres væremåder. Hvis Carl en dag ikke kan holde på tårerne, er der en forståelse og støtte og en at snakke med. Hvis Ken bliver højrøstet en dag, er der en forståelse og en at snakke med. Midt i den uforståelige, men livsbekræftende travlhed og glæde omkring at lave mad for 70 sultne mennesker, er der et sammenhold, et humør, en medmenneskelighed.

Ingen steder og hos ingen af de ansatte og frivillige mødte vi en opgivenesshed. Ingen rysten på hovedet af disse mennesker og deres sære måder at være på. Tværtimod. Der var ingen, der følte, at der ikke kunne gøres noget. Og at der ikke kunne gøres noget mere. Det er måske netop disse holdninger, der gør, at de arbejder i varmestuerne rundt omkring i Danmark. Og det er alle slags mennesker. Det er mænd og kvinder, unge og ældre. Studerende, unge i samfundstjeneste, der blomstrer med opgaven. Det er kunstneren og antropologen. Det er damen, som altid har ydet en frivillig indsats og som mener, man skal betale lidt tilbage på det held i livet, man har haft.

Og hvad siger de så? Hvad mere kan der gøres? Kan det gøres anderledes?

Afslutningsvis vil vi forsøge at sammenkøbe de mange samtaler, observationer og bemærkninger undervejs – fra både ansatte og frivillige, men også fra de hjemløse selv – sammenkøbe dem til en enkelt fortælling. Ikke om et liv, der har passeret. Men om et liv, der ligger forud.

En anden ting står også klart. Og det er, at der trods den kategorisering, vi foretager på baggrund af indholdsanalysen, er tale om individer. Som vi argumenterede for i forhold til fortællingen om det levede liv som en analysemetode, er der tale om unikke historier, der gør hver enkelt person forskellig fra en anden.

Således har Carl og Ken og Ole og Dave og Jens og Hanne alle været ude i et misbrug i mange år og samtidigt været hjemløse i omkring lige så mange år. Men ellers er der store forskelle imellem dem. Ligeledes er manden på Hellerup Station og Lone ægte posefolk, men bag dem er to forskellige liv. Og Einar og Birgitte og Bjørn er kommet sent i gang med deres karrierer som hjemløse, men bag dem er forskellige lange liv. Alle står der, hvor de nu står, og selvom der er ligheder i vejen derhen, er der flere forskelle.

For det normale liv betyder det levede liv, at vi hver har en forventning, en holdning, der er skabt af det levede liv (Leeson 2006). Det bliver ikke pludseligt anderledes, fordi man står uden for dette normale liv. Tværtimod kunne man argumentere, at netop det at stå uden for gør en svag og sårbar, og derfor skal der tages mere hensyn til forskellighederne end tilfældet er i forhold til det normale liv.

Kort sagt er en mulig løsning for den ene, ikke altid løsningen for den anden – hvis man i det hele taget kan tale om løsninger.

Jens vil gerne have et brusebad på sit værelse. Hanne vil gerne være postbud. Birgitte venter på den dag, hun ikke vågner alene mere.

Det der oftest blev nævnt i samtalerne med de ansatte og frivillige – og med enkelte af de hjemløse – var *respekt* og *værdighed*. Det er vel også det, der kommer frem i befolkningens holdning til de hjemløse og til ansvaret for at hjælpe og støtte dem. Man kan ikke afvise dem og sige, det er deres egen skyld. Man kan ikke glemme, at de har et behov for et netværk, der støtter dem. Man kan ikke fratage dem rettigheden til respekt og til værdighed, bare fordi de af alle de grunde, vi har lyttet til i fortællingerne, ikke har kunnet indordne sig det normale liv.

Pæne ord. Noble ord. Men hvad betyder de i praksis. Lad os gengive fortællingen fra de ansatte og frivillige, som om de taler som én person.

De er mennesker. De har krav på respekt og værdighed trods deres bundposition i samfundet. De gamle på varmemestuerne skal reddes fra ensomheden. De skal reddes fra dem selv. De lidt yngre kan måske endnu aktiveres og komme i gang i en lomme af det normale liv, for eksempel på et beskyttet værksted. Selv med den bedste vilje vil mange af dem ikke kunne arbejde på en almindelig arbejdsplads. Her skal virksomhederne også udvise et socialt ansvar.

Men hvad skal vi tilbyde dem? Det nytter ikke noget, at vi forvente, at deres behov følger en almindelig dansk arbejdsuge. Deres behov starter ikke kl. 8 og de slutter ikke kl. 16. Og behovene holder helt sikkert ikke fri i weekenderne. Og de holder ikke fem ugers ferie.

Det er sandt. De fleste har et sted at sove. Jeg vil ikke kalde det et hjem. For det er det ikke. Der er ikke det ved det, som du og jeg forstår ved et hjem. Så de har ikke lyst til at være der. De trives ikke der. Men de har heller ikke det netværk, de kan tage hen til. Så de kommer her, på varmemestuerne. Men når de ikke kan komme her, har de ikke så meget andet. Enkelte har kun varmemestuen som deres sociale holdepunkt.

Selvfylgelig drikker de, ryger og tager endnu hårdere stoffer. Men jeg ved ikke, om vi kan gøre noget ved det. Nogle af dem skal vi bare sørge for, at de ikke dør på gaden. De har vel også krav på en værdig afslutning på livet.

Så jeg ved det ikke. Måske et slags åbent hjem, hvor de kan komme og gå som det passer dem – ikke os, det skal ikke være for vores skyld. Og de har et sted at sove. Nogle vil have deres egen værelse, andre vil gerne dele. De er bange for at være alene om natten. Og der skal være mad, når de er sultne. Ikke altid kl. 9, kl. 12 og kl. 19, men når de har behov for det.

Forestil dig en stjerne med et værested i midten. Og så et hostel på en af armene, et værksted, måske, på en anden, motion på en tredje, osv. osv. Man kunne lade aktiviteterne være åbne for alle, mens hostellet kun er for dem, der "bor" der fast. Det jeg mener, er, at man ikke bare skal komme og gå. De skal føle, at det er deres hjem. De skal være stolte af det, værne om det.

Du har da set, at de værner om stedet her. Der er en barsk selvjultits, hvis nogen ikke respekterer stedet og de andre.

Og de skal ikke tælles og skrives op og registreres.

Nej. Værdighed og respekt. Lad os begynde med det. Så skal resten nok komme. De er ikke Guds bedste børn. Men de kan da reddes. Det kan de. Og det fortjener de også.

Misbrugerne bliver ældre, idet vi passer bedre på dem. De har jo botilbud o.l. De er blevet mere plejkrævende, og vi kan ikke give dem den optimale pleje. Vi er ikke indrettet til de ældre brugere. Vi har ikke de nødvendige handicapvenlige faciliteter. Du kan jo selv se på en del af dem, det er utroligt, at de kan holde sig gående.

Det er også hårdt for de ældre at være misbrugere blandt de unge. Da mange af dem får flere penge/højere pensioner etc. bliver de udnyttet af de unge, og de bliver slået. Ofte sker der det, at de unge flytter ind i deres bolig og belejrer den, og de ældres boliger bliver brugt til at skjule "varme" varer. Nogle må endda overlade deres lejlighed til andre - narkobagmænd der presser dem ud. Det ser vi en del af, og det er ikke personer, man går op i mod. Det er en træls situation. De bliver frataget værdier. De kan ikke sige fra og gør alt for at bevare et socialt netværk, og på en mærkelig måde bliver de derfor afhængige af de unge.

Vi har et tæt samarbejde med plejehjemmene, hvor vi opfordrer dem til at anbringe dem i skærmede og ikke for store enheder. Hvis man vil forsøge at anbringe de ældre på plejehjem, er det vigtigt ikke at integrere dem med de andre beboere. Det er vigtigt, at de får lov til at have deres adfærd med på plejehjem.

Hvis en af de ældre brugere derimod skal have hjælp i hjemmet, er der nogle simple regler. F.eks. skal der være en støvsuger. Ellers bliver der bare SÅ snavset og der må ikke være for snavset. Det med at gøre rent passer ikke til alle vores brugere, og derfor starter der en ond cirkel. Et andet problem med de hjemmeboende brugere er, at det plejepersonale, der kommer i deres hjem, ofte er bange for de hjemløse, da de har det med at samle andre til sig! Og de er ikke just søde og rare.

De ældre brugere besøger vi i hjemmet, og vi henter dem, hvis der er en aktivitet. De elsker jo at deltage i arrangementer, udflugter, sommerlejr, julefester. Er der behov for det, forsøger vi at hjælpe med at skaffe ekstra hjemmehjælp - vi har god kontakt til hjemmeplejen. Men det er ensomhed, som de fleste har problemer med. Der er et stort behov for flere besøgstjenester.

Vi ser mange af de ældre brugere, der har været indlagt og som bliver sendt hjem, fordi de ikke er syge nok. De bliver utrygge og forvirrede. De bliver sendt hjem til en bolig, de ikke kan klare sig i, ikke kan lide at være i. Vi har indrettet en speciel overetage til dem her i huset, hvor de kan blive et par dage og overnatte, og hvor vi kan være tæt på dem, for på den måde at gøre dem mere trygge.

Vi gør, hvad vi kan for de ældre brugere, da deres behov er noget anderledes – eller de kan i hvert fald ikke altid sammen med de yngre brugere. For eksempel, har vi et samarbejde med biblioteket omkring fortællereftermiddage, og en gang om måneden holder vi "Ældre søndag". Vi starter med at ringe til dem, vi kender, og spørger, om de vil deltage. Derefter henter og bringer vi dem. Det giver os en god personlig kontakt og lejlighed til at følge dem og spørge, hvordan det går. Vi viser nye og gamle film, og der er foredrag. Vi har en høregruppe for de svagt hørende, og vi har en sorggruppe for ældre, der er blevet alene. Jamen, der er også en pètanqueeftermiddag, hvor lidt mere velfungerende ældre brugere kommer og spiller. Det giver en god stemning. Det er næsten som en ældreklub eller pensionistklub, men vores ældre brugere vil aldrig benytte sig af de almindelige tilbud til de gamle.

Vores ældre brugere har også problemer, hvis de kommer (snavsede) på ældrecentre. Der er der en hakkeorden, og de bliver udstødt af de andre mere velfungerende ældre. Jeg blev såmænd ringet

op af en person på et ældrecenter, som bad os om at få "ham" i bad. Der er ikke altid forståelse for deres situation. Det er derfor ikke så mærkeligt, at mange ikke kan rummes i de eksisterende tilbud.

Der mangler et botilbud, hvor de gamle bare kan få lov til at være. Botilbud hvor der er rummelighed og støtte. En stor del af "de skæve ældre brugere" har en bolig, men de er begyndende demente, og de er ikke så mobile og så bliver de vanskelige. De passer ikke ind i de beskyttede boliger med to kogeplader og en fryser. Systemet kan ikke kapere dem. De skal have et sted, hvor de kan få lov at drikke deres to øl og selv bestemme, om de vil have en striktrøje på med en kongekrone. For andre skal der være nogle væresteder, hvor de kan have et netværk. Lige så snart de som 67-årige kommer over i de normale systemer med hjemmehjælp, sker der ikke så meget. Der bliver ikke taget hånd om den enkelte.

*Problemet er, at de kan være både bøvlende og larmende. De buldrer meget. **De har alderen men ikke adfærden, når de får brug for et plejehjem.***

De falder udenfor de eksisterende plejetilbud, og de får ikke den pleje, de er berettiget til bl.a. fordi de er for ustabile og ikke er på deres adresse, når den kommunale hjemmehjælper kommer. Der er brug for støtte fra private hjemmehjælps ordninger, da det offentlige ikke slår til. Den kommunale hjemmepleje er blevet dårligere. Dem, der blev uddannet for år tilbage, har slet ikke det faglige input til at klare de ældre misbrugere. De bliver bange for dem.

Kommunen har haft et medborgerhus, hvor de ældre brugere også kom, men nu har de flyttet det udenfor byen. Så der kommer de ikke længere.

Der mangler i det hele taget rummelighed i systemet.

5.5 Epilog

Nogle måneder efter vi var blevet færdige med feltarbejdet, var jeg en tur på den ene af varmestuerne. Lige for at hilse på, samle op og se om de samme personligheder var der. Og det var de. Som nævnt tidligere i rapporten er dagene både ens og forskellige, men det er ensartethed, man umiddelbart møder.

Der er højroset gang i køkkengryderne. Der er travlt omkring bordet med gratis mad og drikke. Der er stille, og der er bukkede hoveder ved bordene. Jeg ser ingen nye ansigter, men der er et par, der mangler. Den ene af dem er Ken.

Ken på 52 år og med sin bolig på en legeplads. Han var hårdt medtaget af mange års misbrug af alkohol, og han kunne dårligt huske fra den ene dag til den anden.

Jeg har et værelse et eller andet sted. Kan bare ikke huske hvorhenne. Og jeg kan ikke holde ud at være der. Jeg har haft flere hjem. Men sidste gang kunne jeg ikke holde ud bare at sidde og zappe rundt med remoten. Jeg gik ned til naboen og gav ham fjernsynet og gik min vej. Jeg har en ven, der sidder hele dagen og ser fjernsyn. Det kan jeg ikke forstå, at han gider. Det er sgu sygt.

Men Ken er der ikke, og han kommer heller ikke mere. Under sommerlejren var det lykkes personalet at afruse ham. *Han havde ellers ikke været ædru i 15 år*, sagde de. Men da han var blevet afruset, blev han enormt ked af det, for så opdagede han al den ødelæggelse, han gennem årene havde været årsag til. Det gjorde, at han blev dybt, dybt deprimeret. Derfor kom han på

forsorgshjem på landet. Men, han var hurtigt tilbage i København, på de sædvanlige steder med de samme kammerater. Og Ken begyndte at drikke igen.

Han dukkede igen op i varrestuen og alle var bekymrede, så de tog kontakt til hjemmet for alkoholikere. De udarbejdede en strategi for Ken. Sagen er, at Ken ikke kan huske fra den ene dag til den anden, så de blev enige om, at han skulle i et andet miljø, hvis han skal overleve. Han skal netop på hjemmet, og han skal føle, at det er der, han hører til.

Så mens varrestuen var lukket i 14 dage i ferien, kom han ude på hjemmet. Her fik han eget værelse. Han må drikke, og der er altid mad til ham, uanset hvad tid han kommer hjem. Og efter 14 dage kan han ikke huske varrestuen og de gamle kammerater og de gamle vaner.

Fortiden er væk. Fremtiden er kort. For som der bliver sagt:

Nu dør han ikke af druk på gaden, i det mindste.

6. Litteratur

Alexander K & Ruggieri S 1998: *Changing lives*, Crisis, London.

Anderson I, Kemp PA & Quilgars D 1993: *Single homeless people*, HMSO, London.

Audun-Olsen J 2000: *Ældre på landet og i storbyen – en kvalitativ undersøgelse af levevilkår*, Ældre Sagen, København.

Bech-Jørgensen B 1999: *Hjemløses boliger*, Aalborg Universitet, Forskningsgruppen, 4(1), Aalborg.

Bille-Brahe U 1989: *Nye Tider - Nye Ældre. Holdninger og Forventninger*, EGV-Fonden, København.

Belcher J & DiBlasio F 1990: The needs of depressed homeless persons: designing appropriate services, *Community Mental Health Journal*, 26 (3), s. 255-266.

Blackman S (red) 1998: Young homeless people and social exclusion, *Youth and Policy*, 59, s. 1-111.

Bramley G 1993: Explaining the incidence of statutory homelessness in England, *Housing Studies*, vol. 8 (2), s.124-147.

Brandt P 1992: *Yngre hjemløse i København*, FADLs forlag, København.

Brandt P 1999: *Udelukkende velfærd: debat om samfundet og de udstødte*, Gyldendal, København.

Brandt P & Kirk M 2003: *Billeder fra hverdagen – en dokumentarisk-analytisk fremstilling af den sociale indsats over for hjemløse, misbrugere eller sindslidende personer, som den ses af de, der arbejder i feltet*, AKF Forlaget, København.

Bunnage D et al 1999: *De unge ældre i år 2000*, Socialforskningsinstituttet, 99:2, København.

Bunnage D et al 2001: *Kvalitet i ældreplejen*, Socialforskningsinstituttet, 01:3, København.

Burrows R 1997: The social distribution of the experience of homelessness, i (red. Burrows R et al) *Homelessness and social policy*, Routledge, London.

Burt MR 1991: Causes of the growth of homelessness during the 1980s, *Housing Policy Debate*, 2 (3), s. 903-36.

Børner Stax T 1999: *En gang socialt marginaliseret – altid...?* Socialforskningsinstituttet publikation 99:21, København.

Børner Stax T 2001: *Understanding Homelessness and Social Policy in Denmark*, i International Perspectives on Homelessness (red. Polakow V & Guillelan C), Greenwood Press, Connecticut.

- Carlen P 1996: *Jigsaw: a political criminology of youth homelessness*, Open University Press, Buckingham.
- Carter M 1997: *The last resort – living in Bed and Breakfast in the 1990s*, Shelter, London.
- Casswell D & Schultz I 2001: *Folket på gaden – om posefolket og gadepraktikken*, Nordiske Forlag, København.
- Center for Frivilligt Arbejde 2002: *Frivillige i tal – statistik om frivillige*, Odense.
- Christensen I & Koch-Nielsen I 2003: *Homelessness in Denmark – profiles and trends*, Paper prepared for WG2 of the European Observatory on Homelessness, København.
- Citron K, Southern A & Dixon M 1995: *Out of the shadow: detecting and treating tuberculosis amongst single homeless people*, Crisis, London.
- Cohen EH et al 1993: Tracking and follow-up methods for research on homelessness, *Evaluation Review*, vol.17 (3), s.331-53.
- Cohen C & Sokolovsky J 1989: *Old Men of the Bowery: Strategies for Survival Among the Homeless*, Guilford Press, New York.
- Cohen C, Onserud H & Monaco C 1992: Project Rescue: Serving the homeless and marginally housed elderly, *The Gerontologist*, 32 (4), s. 466-471.
- Colmorten E et al 2003: *De ældre har brug for hjælp*, Amtskommunernes og Kommunernes Forskningsinstitut, København.
- Community Action 1997: *Rural homelessness and young single people*, Community Action, Bristol.
- Crane M 1990: *Elderly Homeless People in Central London*, Age Concern England & Age Concern Greater London, London.
- Crane M 1993: *Elderly people sleeping on the streets in Inner London – an exploratory study*, ACEOG, King's College, London.
- Crane M 1999: *Understanding older homeless people: their circumstances, problems and needs*, Open University Press, Buckingham.
- Crane M 2000: *Our forgotten elders: older people on the streets and in hostels*, St. Mungo's, London.
- Crane M & Warnes T 1997: *Homeless truths: challenging the myths about older homeless people*, Help the Aged & Crisis, London.
- Crane M & Warnes T 2000: *Profiles of London's Single Homeless People*, Sheffield Institute for Studies on Ageing, Sheffield.

- Crane M & Warnes T 2002: *Resettling older homeless people – a longitudinal study of outcomes*, University of Sheffield, Sheffield.
- Daly M 1993: *Abandoned: profile of Europe's homeless people. Second Report of the European Observatory on Homelessness*, FEANTSA, Brussels.
- Dane K 1998: *Making it last: a report on research into tenancy outcomes for rough sleepers*, Housing Services Agency, London.
- Danmarks Statistik 1999: *Befolkningens bevægelser 1997*, Danmarks Statistik, København.
- Danmarks Statistik 2005: *Befolkningsfremskrivninger 2005-2050*, Statistikbanken, Danmarks Statistik, København.
- Davies K et al 1986: Below Replacement Fertility in Industrialized Societies, *Pop. And Dev. Rev.*, **12**, supplement.
- Day L 1995: Recent fertility trends in industrialized countries: towards a fluctuating or a stable pattern? *Eur. J. Pop.*, **11**, pp. 275-288.
- Den Sociale Ankestyrelse 2005: *Brugere af botilbud efter servicelovens §94*, Årsstatistik 2004, København.
- Den Sociale Ankestyrelse 2004: *Brugere af botilbud efter servicelovens §94*, Årsstatistik 2003, København.
- Den Sociale Ankestyrelse 2003: *Brugere af botilbud efter servicelovens §94*, Årsstatistik 2002, København.
- Det Statistiske Departement 1966: *Befolkningsudvikling og sundhedsforhold 1901-60*, Det Statistiske Departement, København.
- DETR 2000: *Statistics of local authority activities under the homelessness legislation: England first quarter 2000*, News release 414, DETR, London.
- Diaz R & Colman B 1997: *Who says there's no housing problem? Facts and figures on housing and homelessness*, Shelter, London.
- Dibblin J 1991: *Wherever I lay my hat: young women and homelessness*, Shelter, London.
- Doolin J 1986: Planning for the special needs of the homeless elderly, *The Gerontologist*, **26**, s. 229-231.
- Douglass R, Atchison B, Lofton W et al 1988: *Aged, Adrift and Alone: Detroit's Elderly Homeless*, Dept. of Associated Health Professions, Eastern Michigan University, Michigan.

- Doyle L 1999: The Big Issue: empowering homeless women through academic research? *Area*, 31 (3), s. 239-246.
- Edgar W & Doherty J (red) 2001: *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences*, Policy Press, Bristol.
- Edgar W, Doherty J & Meert H 2003: *Review of Statistics on Homelessness in Europe*, European Observatory on Homelessness.
- Edwards S, Woodward S & Fearn J 2001: *Shared solutions: a research project into maximising the use of shared housing for rough sleepers*, Housing Services Agency, London.
- Elias C & Inui T 1993: When a house is not a home: exploring the meaning of shelter among chronically homeless older men, *The Gerontologist*, 33 (3), s. 396-402.
- Evans A 1996: *We don't choose to be homeless*, Report of the National Inquiry into Preventing Youth Homelessness, CHAR, London.
- Fitzpatrick S, Kemp P & Klinker S 2000: *Single homelessness – an overview of research in Britain*, Policy Press, Bristol.
- Foucault M 1973: *Madness and Civilisation*, Tavistock, London.
- Fridberg T 1992: *De socialt udstødte*, Socialforskningsinstituttet rapport 92:12, København.
- Friis H 1981: *Nederst ved bordet*, Socialforskningsinstituttet publikation nr. 108, København.
- Friis H 1990: *Nye Tider - Nye Ældre. Arbejde og Tilbagetrækning*, EGV-Fonden, København.
- Friis H & Vejrup Hansen P 1980: *Pensioner og tilbagetrækning indtil år 2000*, Socialforskningsinstituttet, meddelelse 28, København.
- Gabrielsen G 2001: *Nye tider - nye ældre*, Ældre Sagens Fremtidsstudie, Delrapport 2, Ældre Sagen, København.
- Geerdsen LP et al 2005: *Ud af hjemløshed? Om livet efter ophold på en institution for hjemløse*, Socialforskningsinstituttet 05:02, København.
- Gelberg L, Linn L / Mayer-Oakes SA 1990: Differences in health status between older and younger homeless adults, *Journal of the American Geriatrics Society*, 38, s. 1220-1229.
- Greve J 1991: *Homelessness in Britain*, Joseph Rowntree Foundation, York.
- Hallebone E 1997: Homelessness and marginality in Australia: young and old people excluded from independence, i *International critical perspectives on homelessness* (red. Huth & Wright), s. 69-103, Præger, Westport, Connecticut.

- Hansen FK, Møller I & Smidt-Fibiger E 1987: *De fattigste i Danmark*, Socialforskningsinstituttet publikation nr. 166, København.
- Hansen EB & Platz M 1995: *80-100 åriges levekår*, Socialforskningsinstituttet, 95:14, København.
- Harper S 2006: *Ageing Societies*, HodderArnold, London.
- Harvey B 1998: *Settlement services for homeless people in Europe: lessons from Ireland*, Homeless Initiative, Dublin.
- Harvey B 1999: The problem of homelessness: a European perspective, i *Homelessness: Public policies and private troubles* (red. Hutson & Clapham), s. 58-73, Cassell, London.
- Help the Aged 2001: *Journeys out of loneliness: the views of older homeless people*, Help the Aged, London.
- Help the Aged 2003: *The discharge of older homeless people from hospital*, Help the Aged, London.
- Honoré Kongsø T & Groes N 2002: *Fremtidens ældre - byrde eller ressource?*, Amtskommunernes og Kommunernes Forskningsinstitut, København.
- Hutson S & Liddiard M 1994: *Youth homelessness: the construction of a social issue*, MacMillan, London.
- Jacobs K, Kemeny J & Manzi T 1999: The struggle to define homelessness: a constructivist approach, i *Homelessness: Public policies and private troubles* (red. Hutson & Clapham), s. 11-28, Cassell, London.
- Jenkins R 2002: *Gladstone*, Pan Books, Oxford/London.
- Johnson B, Murie A, Naumann L & Yanetta A 1991: *A typology of homelessness*, Scottish Homes, Edinburgh.
- Jones A 1999: *Out of sight, out of mind? The experiences of homeless women*, Crisis, London.
- Jones A, Quilgars D & Wallace A 2001: *Life skills training for homeless people: a review of the evidence*, Scottish Homes, Edinburgh.
- Keigher S, Berman R & Greenblatt S 1989: *Relocation, Residence and Risk: a study of housing risks and the causes of homelessness among the urban elderly*, Metropolitan Chicago Coalition of Aging, Chicago.
- Kemp P 1997: The characteristics of single homeless people, i *Homelessness and social policy* (red. Burrows R et al), s. 69-87. Routledge, London.
- Kennedy C & Lynch E 2001: *Models of intermediate accommodation*, Communities Scotland, Edinburgh.

- Kjær Jensen M 1995: *Hjemløse med og uden egen bolig*, Socialforskningsinstituttet, Rapport 95:6, København.
- Kutza E 1987: *A Study of Undomiciled Elderly Persons in Chicago*, Retirement Research Foundation, Chicago.
- Lambert C, Jeffers S, Burton P & Bramley G 1992: *Homelessness in rural areas*, Rural Development Commission, Salisbury.
- Leeson GW 1981: Ældres dødelighed 1960-1980, *Ugeskr. Læger*, 143/36, pp. 2324-2327.
- Leeson GW 1992: General and specific aspects of emergency response systems in Denmark, i *Personal Response Systems – an international report of home care services* (red. Dibner AS), pp. 41-55, Haworth Press, New York.
- Leeson GW 1999: *Ældre i byen, storbyen og på landet – en kvantitativ undersøgelse af levevilkår*, Ældre Sagen, København.
- Leeson GW 2000: Den demografiske udvikling i Danmark, *Gerontologi & Samfund*, 1, pp. 7-9.
- Leeson GW 2001: *Nye tider - nye ældre*, Ældre Sagens Fremtidsstudie, Delrapport 1, Ældre Sagen, København.
- Leeson GW 2002: *Befolkningens kendskab og holdning til hjemløse og hjemløshed*, Kirkens Korshærs Jubilæums Konference, København.
- Leeson GW 2003: *Changing patterns of contact with and attitude to the family in Denmark*, Oxford Institute of Ageing, University of Oxford, Working Paper.
- Leeson GW 2004: *Et af ensomhedens ansigter – gammel, hjemløse og glemt: et litteraturstudie*, Kirkens Korshær/EGV, København.
- Leeson GW 2004a: *Fremtidsstudie 2002 – Bolig, Rapport nr. 1*, Ældre Sagen, København.
- Leeson GW 2004b: *Fremtidsstudie 2002 – Arbejde og tilbagetrækning*, Rapport nr. 2, Ældre Sagen, København.
- Leeson GW 2004c: *Fremtidsstudie 2002 – Økonomi, Rapport nr. 3*, Ældre Sagen, København.
- Leeson GW 2004d: *Education for older people in Europe: National Background Report - Denmark*, PEFETE EU Network.
- Leeson GW 2005: *Fremtidsstudie 2002 – Det sociale netværk, Rapport nr. 4*, Ældre Sagen, København.
- Leeson GW 2005a: Changing patterns of contact with and attitude to the family in Denmark, *Journal of Intergenerational Relationships*, in press.

- Leeson GW 2005b: *Fremtidsstudie 2002 – Fritid og Frivilligt Arbejde, Rapport nr. 5*, Ældre Sagen, København.
- Leeson GW 2005c: *Migration and Migrants in Europe*, Oxford Institute of Ageing, University of Oxford. Research Report.
- Leeson GW 2006: *Fremtidsstudie 2002 - Det levede liv, Rapport nr. 6*, Ældre Sagen, København.
- Lewinter M 1999: *Spreading the burden of gratitude*, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Lindblom EN 1991: Towards a comprehensive homelessness-prevention strategy, *Housing Policy Debate*, 2 (3), s. 957-1025.
- Lockwood J 1996: View without a room?, *Housing Association Weekly*, 30/08, s.10-11.
- Matthiessen PC 1988: *Befolkningsudviklingen - og dens samfundsmæssige konsekvenser*, Lademann, København.
- NAB (National Assistance Board) 1966: *Homeless single persons*, HMSO, London.
- Neale J 1997: Theorising homelessness: contemporary sociological and feminist perspectives, i *Homelessness and social policy* (red. Burrows R et al), s. 35-49, Routledge, London.
- O'Callaghan B et al 1996: *Study of homeless applicants*, HMSO, London.
- Pieda 1996: *Third survey of consumer preference in housing*, Research Report no. 51, Scottish Homes, Edinburgh.
- Platz M 1981: *De ældres levevilkår 1977*, Socialforskningsinstituttet, meddelelse 32, København.
- Platz M 1989: *Gamle i eget hjem. Bind I: Levekår*, Socialforskningsinstituttet, 89:12, København.
- Platz M 2000: *Danskere med livserfaring - portrætteret i tal*, Socialforskningsinstituttet, 00:8, København.
- Pleace N & Quilgars D 1997: Health, homelessness and access to health care services in London, i (red. Burrows N et al) *Homelessness and social policy*, Routledge, London.
- Randall G 1998: *Rough sleeping: a review of the literature*, DETR, London.
- Randall G & Brown S 1999: *Prevention is better than cure: new solutions to street homelessness from Crisis*, Crisis, London.
- Ransley S 1996: *Developing effective responses to rural homelessness: report on Shelter's Rural Housing Aid Conference*, Shelter, Bristol.

Rooney B & Brown M 1996: *Locked out! Housing and young black people on Merseyside*, Shelter & Federation of Black Housing Organisations, London.

Rossi P, Fisher G & Willis G 1986: *The Condition of the Homeless of Chicago*, National Opinion Research Center, University of Chicago, Chicago.

Simmons M 1993: A house in the country? *The Guardian*, 28/05, s.19.

Smith J 1999: Gender and homelessness, i *Homelessness: public policies and private troubles* (red. Hutson & Clapham), s. 108-132, Cassell, London.

Smith J, Gilford S, Kirby P, O'Reilly A & Ing P 1996: *Bright lights and homelessness: family and single homelessness among young people in our inner cities*, YMCA, London.

Smith J & Gilford S 1998: Not only street sleepers are homeless: issues of gender and ethnicity in researching youth homelessness, *Youth and Policy*, no. 59, s.70-85.

Smith J, Gilford S & O'Sullivan A 1998: *The family background of homeless young people*, Family Policy Studies Centre, London.

Socialministeriet 1998: Vejledning om den sociale indsats, København.

Somerville P 1992: Rooflessness or rootlessness? *Int. J. Urban and Regional Research*, 16, pp. 529-539.

Thornton R 1990: *The new homeless: the crisis of youth homelessness and the response of local authorities*, SHAC, London

Tufte PJ 1999: *Jeg – en frivillig*, Ældre Sagen, København.

Tufte PJ 2001: *Nye tider - nye ældre*, Ældre Sagens Fremtidsstudie, Delrapport 3, Ældre Sagen, København.

Ussing Bømler T 2000: *Når samfundet udstøder*, Nordisk Forlag, København.

Villadsen K 2005: *Fra hjemløshed til fast bolig*, Socialforskningsinstituttet, København.

Vincent J, Deacon A & Walker R 1995: *Homeless single men: roads to resettlement?* Avebury, Aldershot.

Warnes T & Crane M 2000: *Meeting homeless people's needs: service development and practice for older excluded*, King's Fund, London.

Watson S & Austerberry H 1986: *Housing and homelessness: a feminist perspective*, Routledge and Kegan Paul, London.

Wilson D 1995: *We will need to take you in: the experience of homelessness in old age*, Scottish Council for Single Homeless, Edinburgh.

Appendiks 1. De gamle hjemløse – demografien spiller med

1.1 Introduktion

Demografien spiller en central rolle for alle aspekter af samfundsplanlægning, også når det drejer sig om hjemløshed og de hjemløse, idet vi i rapporten har kunnet konstatere en aldring af gruppen af hjemløse (Den Sociale Ankestyrelse 2005), er der uden tvivl udsigt til en stigning i antallet af gamle hjemløse i de kommende år, med mindre der gøres en indsats for at hindre demografien alene i at øge antallet.

1.2 De gamle kommer på banen

I den gerontologiske forskning findes der forskellige former for aldring: den kronologiske aldring, den biologiske aldring, den sociale aldring, for eksempel. Et hvilket som helst af disse aldringsbegreber er meget individuelt, således at der ikke findes én bestemt alder, der afgrænser gruppen af gamle mennesker. I samfundets øjne er det ofte den alder, hvor man forlader arbejdsmarkedet, der definerer, hvornår man er blevet *gammel*. Men blandt de hjemløse er denne opfattelse nok ikke helt rigtig – mange har måske aldrig været tilknyttet arbejdsmarkedet, og som i visse andre befolkningsgrupper bliver de hjemløse gamle før tiden (Crane & Warnes 1997).

Definitionen af *gammel* bliver under alle omstændigheder baseret på en statistisk institutionalisering af befolkning. Denne statistiske institutionalisering og definitionen af gruppen af gamle mennesker kan medføre uheldige konsekvenser i form af (alders)diskrimination og stigmatisering – fænomener, der forstærkes for de hjemløse. At være gammel og hjemløs er en ”double whammy”, som det hedder på engelsk – man rammes af to marginaliserende fænomener på samme tidspunkt. Enkeltvis er de marginaliserende, men tilsammen er de udslettende.

Danmark er blevet et gammelt samfund i løbet af det 20. århundrede. Det vil sige, at der både er blevet flere *gamle* mennesker, og at denne *gruppe* nu udgør en større andel af den samlede befolkning. At en befolkning bliver gammel, skyldes to demografiske forhold:

- faldende dødelighed, der gør at en stigende andel (omkring 90 procent i Danmark) af en nyfødt generation når deres 60-års fødselsdag - dette medfører et større **antal** gamle mennesker;
- faldende fertilitet der gør, at fødselsårgangene bliver mindre – dette medfører en større **andel** af gamle mennesker.

Tabel 1.1 angiver udviklingen i befolkningens alders- og kønsfordeling fra 1901 til 2005.

Tabel 1.1. Udvikling i den danske befolknings alders- og kønsfordeling, 1901-2005.

	0-19	20-59	60-79	80+	Samlet folketal
		Procenter			Antal
Mænd:					
1901	45	46	8	1	1,2 mill
1920	42	48	9	1	1,5 mill
1940	34	55	10	1	1,9 mill
1960	35	51	13	1	2,3 mill
1980	30	53	15	2	2,5 mill
2005	25	56	16	3	2,7 mill
Kvinder:					
1901	42	47	9	1	1,3 mill
1920	39	50	10	1	1,6 mill
1940	32	55	11	1	1,9 mill
1960	32	51	15	2	2,3 mill
1980	27	51	18	4	2,6 mill
2005	24	54	18	5	2,7 mill
Samlet:					
1901	44	46	9	1	2,5 mill
1920	41	49	9	1	3,1 mill
1940	33	55	11	1	3,8 mill
1960	33	51	14	2	4,6 mill
1980	29	52	17	3	5,1 mill
2005	24	55	17	4	5,4 mill

Kilde: Danmarks Statistik (1997, 2005), Det Statistiske Departement (1966)

At Danmark siden omkring 1940 er blevet et gammelt samfund fremgår klart af tallene i tabel 1.1 ovenfor. I begyndelsen af det 20. århundrede var der knap en kvart million personer på 60 år og derover, der udgjorde 10 procent af den samlede befolkning på 2,5 millioner mennesker. Frem til omkring 1940 voksede antallet af mennesker på 60 år i forhold til det samlede folketal kun beskedent, idet antallet fordobledes til 456.000, men disse udgjorde stadig kun 12 procent af den samlede befolkning, som på det tidspunkt var vokset til 3,8 millioner. I løbet af de efterfølgende kun 20 år stiger andelen af befolkningen på 60 år og derover imidlertid til 16 procent, svarende til omkring 740.000 personer, og i år 2005 var der godt 1,1 millioner mennesker på 60 år og derover, svarende til 21 procent af befolkningen – en andel, der har holdt sig nogenlunde konstant i over 20 år.

Selvom denne befolkningsaldring er sket hos både mændene og kvinderne, er den mere markant hos den kvindelige befolkning. Andelen af ældre mænd er steget fra 9 procent i 1901 til 19 procent i 2005, mens andelen af ældre kvinder i den samme periode er steget fra 10 procent til 23 procent.

1.3 Og de er kommet for at blive

Således er den danske befolkning blevet ældre i løbet af det 20. århundrede, og denne befolkningsaldring påvirker stort set alle dele af det danske samfund. Patienterne på hospitalerne er blevet ældre; arbejdsstyrken er blevet ældre; og de hjemløse er blevet ældre.

Og fremtiden forbliver i aldringens tegn.

Udviklingen i befolkningens køns- og aldersstruktur for perioden 2005-2050 fremgår af tabel 1.2. Den demografiske aldring af den danske befolkning fortsætter i hele perioden, dog med varierende styrke for henholdsvis mænd og kvinder. Som det fremgår af tallene i tabel 1.2 stiger andelen af befolkningen på 60 år og derover fra 21 procent i 2005 til 30 procent i 2050 svarende til en 44 procents stigning i antallet fra 1,13 millioner til 1,63 millioner. Antallet af 80-årige og derover stiger i den samme periode fra godt 220.000 til 520.000 – en stigning på 136 procent.

Den samlede demografiske aldring ses hos både den mandlige og den kvindelige befolkning. Andelen af mænd på 60 år og derover stiger fra 19 procent i 2005 til 28 procent i 2050, mens andelen af kvinder i denne aldersgruppe stiger fra de nuværende 23 procent til 32 procent.

Demografien udfordrer samfundet og den aldrende danske befolkning vil uden tvivl bidrage til udfordringen – også i forhold til hjemløsheden i Danmark. Men mens en aldrende befolkning i stigende grad betragtes som en befolkning med muligheder (Harper 2005), kan det i forhold til de hjemløse og deres forhold endnu virke som en udfordring, efterhånden som antallet af gamle hjemløse kan forventes at stige, med mindre de faktorer, der fremtvinger hjemløshed for gamle mennesker, kan påvirkes i en gunstig retning.

Tabel 1.2 Udviklingen i køns- og aldersstruktur af den danske befolkning, 2005-2050.

	0-19	20-59	60-79	80+	Samlet folketal I alt
	Procenter				
Mænd:					
2005	25	56	16	3	2,7 mill
2025	23	51	22	5	2,7 mill
2050	23	49	20	8	2,7 mill
Kvinder:					
2005	24	53	18	5	2,7 mill
2025	22	49	23	7	2,8 mill
2050	21	47	21	11	2,8 mill
Samlet:					
2005	24	55	17	4	5,4 mill
2025	22	50	23	7	5,6 mill
2050	22	48	20	10	5,5 mill

Kilde: Danmarks Statistik (2005)

Appendix 2. Spørgeskema til interviewundersøgelsen

Jeg vil nu gerne stille dig nogle spørgsmål vedrørende hjemløse i Danmark.

Med hjemløse mener vi personer, der ikke har en bolig og derfor bor på gaden, hos venner/bekendte på skift, på et herberg eller pensionat. Det omfatter også folk med en bolig, som af en eller anden grund vælger ikke at bo der og derfor bor på gaden, hos venner/bekendte eller lignende.

1. Har du inden for de sidste 5 år haft kendskab til nogen i Danmark, som i kortere eller længere tid har været hjemløs?

Int.: læs op – gerne flere svar

Ja, en i min familie
Ja, en af mine venner
Ja, en på min arbejdsplads
Ja, en anden
Nej
Ved ikke (int.: læs ikke op)

2. Møder du i din dagligdag hjemløse, f.eks. på gaden eller i toget (dog ikke direkte i kraft af dit arbejde)?

Int. : læs op

Ja, ofte
Ja, ind i mellem
Ja, men sjældent
Nej
Ved ikke

Filter: hvis ja i spørgsmål 2

3. Hvordan reagerer du, når du møder dem?

Int: læs ikke op – gerne flere svar

Jeg går forbi uden at reagere
Jeg giver penge/køber deres blad, hvis de beder om det
Jeg væmmes ved tanken om dem

Det sætter nogle tanker i gang hos mig
Andet
Ved ikke

Slut filter: hvis ja i spørgsmål 2

4. Kender du eller har du hørt om de hjemløses blad *Hus Forbi*?

Ja
Nej

Filter: Hvis ja i spørgsmål 4

Har du nogensinde købt det?

Ja
Nej
Kan ikke huske

Slut filter: Hvis ja i spørgsmål 4

5. Hvem er det efter din mening, der bliver hjemløse?

Int.: læs ikke op – gerne flere svar

Børn, der løber hjemmefra
Mænd, der er ude i druk og/eller narko problemer
Kvinder, der er ude i druk og/eller narko problemer
Mænd, der er blevet alene
Kvinder, der er blevet alene
Indvandrere, der ikke kan klare sig i Danmark
Mænd, der selv vælger at stå uden for samfundet
Kvinder, der selv vælger at stå uden for samfundet
Mænd, der er psykiske syge
Kvinder, der er psykiske syge
Personer uden for samfundets normer
Personer der ikke kan finde ud af "System Danmark"
Andre
Ved ikke

6. Tror du, det for det meste er unge eller ældre personer, som er hjemløse?

Unge
Ældre
Både unge og ældre
Ved ikke

Filter: Hvis svar "unge" i spørgsmål 6

7. Tror du, der findes gamle hjemløse?

Ja

Nej

Ved ikke

Slut filter: Hvis svar "unge" i spørgsmål 6

7. Nu følger nogle udsagn om hjemløse. Du bedes svare på hvor enig eller uenig du er i de enkelte udsagn?

Er du..

Rotér udsagn:

I Danmark behøver man ikke at være hjemløs

I Danmark vælger man selv at være hjemløs

I Danmark er det alene det offentliges opgave at hjælpe og støtte hjemløse

I Danmark er det alene den enkeltes opgave at klare sig som hjemløs

I Danmark er det alene de religiøse organisationer (f.eks. Kirkens Korshær), der skal hjælpe og støtte hjemløse

I Danmark er det alene de social-humanitære organisationer (f.eks. Rød Kors), der skal hjælpe og støtte hjemløse

Hjemløse på gaden er en skamplet på velfærdssamfundet

Hjemløse på gaden skal fjernes af myndighederne

Hjemløse findes kun i storbyerne i Danmark

Hjemløsheden skal prioriteres højt af politikerne:

Skala

Helt enig

Delvis enig

Hverken eller

Delvis uenig

Helt uenig

Ved ikke (int.: læs ikke op)

8. Hvor mange hjemløse, tror du, der findes i Danmark?

Int: læs ikke – hvis "ved ikke" bed om et kvalificeret bud

Ingen

Under 500

Mellem 500 og 1000

Mellem 1000 og 5000

Mellem 5000 og 10000

Over 10000

Ved ikke

9. Tror du, at det at blive hjemløs er noget, som alle kan risikere at komme ud for inklusiv dig selv?

Ja

Nej

Ved ikke

10. Hvad efter din mening har de hjemløse behov for

Int: læs ikke op – gerne flere svar

En bolig

Et solidt netværk, der kan støtte dem

Et job

Økonomisk bistand

Varmestuer - bare et sted de kan komme om dagen og få mad og varm

Herberger – bare et sted de kan sove

Andet

Ved ikke

11. Nu følger nogle udsagn om hjemløse. Du bedes svare på hvor enig eller uenig du er i de enkelte udsagn?

Er du..

Rotér udsagn:

Hjemløse mangler bare et sted at bo

Hjemløse skal aktiveres i et arbejde

Hjemløse skal tilbydes døgncentre med spisning og aktiviteter

Hjemløse skal tilbydes efteruddannelse og træning

Skala

Helt enig

Delvis enig

Hverken eller

Delvis uenig

Helt uenig

Ved ikke (int.: læs ikke op)

Appendiks 3. Den danske befolknings kendskab og holdninger til hjemløse

3.1 Introduktion

I 2002 fejrede Kirkens Korshær sit 90 års jubilæum og på en konference i september samme år, blev der sat fokus på de hjemløse og deres forhold. Et af ønskerne på konferencen var at belyse den danske befolknings kendskab og holdning til de hjemløse. Således blev der gennemført en landsdækkende interviewundersøgelse blandt den voksne danske befolkning på 18 år og derover. Et repræsentativt udsnit af den voksne befolkning blev interviewet ved hjælp af telefoninterviews. Der blev gennemført 503 interviews.

I forbindelse med det nuværende forskningsprojekt er der i 2005 blevet gennemført en lignende undersøgelse blandt en større stikprøve, nemlig 1.003 mennesker på 18 år og derover med de samme spørgsmål, dog med yderligere spørgsmål, der sætter fokus på gamle hjemløse, og det giver os en mulighed for både at belyse kendskab og holdninger til de (gamle) hjemløse og for at belyse udviklingen over tid.

I dette Appendiks præsenteres resultaterne fra undersøgelseerne. Som udgangspunkt analyserer vi resultaterne fra 2005-undersøgelsen, og hvor det samme spørgsmål er blevet stillet i 2002 sammenlignes resultaterne fra de to undersøgelser. Der tales i det følgende om statistisk signifikans, når vi sammenligner resultaterne fra de to interviewtidspunkter, og når vi i 2005-undersøgelsen diskuterer køns-, alders- og regionseffekter. Der er gennemført tests ved hjælp af Pearson Chi-square, likelihood ratio, og Fisher's Exact test (både enkelt- og dobbeltsidet), og det er signifikanssandsynlighederne fra disse tests, der angives ved p-værdier, når der er tale om signifikans. Hvor der nævnes ingen signifikans, er det altid på 5-procentsniveau.

3.2 Vi kender dem godt

Vi møder dem om morgenen, når vi stiger af toget eller bussen. Og igen om aftenen, når vi skal hjem til familien Danmark. Halvfulde mænd og enkelte kvinder i snavset tøj og med morgenhår hele dagen lang. Store truende hunde. Nogle sælger et eller andet blad. De fleste tigger om penge – til endnu en bajer eller noget andet.

Sådan kender vi de hjemløse. Eller hvad? I 2005-undersøgelsen er der i hvert fald 80 procent af de adspurgte, der ikke har *personligt kendskab* til nogen i Danmark, som i kortere eller længere tid inden for de sidste 5 år har været hjemløs. Dette er en nedgang i forhold til 2002-undersøgelsen, da 89 procent ikke havde personligt kendskab til nogen, men der er ikke tale om en signifikant nedgang. Den anden side af denne statistik er interessant, netop at 20 procent af voksne danskere – svarende til omkring 800.000 mennesker – inden for de sidste 5 år **har** haft kendskab til nogen, som har været hjemløs. Fordelingen på de to interviewtidspunkter vises i tabel 3.1.

Tabel 3.1. Har du inden for de sidste 5 år haft personligt kendskab til nogen i Danmark, som i kortere eller længere tid har været hjemløs? Procent, 2002 og 2005.

	2002	2005
Ja, en i min familie	2	4
Ja, en af mine venner	2	7
Ja, en på min arbejdsplads	1	4
Ja, en anden	5	7
Nej	89	80
Antal respondenter	503	1.003

I 2005 er der fire procent af de adspurgte, der har kendskab til et familiemedlem, der inden for de sidste fem år har været hjemløs, mens syv procent har kendskab til en ven, der har været hjemløs. Ser vi nærmere på 2005-tallene, er der ingen signifikant forskel i dette kendskabsniveau mellem mænd og kvinder, mens der er en signifikant alderseffekt. Der er således en signifikant større andel af den ældste gruppe på 56 år og derover uden kendskab til en, der har været hjemløs – 88 procent sammenlignet med 74 procent af de 18-35 årige. Ligeledes er der en signifikant forskel i kendskabsniveauet mellem regionerne i Danmark med den laveste andel uden kendskab i HT-området (76 procent) og den højeste andel i Jylland (83 procent).

Selvom personligt kendskab til hjemløse kan beskrives som beskedent, vil man måske forvente et større omfang af *oplevet kendskab*, det vil sige, at man møder person(er) på gaden, som udadtil giver en et indtryk af at være hjemløs(e), men selvfølgelig uden at man med sikkerhed kan vide, om det rent faktisk er tilfældet. Undersøgelsen viser, at dette oplevede kendskab er mere udbredt (se tabel 3.2). I den samlede gruppe af interviewede er der således 45 procent, der **ikke** i deres dagligdag møder hjemløse på gaden eller i toget, for eksempel. I 2002-undersøgelsen var der 49 procent, der angav, at de ikke i deres dagligdag mødte hjemløse, og der er her tale om en signifikant nedgang i denne andel frem til 2005.

Tabel 3.2. Møder du i din dagligdag hjemløse, f.eks. på gaden eller i toget? Procent, 2002 og 2005.

	2002	2005
Ja, ofte	16	17
Ja, ind i mellem	16	17
Ja, men sjældent	18	19
Nej	49	45
Antal respondenter	503	1.003

Det samlede signifikansbillede er det samme som i forhold til personligt kendskab. Heller ikke i forhold til oplevet kendskab er der i 2005-undersøgelsen tale om en signifikant kønseffekt, mens

der er en signifikant højere andel af de 18-35-årige, der har et oplevet kendskab (67 procent), sammenlignet med højere aldersgrupper (omkring 50 procent) – $p < 0.001$. Faktisk er der 26 procent af den yngste gruppe, der angiver, at de ofte møder hjemløse, sammenlignet med omkring 14 procent af de ældre grupper. Kan det mon skyldes, at yngre mennesker i større omfang kommer de steder, hvor hjemløse typisk vil være synlige i gadebilledet? Ligeledes er der en signifikant større andel i HT-området, der møder hjemløse (70 procent) sammenlignet med Jylland (42 procent) og resten af landet (52 procent) – $p < 0.001$. Er dette en afspejling af, at hjemløshed i højere grad er et storbyfænomen og i særdeleshed et hovedstadsfænomen? Imidlertid er der kun 32 procent af de adspurgte i både 2002 og 2005, der mener, at hjemløse kun findes i storbyer.

Med dette oplevede kendskabsniveau er det ikke overraskende, at 50 procent af de adspurgte i 2005-undersøgelsen ikke kender de hjemløses blad *Hus Forbi*. Mens der ingen signifikant forskel er i forhold til kendskabet til dette blad mellem mænd og kvinder, er der imidlertid en signifikant aldersforskel – kendskabet er mere udbredt blandt de yngre (56 procent hos de 18-35-årige) sammenlignet med de ældste (43 procent hos de 56-årige og derover), $p = 0.009$. En signifikant større andel i HT-området kender bladet (79 procent sammenlignet med kun 35 procent i resten af landet), $p < 0.001$. Blandt dem, der kender bladet, er der samlet 36 procent, der nogensinde har købt det, og igen finder vi ingen forskel mellem mænd og kvinder i forhold til at have købt bladet, mens en signifikant højere andel af de yngre har købt bladet (45 procent af de 18-35-årige sammenlignet med 34 procent af de 56-årige og derover, $p = 0.014$) og en signifikant højere andel i HT-området (51 procent sammenlignet med kun 14 procent i Jylland og 30 procent i resten af landet, $p < 0.001$).

Således er der en mindre del af os, der personligt har haft kendskab til en person, der er blevet hjemløs, mens en større del af os selvfølgelig møder hjemløse i vores dagligdag – især de yngre og gerne i HT-området. Det er også blandt de yngste i HT-området, at kendskabet til de hjemløses blad er størst, og det gælder også tilbøjeligheden til at købe det.

Givet, at man i dagligdagen møder hjemløse, hvordan er det nu, vi reagerer? Skynder vi os videre? Lægger vi en skilling i hatten? Bliver vi dårlig tilpas? Det kan vi se fra tallene i tabel 3.3, som viser reaktionsmønstret hos dem, der tilkendegiver, at de i dagligdagen møder hjemløse.

Tabel 3.3. Hvordan reagerer du, når du møder dem? Procent, 2002 og 2005.

	2002	2005
Jeg går forbi uden at reagere	46	41
Jeg giver penge/køber deres blad	14	31
Jeg væmmes ved tanken om dem	0	2
Det sætter nogle tanker i gang	18	38
Andet	34	22
Antal respondenter	254	539

Det fremgår tydeligt af tallene i tabellen, at der fra 2002 til 2005 er sket en markant – og statistisk signifikant – ændring i, hvordan folk reagerer, når de møder hjemløse ($p < 0.001$). For det første er der sket en nedgang i andelen, der bare går forbi uden at reagere – fra 46 til 41 procent, mens der er

sket en fordobling i andelen, der føler, at det sætter nogle tanker i gang hos dem, fra 18 til 38 procent. Og ligeledes er der skete en fordobling i andelen, der giver penge eller køber deres blad, nemlig fra 14 til 31 procent.

I dette tilfælde er der heller ingen signifikant kønsforskel i reaktionsmønsteret ($p > 0.8$), mens der igen findes en aldersforskel ($p < 0.01$). Denne gang er der måske tale om en mere interessant aldersforskel, idet andelen, der går forbi uden at reagere, falder med stigende alder – fra 52 procent af de 18-35-årige til 29 procent af de 56-årige og derover. Endvidere er der en højere andel af de ældste (39 procent sammenlignet med 29 procent af de yngste), der giver penge/køber bladet. Omkring 40 procent uanset alder angiver, at det sætter nogle tanker i gang hos dem, når de møder hjemløse. Selvom en del går forbi uden at reagere, er det de færreste uanset alder, der væmmes ved tanken om dem (højst 5 procent af de 56-årige og derover). Vi finder en signifikant regionseffekt med en højere andel udenfor HT-området og Jylland, der går forbi uden at reagere (51 procent sammenlignet med henholdsvis 36 og 42 procent), og en højere andel i HT-området, der giver penge/køber bladet (42 procent sammenlignet med omkring 22 procent i resten af landet).

Det officielle Danmark har i de senere år rapporteret om mellem 7.000 og godt 8.000 brugere af § 94-botilbud årligt (Den Sociale Ankestyrelse 2005). Men er det mon et sandt billede af hjemløshed i velfærdsstaten Danmark? Det er der næppe ret mange, der vil påstå. Men hvad mener befolkningen, som ellers synes at have et relativt godt oplevet kendskab til hjemløse? Har vi overhovedet en idé om antallet af hjemløse i Danmark? Det belyses i tabel 3.4.

Tabel 3.4. Hvor mange hjemløse tror du, der findes i Danmark? Procent, 2002 og 2005.

	2002	2005
Under 1.000	4	7
Mellem 1.000 og 5.000	22	19
Mellem 5.000 og 10.000	32	19
Over 10.000	33	42
Ved ikke	8	14
Antal respondenter	503	1.003

I 2002 var der 33 procent af respondenterne, der troede, der fandtes over 10.000 hjemløse i Danmark. Frem til 2005 stiger denne andel til 42 procent. På den anden side er der 26 procent både i 2002 og i 2005, der tror, der findes højst 5.000 hjemløse. Andelen, der tror, der findes mellem 5.000 og 10.000 hjemløse er faldet fra 32 til 19 procent i perioden. I gennemsnit troede man i 2002, at der var 8.822 hjemløse i Danmark, hvilket stiger til 9.550 i 2005.

Disse tal kunne tyde på, at vi i løbet af kun tre år fra 2002 til 2005 fornemmer, at der er kommet flere hjemløse til, er blevet mere positivt opmærksomme på hjemløse i gadebilledet, når vi møder dem. Den positive og imødekomende holdning findes i højere grad hos de ældre aldersgrupper og i HT-området.

Vi møder dem. En del af os kender en af dem. Vi væmmes ikke ved tanken om dem, men tværtimod er nogenlunde positive og imødekomende. Men hvem tror vi, de er, disse hjemløse skikkelser på gaden midt i vores travle hverdage? Er det naboens søn eller datter? Eller er det venindens alkoholiserede mand? Eller er det bare dem, der ikke kan passe ind i vores normer? Dem vi ikke selv kan identificere os med?

Som det fremgår af tabel 3.5, mente vi i både 2002 og 2005, at der er tale om både mænd og kvinder med druk eller narkoproblemer; om personer, der er uden for samfundets normer på den ene eller den anden måde. Af de adspurgtes bemærkninger til dette spørgsmål kan vi se, at de mener, folk er hjemløse, måske fordi de er lavt uddannede eller socialt dårligt stillede eller uden et socialt netværk. Det kan være folk, der er blevet skilt eller arbejdsløse. Folk der har haft en dårlig barndom. Det er folk fra alle samfundslag. Det kan ske for alle.

I modsætning til en del anekdotiske beretninger om hjemløse (måske især fra udlandet) mener de adspurgte ikke, at det er børn, der løber hjemmefra, der bliver hjemløse. I både 2002 og 2005 mener omkring 37 procent, at det er mænd henholdsvis kvinder med druk og/eller narkoproblemer, der bliver hjemløse, mens mellem 15 og 20 procent mener, det er mænd henholdsvis kvinder, der er psykiske syge. Omkring 10 procent mener, det er mænd henholdsvis kvinder, der vælger at stå uden for samfundet. Analysen viser imidlertid, at der fra 2002 til 2005 er sket en signifikant ændring af de adspurgtes opfattelse af hvem, der bliver hjemløse ($p < 0.01$), og vi kan konstatere en markant stigning i, andelen, der mener, der er tale om mænd, der er blevet alene - den er fordoblet fra 9 til 18 procent i løbet af de tre år.

Tabel 3.5. Hvem er det efter din mening, der bliver hjemløse? Procent, 2002 og 2005.

	2002	2005
Børn, der løber hjemmefra	1	2
Mænd – druk/narko	37	40
Kvinder – druk/narko	36	34
Mænd, der er blevet alene	9	18
Kvinder, der er blevet alene	7	11
Indvandrere – kan ikke klare sig i DK	1	1
Mænd – vælger at stå uden for samfundet	8	13
Kvinder – vælger at stå uden for samfundet	7	10
Mænd – psykiske syge	15	20
Kvinder – psykiske syge	15	18
Personer uden for samfundets normer	12	12
Personer, der ikke kan finde ud af <i>System Danmark</i>	9	13
Andre	48	39
Antal respondenter	503	1.003

Analysen af fordelingen i 2005 viser, at der ikke er en signifikant kønsforskel. Der findes enkelte signifikante aldersforskelle. Andelen, der mener, det er mænd henholdsvis kvinder, der er blevet alene, der bliver hjemløse, stiger med stigende alder – for mændenes vedkommende er der 28

procent af de 56-årige og derover sammenlignet med 10 procent af de 18-35-årige, og for kvindernes vedkommende er det 17 procent sammenlignet med 6 procent ($p < 0.001$ i begge tilfælde). Til gengæld falder andelen, der mener, det er mænd henholdsvis kvinder, der er psykiske syge, der bliver hjemløse, med stigende alder fra 24 til 14 procent for mændenes vedkommende, og fra 20 til 13 procent for kvindernes vedkommende ($p < 0.01$ i begge tilfælde). Der er ingen systematisk signifikans i forhold til region.

Det kan ske for alle, noterede vi ovenfor i lyset af respondenternes bemærkninger. Og det mener vi rent faktisk. Vores vurdering af, om hjemløshed er noget, alle kan risikere at komme ud for, inklusiv en selv, har ikke ændret sig signifikant fra 2002 til 2005. Samlet er der således 56 procent af os, der mener, alle og enhver inklusiv os selv kan risikere at blive hjemløse. Er det mon en selverkendelse af, hvor skrøbelig tilværelsen i realiteten er?

Således mener vi, at det er mænd henholdsvis kvinder med narko og/eller drukproblemer, og mænd henholdsvis kvinder, der er psykiske syge, og mænd, der er blevet alene, der bliver hjemløse.

Da vi i denne undersøgelse er interesseret i de gamle hjemløse, har vi i 2005 spurgt, om man tror, det mest er unge eller ældre personer, som er hjemløse, og vi finder, at 58 procent tror, det både er unge og ældre personer, som er hjemløse, med kun 17 procent, som tror, det for det meste kun er unge personer, som er hjemløse. Der er en signifikant kønsforskel ($p = 0.019$), idet en større andel af kvinder tror, det for det meste både er unge og ældre personer, som er hjemløse (63 sammenlignet med 53 procent). Forskellene mellem aldersgrupperne er også signifikante, idet andelen, der tror, det for det meste både er unge og ældre personer, som er hjemløse, stiger med stigende alder fra 51 procent af de 18-35-årige til 62 procent af de 56-årige og derover ($p = 0.023$). Udenfor HT-området og Jylland er der en større andel, der tror, det for det meste både er unge og ældre personer, som er hjemløse (63 sammenlignet med 56 procent).

Faktisk er der blandt de 17 procent, der tror, det for det meste er unge personer, som er hjemløse, kun 5 procent, der ikke tror, der findes gamle hjemløse. Og her er der hverken alders-, regions eller kønsforskelle.

*Med andre ord har vi **ikke** en opfattelse af hjemløshed som et problem udelukkende for unge personer.*

3.3 Man behøver da ikke blive hjemløs i Danmark

Vi kender dem, hvem de er, hvor de kommer fra i livet, og vi er mange, der forstår dem og præges af dem – synes vi selv. Men hvordan er det med **hjemløshed**? Er det nu selvforskyldt, selvom man er udenfor systemet, lavt uddannet, arbejdsløs, skilt? Har vi en forståelse for de folk, der bor på herberg, på gaden, hos skiftende venner og bekendte? Det har vi forsøgt at belyse i både 2002 og 2005. En række spørgsmål belyser folks holdning til det at være hjemløs, til ansvaret for hjælpen til de hjemløse, til hjemløshed i velfærdsstaten Danmark, til den politiske prioritering af hjemløshed, og resultaterne vises i tabel 3.6 a, b og c.

Tabel 3.6a. Andelen der er enig i de enkelte udsagn vedrørende hjemløshed. Procent, 2002 og 2005.

	2002	2005
I Danmark behøver man ikke at være hjemløs	45	60
I Danmark vælger man selv at være hjemløs	50	43
Antal respondenter	503	1.003

Note: Enig henviser til respondenterne, der angiver, de er helt enig eller delvis enig i det enkelte udsagn.

Der er sket en klar opstramning i holdningen fra 2002 til 2005 i forhold til, om man i Danmark behøver være hjemløs – forstået på den måde at der findes boliger til alle. Andelen, der er enig i dette udsagn, er steget fra 45 til 60 procent, hvilket er en signifikant stigning ($p < 0.001$). Her er der i 2005 ikke tale om en signifikant kønsforskel i holdningen, mens der er en klar signifikant aldersforskel i forhold til holdningen til udsagnet om, at man i Danmark ikke behøver være hjemløs ($p < 0.001$) – og måske en interessant forskel, idet andelen der er enig i udsagnet falder med stigende alder fra 72 procent af de 18-35-årige til 51 procent af de 56-årige og derover. Ligeledes er der en klar signifikant regionsforskel i forhold til dette udsagn – andelen, der er enig, stiger fra 50 procent i HT-området til 68 procent i Jylland.

Ud fra udsagnet om at man i Danmark ikke behøver at være hjemløs, kunne det ligne en mere tolerant holdning til hjemløshed hos de ældste og i HT-området, hvor vi tidligere har set, at 70 procent af de adspurgte møder hjemløse i dagligdagen sammenlignet med kun 42 procent i Jylland.

Til gengæld er der sket en signifikant nedgang i andelen af de adspurgte, der er enig i udsagnet om, at man i Danmark selv vælger at være hjemløs ($p < 0.01$). Andelen er faldet fra 50 til 43 procent fra 2002 til 2005. Heller ikke her finder vi i 2005-materialet en signifikant kønsforskel, mens der er tale om en signifikant aldersforskel ($p = 0.01$) – igen med en højere andel blandt de 18-45-årige (50 procent) sammenlignet med de 46-årige og derover (40 procent). Imidlertid findes der ingen signifikant regionsforskel i forhold til udsagnet om, at man selv vælger at være hjemløs.

Ud fra udsagnet om at man i Danmark selv vælger at være hjemløs, kunne det igen ligne en mere tolerant holdning til hjemløshed hos de ældre respondenter.

Ser vi herefter på holdningen til, hvem der skal have ansvaret for hjælpen og støtten til de hjemløse, finder vi et signifikant skift i retning af at mene, det alene er det offentliges opgave at hjælpe og støtte ($p < 0.01$), og væk fra at mene, den enkelte selv skal klare sig som hjemløs ($p < 0.01$). I både 2002 og 2005 er der omkring 30 procent, der mener, de socialhumanitære organisationer skal hjælpe og støtte. Således er der i 2005 61 procent, der mener, det er det offentliges ansvar, mens kun 21 procent mener, den enkelte selv skal klare sig (tabel 3.5b).

Tabel 3.6b. Andelen der er enig i de enkelte udsagn vedrørende ansvar for hjælpen til de hjemløse. Procent, 2002 og 2005.

	2002	2005
Alene det offentlige	53	61
Alene de socialhumanitære organisationer	29	30
Alene den enkelte	27	21
Antal respondenter	503	1.003

Note: Enig henviser til respondenterne, der angiver, de er helt enig eller delvis enig i det enkelte udsagn.

I forhold til alle tre udsagn vedrørende ansvar for hjælpen er der tale om en signifikant aldersforskel ($p < 0.03$ i alle tilfælde) med de 18-35-årige og de 56-årige og derover i hvert tilfælde som dem, der har den største tilslutning til det enkelte udsagn. I forhold til det offentlige er der henholdsvis 60 og 65 procent af de yngste og de ældste, der er enig; i forhold til de socialhumanitære organisationer er procenterne henholdsvis 33 og 37; og i forhold den enkelte selv er procenterne henholdsvis 25 og 23 – således er der tale om en systematik men ikke en stigende/faldende trend i forhold til stigende alder. Her er der ingen signifikant regionsforskel.

Med andre ord et skift til at mene, det offentlige skal hjælpe og støtte hjemløse, snarere end den enkelte selv skal klare sig som hjemløs. Blandt de yngste og de ældste er der større tilslutning til det offentlige, men der er til gengæld også større tilslutning til den enkelte selv sammenlignet med de to midterste aldersgrupper.

Med en stor (og voksende) tilslutning til udsagnet om, at det er det offentliges opgave at hjælpe og støtte de hjemløse, kunne det være, der kan konstateres en lignende tilslutning og udvikling i forhold til tre udsagn om forholdet mellem hjemløse og staten (inklusiv den politiske prioritering). Det kan vi se på ved hjælp af tallene i tabel 3.6c.

Tabel 3.6c. Andelen der er enig i de enkelte udsagn vedrørende synet på samfundets forhold til de hjemløse. Procent, 2002 og 2005.

	2002	2005
Hjemløse på gaden er en skamplet på velfærdssamfundet	52	49
Hjemløse på gaden skal fjernes af myndighederne	20	20
Hjemløsheden skal prioriteres højt af politikerne	79	81
Antal respondenter	503	1.003

Note: Enig henviser til respondenterne, der angiver, de er helt enig eller delvis enig i det enkelte udsagn.

Tallene i tabel 3.6c tyder på en nogenlunde uændret tilslutning til de enkelte udsagn, og den statistiske analyse viser, at der ingen signifikant ændring er sket siden 2002. Således er der 50

procent af de adspurgte, der er enig i udsagnet om, at hjemløse på gaden er en skamplet på velfærdsamfundet – og hele 80 procent mener, hjemløsheden skal prioriteres højt af politikerne. Den relativt høje tolerance, som vi tidligere har kunnet konstatere, betyder imidlertid, at kun 20 procent af de adspurgte mener, at hjemløse på gaden skal fjernes af myndighederne.

I forhold til udsagnet om, at hjemløse på gaden er en skamplet på velfærdssamfundet, er der en signifikant aldersforskel ($p < 0.001$), idet andelen af enige stiger fra 40 procent af de 18-35-årige til 62 procent af de 56-årige og derover. I forhold til udsagnet om, at hjemløse på gaden skal fjernes af myndighederne, er der tendens til en aldersforskel ($p \sim 0.05$) med den højeste andel af enig blandt de yngste og de ældste (21-24 procent) sammenlignet med de midterste grupper (13-19 procent). I forhold til det sidste udsagn om, at hjemløsheden skal prioriteres højt af politikerne, er der imidlertid ingen signifikant aldersforskel. Der er ikke tegn på kønsforskel eller regionsforskel i holdninger til disse udsagn.

Her finder vi således en styrkelse af fornemmelsen af tolerancen i befolkningen i forhold til de hjemløse og deres forhold, herunder de forskellige årsager til hjemløsheden. Endvidere er der en styrkelse af fornemmelsen af befolkningens mening om, at det er det offentliges opgave at hjælpe og støtte de hjemløse, idet hovedparten mener, der politisk skal prioriteres på området. Hjemløse og hjemløsheden er en skamplet på velfærdssamfundet, men ikke så meget, at de skal fjernes fra gaden – i hvert fald ikke ved magt men med en politisk handling, der løser de hjemløses fundamentale problemer og bringer dem ud i hjemløshed.

3.4 De skal hjælpes – men hvordan og med hvad?

Indtil videre ser det ud til, at man forstår de hjemløse og deres situation, at man er tolerante over for dem; at man har en nogenlunde fornemmelse af hvor mange, der findes; at man erkender, det kan ske for alle og enhver. Endvidere er der en stigende tilslutning til, at det er det offentliges opgave at hjælpe og støtte de hjemløse. Og at området skal prioriteres af politikerne – man mener, hjemløse på gaden er en skamplet på velfærdssamfundet.

Men har vi mon en idé om, hvordan de hjemløse skal hjælpes tilbage inden for normerne? Med hvilke midler skal de hjælpes? Hvad har de i det hele taget brug for? Vi forsøger at se på disse forhold i dette sidste afsnit af resultaterne fra de to landsdækkende interviewundersøgelser. Dog er disse forhold kun belyst i 2005-undersøgelsen.

Trods betegnelsen *hjemløse* er det, som det fremgår af tabel 3.7, kun 36 procent af de adspurgte, der mener, at de hjemløse har behov for en bolig – noget som i øvrigt understøttes af feltarbejdet, der er beskrevet i kapitel 4. Det, som de fleste mener, de hjemløse har behov for, er et solidt netværk, der kan støtte dem. Der er 46 procent, der mener det.

Tabel 3.7. Hvad er det efter din mening de hjemløse har behov for? Procent, 2005, samlet og efter køn og alder.

	Samlet	M	K	18-35	35-45	46-55	56+
En bolig	36	38	34	36	29	37	40
Et solidt netværk	46	42	49	43	48	44	47
Et job	10	13	8	16	11	7	7
Økonomisk bistand	13	15	10	14	13	12	11
Varmestuer	16	14	18	23	14	19	11
Herberger	13	12	14	16	14	14	8
Antal respondenter	1.003	491	512	289	200	189	326

Ellers er der tale om varmemestuer og herberger, mens kun 10 procent mener, de hjemløse har behov for økonomisk bistand, og endnu færre – nemlig kun 8 procent – mener, de har behov for et job.

Der er kun et enkelt tilfælde af signifikant kønsforskel, nemlig i forhold til at mene, at de hjemløse har behov for et job ($p < 0.01$). Her er der en større andel af mænd (13 procent) end kvinder (8 procent), der mener det. Ellers er der en tendens til en større andel af kvinder, der mener, de hjemløse har behov for et solidt netværk (49 sammenlignet med 42 procent), og en mindre andel af kvinder, der mener, de hjemløse har behov for økonomisk bistand (10 sammenlignet med 15 procent).

Aldersmæssigt er der heller ikke tale om en gennemgående systematisk forskel i forhold til alle tiltag – det er nemlig ikke sådan, at andelen falder eller stiger med stigende alder i alle tilfælde. Dog ser der ud til at være en systematik i forhold til et job, økonomisk bistand og herberger – andelen falder nemlig med stigende alder. Dog er det kun i forhold til at mene, at de hjemløse har behov for et job, at den forskel er signifikant ($p < 0.01$) med 16 procent af de 18-35-årige faldende til 7 procent af de 56-årige og derover. Endvidere er der en tendens til signifikans i forhold til herberger, med 8 procent af de 56-årige og derover sammenlignet med 14-16 procent i de øvrige aldersgrupper. I forhold til at mene, at de hjemløse har behov for en bolig og/eller et solidt netværk, er der ikke tale om en signifikant aldersforskel.

Kun i forhold til at mene, at de hjemløse har behov for en bolig, er der tale om en signifikant regionsforskel ($p \sim 0.001$), og i det tilfælde er der en større andel, der mener det, i HT-området (42 procent) sammenlignet med Jylland (31 procent) og resten af landet (37 procent).

Således mener vi, at der skal gøres en indsats for at skaffe de hjemløse en bolig – hvilket på sin vis skulle være let nok, vil man mene – men endnu flere af os mener, de hjemløse har behov for et solidt netværk.

Det er vel ikke så forskelligt fra alle os andre?

En bolig er imidlertid ikke bare en bolig, når det drejer sig om de hjemløse. Og hvordan kan et solidt netværk skabes for mennesker, som i så afgørende grad er uden for, og som omgås lignende mennesker? Det kommer frem gennem analysen af de hjemløses livshistorier og gennem samtalerne med de frivillige og ansatte på varmemestuerne, som vi har besøgt i feltarbejdet (kapitel 4 og 5).

Som antyd det mener vi dog ikke, at det **kun** drejer sig om at skaffe en bolig eller et arbejde eller andet til de hjemløse. Der er tale om en cocktail af tiltag, mener vi. Således er der 60 procent af respondenterne, der mener, hjemløse ikke **bare** mangler et sted at bo, mens 70 procent mener, hjemløse skal aktiveres i et arbejde. Hele 88 procent mener, hjemløse skal tilbydes døgncentre med spisning og aktiviteter (der skaber et netværk?), og 75 procent mener, de skal tilbydes efteruddannelse og træning. Forståelsen for at det ikke bare er en bolig, der skal til, synes at være større hos de yngre respondenter, idet 50 procent af de 56-årige og derover mener, de hjemløse bare mangler et sted at bo, sammenlignet med 34 procent af de 18-35-årige – her er der ingen køns- eller regionsforskelle. Ellers er der ingen aldersforskelle i forhold til de andre tiltag – respondenterne er enige på tværs af alder, køn og bopælsregion.

Med andre ord er det netop ikke bare en bolig, der skal til. Der skal andre tiltag i form af netværk og arbejde, hvis de hjemløse skal komme ud af deres onde cirkel af hjemløshed – hvis det vel og mærke er det, de vil. .

Hermed afsluttes analysen af interviewmaterialet. Vi har fået et billede af en befolkning, hvor en relativ stor del møder hjemløse i dagligdagen, udviser en tolerance og forståelse for de hjemløse og deres situationer og de forhold, der kan have bragt dem ud i hjemløshed. Det er et billede af en befolkning, der erkender, at hjemløshed kunne ramme alle inklusiv dem selv.

Selvom en stor del finder, at hjemløse på gaden er en skamplet på velfærdssamfundet, giver de ikke de hjemløse skylden – og ej heller ansvaret for at komme ude af hjemløshed. Befolkningen mener, det er det offentliges opgave at hjælpe og støtte de hjemløse. Den hjælp og støtte skal primært bestå af de tiltag, der kan hjælpe de hjemløse tilbage til et *normalt* liv. Der skal være en bolig, og der skal være hjælp til træning og efteruddannelse, så de kan skaffe sig et arbejde. Der skal være tiltag, der hjælper de hjemløse til at opbygge et solidt netværk, for eksempel døgncentre med spisning og aktiviteter.

Der er enkelte forskelle mellem de forskellige aldersgrupper, og enkelte forskelle mellem Danmarks forskellige regioner, men ingen forskelle mellem mænd og kvinder. Mange vil måske finde det interessant, endda overraskende, at det er de ældste af respondenterne, der udviser den største tolerance og forståelse over for de hjemløse.

Men hvordan er det med de hjemløse selv? Hvad siger de? Her er en enkelt bemærkning fra en af de hjemløse. Han er ved at forlade varmetuen, der er ved at lukke. Vi siger alle pænt farvel til ham, og på gensyn den følgende dag, hvorpå han ser bekymret ud og svarer: *Det er ikke sikkert.*

Hvorfor nu ikke det, spørger vi.

Jo, de har fundet en lejlighed til mig, og jeg skal flytte ind i morgen, svarer han med nedadrettet blik og sagte stemme.

Jamen, det er da dejligt, er vores umiddelbare respons. Efter en tænkepause i døren, før han forsvinder ude i vinterkulden, siger han alvorligt:

Det er nu slet ikke sikkert.

